

A marhavagonok népének krónikása

A trianoni diktátumot követően Csehszlovákiához került, majd utóbb Szlovákiába szorult magyar nemzetrészeknek sok kiváló alkotóművésze volt, van. Ám olyanokat, akik az Úrtól kapott tehetségüket a tollforgatás mellett a közösségi ügyek vállalására, szolgálatára is kiterjesztették volna, illetve kiterjesztenék, csak szerény számban találunk.

A kevesek egyike **Mács József**, aki az idén töltötte be a 85. életévét.

Kedves Jóska Bácsi!

Ha szolgálat olykor kanyargós utakra is kényszerített, mindig – a Kolozsvárott élt, de szülei révén gömöri atyánkfia – Reményik Sándor felfogását követted, ekképpen:

„Megalkuvás zsoldját énekelve,
Végtelen rabmenetben csak megyünk,
Nincs semmi fegyverünk,
Fegyvertelen a lelkünk lázadása,
[...]
Kik vagyunk mi?
Ó, nem az Alázat,
Csak a megalázottság fiai.
Nemzedékek büszke hídfői közt
Görbülő ív, görnyedő átmenet:

Testvéreim, bizony nem élünk jól mi,
Nem apáinknak tetsző életet.
De aki másképp tehetne helyünkben,
Az vesse reánk az első követ!
Minden percünk kínzó kiegyezés:
Ahogy lehet...”

Maholnap évszázados kisebbségi létünknek legmeghatározóbb közösségi élménye a második világháborút követő hontalanság kora. Amikor marhavagonok népe lettünk. Persze, a ‘világ’ gondos különbséget tesz marhavagon és marhavagon, láger és láger, tömegsír és tömegsír között, attól függően, kiket kényszerítettek, illetve lőttek bele. Egyesek esetében elvárás, sőt törvényi kötelezettség az emlékezés, mások ugyanakkor feledésre ítéltettek. Mi az utóbbiak sorában osztozunk. Ám reánk nézve is árulkodó, s talán némi magyarázatot is ad közösségünk rendkívül rossz mentális állapotára az a tény, hogy ezt a megpróbáltatást nem sikerült mítosszá emelnünk, s felmutatnunk.

Kedves Jóska Bácsi!

Rajtad nem múlt, hisz számos kitűnő regényben, felelős emberként számos megszólalásban tettél hitet magyar közösséged mellett, egyetemes emberi gondként mutatva fel annak 20. századi megpróbáltatásait. Ahogy a Csemadok bátkai szervezetének a köszöntőjében elhangzott: tetted ezt *Szélfúvásban*, megjárva *Magasságot és mélységet*, megkongatva *Trianon harangjait*, *Bolondok hajóján* és *Elcsatolt vagonban*. Református énekeskönyvünk 79. énekének első sorát idézve, *Öröködbe, Uram...* c. regénytetrológiádban felmutattad nekünk a tragikus fordulatokkal teli 20. századot.

Adósságot törlesztettél – képletesen és valóságosan. A vállalt és elvégzett szolgálatért illessen Téged köszönet! Szolgálatod hatékonysága már nem Téged, hanem sokkalta inkább közösségedet minősíti.

Kevésbé ismert, hogy szűkebb hazád, a Balog völgye népének, afféle ‘ráadás’-ként a „málenyikij robot” keservei is kijutottak. A szenvedéstörténetnek ez a fejezete is várja, hogy Valaki megörökítse...

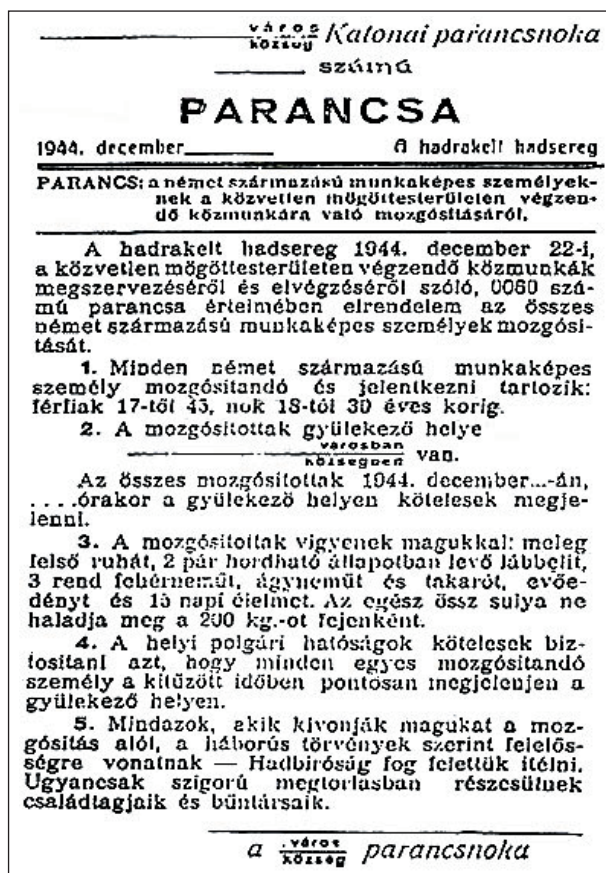
Az ároni áldás szavaival köszöntünk 85. születésnapod alkalmából:

„Áldjon meg téged az Úr, és őrizzen meg téged!
Ragyogtassa rád orcáját az Úr, és könyörüljön rajtad!
Fordítsa feléd orcáját az Úr, és adjon neked békességet!”

Lehotai Aladár

„Málenkij robot”. Gömöriek a szovjet lágerekben*

A Vörös Hadsereg bevonulása nem mindenki számára jelentett felszabadulást. A német megszállók helyébe mások, sok tekintetben még rosszabbak érkeztek. Erőszakos cselekedeteket követtek el, azt is elvitték, amit a németek meghagytak, s a munkaképes lakosságot újkori rabszolgaságba hurcolták. Megyénkben ez elsősorban Alsó- és Felsőbalogot, Uzapanyitot, Kövecsest és Abafalvát érintette, de hurcoltak el lakosokat Hubóról, Sajólenkéből, Sajórecskéből, Szentkirályról és Tornaljáról is. A lakosság erőszakos elhurcolásához a Vörös Hadsereg parancsnok-ságának 0060-as sz. parancsa szolgált 'jogcím'-ként. Ez utóbbi a német lakosságnak kényszermunkára történt mozgósítását rendelte el. A 17 és 45 év közti férfiakra, illetve a 18 és 30 év közötti nőkre vonatkozott. Olyan keretszámot állapítottak meg, amely jelentősen meghaladta a német lakosság számarányát. Hogy a megállapított létszám teljesíthető legyen, a parancs hatályát a magyar nemzetiségű polgárokra is kiterjesztették. Az említett falvakban a bírót névjegyzék készítésére kényszerítették, s egyúttal elrendelték a jegyzékbe vett személyeknek meghatározott helyen történő megjelenését. A korhatárt nem tartották be, s a transzportokba 15–16 éves gyerekek, öregek, de terhes nők is bekerültek. Azt, aki ennek nem tett eleget, agyonlövés fenyegette, s ugyanez várt a rokonaira is. Mindenkit köteleztek 2 heti élelem és öltözet (2 pár cipő és 3 váltás ruha) biztosítására. Azt mondták nekik, hogy Miskolcra mennek, romeltakarításra. Csak *málenkij robot* lesz, s nem sokára visszatérnek. A kényszermunkára kijelöltek összpontosítását és transzportját az NKVD (*Narodnyj komisszariat vnutrennich del*) végezte. Gömörből, Miskolcon keresztül, legalább 400 személyt, főleg gazdákat, gazdasszonyokat hurcoltak el. Csak Alsó- és Felsőbalog-ról, illetve Uzapanyitról több mint 150 személy jutott erre a sorsra. 1945. január 19-én indították el őket. Estefelé a bátkai csendőrorszék épületébe hajtották őket. Mindenhol őrség állt. Innen egyetlen személynek sikerült elszöknie, aki kiugrott az ablakon. Reggel, sűrű havazás közepette folytatták az utat. Az este Putnokon érte őket, ahol a gazdasági iskola földszintjén éjszakáztak. Kora reggel indultak tovább Miskolcra. Az őrség a csendőrpáncsnokság Zsolcai kapu 32-es szám alatti épületébe kísérte őket, ahol addigra a városból és környékéről több mint 1 000 lakost tereltek össze. Az elkövetkező 10 napban a nők romokat takarítottak, a férfiak pedig a vasútállomáson priccseket készítettek a tehervagonokba. Akkor még nem sejtették, hogy a saját részükre. Január 31-én közölték velük, hogy a Szovjetunióban fognak dolgozni 6 hónapra át. Az esti órákban, szigorú őrizet mellett, 40 fős csoportokban kísérték őket a Gömöri pályaudvarra, ahol a tehervagonokba

Szovjet katonai parancs a közmunkára történő mozgósításról
A szerző archívumából

hajtották őket. A vagonok ajtaját bedrótolták, s krétával felírták rá az 'utasok' számát (40). Éjjel előtt érkeztek a közeli Tiszai pályaudvarra, ahol a szerelvényhez további vagonokat csatoltak, bennük a tokaji körzetből elhurcoltakkal. A vagonokban mintegy 3 500 személy zsúfolódott össze. A szerelvény olyan hosszú volt hogy egyetlen állomáson sem fért el. Útközben testi szükségleteiket a vagon sarkában kivágott lyuknál végezhették el.

Út az ismeretlenbe

A transzport útja Debrecenen és Nagyváradon át a Románia délkeleti részén fekvő Focsani érintésével Ramnicu Saratba vezetett. Itt át kellett szállniuk a széles nyomtávú vagonokba, s Dnyepropetrovszkon át a donyecki térségbe érkeztek. Néhány alkalommal megálltak, amikor minden vagonból egy személy kiléphetett, s egy vödör vizet vihetett be az elhurcoltak részére. Egy esetben büzlő, penészes ételt is kaptak, amelyet azon nyomban kidobtak. Nagy meglepetésükre, a helyi lakosok az eldobott ételt örömmel kapdosták össze. Előjele volt ez annak a mérhetetlen nyomornak, amely a Szovjetunióban volt. Voltak napok,

* A jelen írásban szereplő adatokat a szerző évtizedeken át gyűjtötte egykori raboktól. Látván a szakemberek felületességét és a laikusok érdektelenségét, úgy döntött, hogy személyesen keresi fel az egykori lágerek helyszínét. 2011-ban indult útnak. Egy *Alla Vladimirovna* nevű idős néminél kapott szállást (Vorosilovgrád, Luhanszki terület), akivel véletlenül találkozott.

amikor a vonat nagy sebességgel haladt, máskor mellékvágányon várakoztak. A 17. napon a szerelvény Alcevszk városában állt meg. Mindannyian a vízostásra vártak, ám e helyett a vagonok felét elcsatolták.

Beosztás a lágerekbe

Az elcsatolt vagonokat a közeli Parkamonába (Perevalszk, luhanszki körzet, Ukrajna), az 5-ös sz. bányához vontatták, ahol kiszállásra szólították fel őket. Az örök a 3 km távolságban fekvő Buhaiivka bányakörzetben fekvő, Delta elnevezésű bányatelepülésen található, 1207-es sz. lágerekhez kísérték őket. A zsúfoltság olyan nagy volt, hogy a kétszemélyes priccseken, oldalt fekvő, öten is aludtak. Itt tovább osztották őket: 700 férfit a közeli Parkamona 1206-os sz. lágerekbe került, 300 férfit elvezettek a 20 km távolságra lévő Nikanor – utóbb csak haláltáborként emlegetett – 1208-as sz. lágerekbe, 150 gyereket, az öregeket és a gyengébbeket a 15 km-re eső Liman szovhozába vitték, 50 miskolci kőműves pedig az Alcevszk városában lévő 1236-os sz. lágerekbe került, ahol a helyi vasmű és kokszóoló újjáépítésén dolgoztak. Március elején erdélyi szászok transzportja, májusban pedig mintegy 400 sziléziai lengyel bányász érkezett. Őket az 1206-os és 1207-es sz. lágerekbe osztották, amelyek ennek következtében ismét zsúfolásig megteltek. A lágerek létszáma a későbbiekben csak a magas halálozási arány miatt csökkent.

A szerelvény a maradék vagonokkal folytatta útját a 30 km távolságban lévő Uszpenka nevű városba, ahol a Brazol állomáson mindannyiuknak ki kellett szállniuk. Az őrseg innen a 4 km távolságra lévő Vorosilovka bányatelep 1223-as sz. lágerekbe kísért mintegy 1 200 személyt.

A fennmaradt, mintegy 300 személy az Uszpenka elkülönített részét képező Ionovka 1223-as sz. lágereknek kényszerű lakója lett.

Minden említett lágerek a Kadijevkában lévő 144-es sz. lágerekparancsnokság alá tartozott.

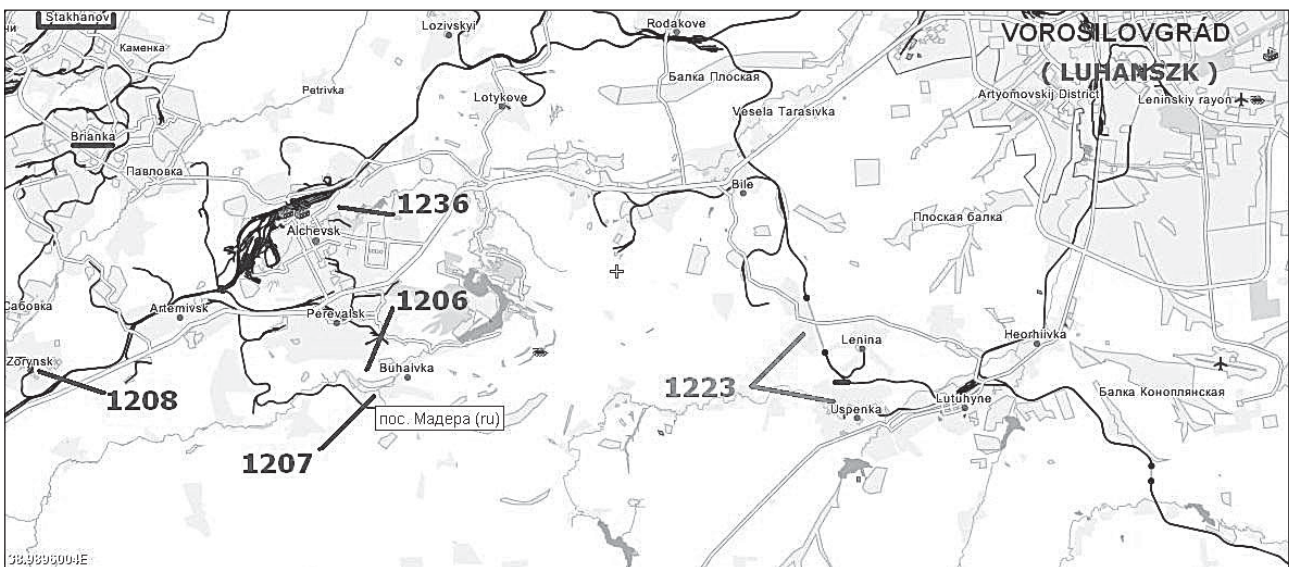
Élet a lágerekben

Az immáron rabok érkezésekor, 1945. február 17-én a lágerek inkább csak romok voltak. Az elhúzódó harcok során megromlott a tetőzet, nem volt világítás, hiányzott sok ajtó és ablak. A 30–40 személy befogadására készült helyiségekben háromemeletes, gyalulatlan deszkából készült priccsek voltak, amelyeket hó borított. Mindenhol nedvesség és bűz. A falba épített kályhák rongált állapotban, fa és szén nem volt. Az egyetlen szociális berendezést a latrina jelentette. A lágereket 3 méter magas, kettős szögesdróttal erősített kerítés övezte. A sarkokon reflektorral ellátott őrtornyok voltak.

Minden lágerekben különleges munkaszázalój (*Otdelnyj rabocsij bataljon* – ORB) volt, amelynek száma azonos volt a lágerek számával. Ez utóbbi parancsnoka a *komangyír bataljona*, akinek két helyettese volt: egyik a védelmet és a napirendet felügyelte, a másik politikai ügyeket. Tiszti rangban volt továbbá a törzsparancsnok és a számlafelügyelő (az utóbbi felelt az anyagért és a személyekért). Később került a táborokba orvos és szanitéc. Tiszti rangban voltak a munkaszázadok parancsnokai is. Az említett tisztek biztosították, naponta váltakozva, a felügyeletet.

Minden rab valamely munkaszázadba volt besorolva. Az első két héten a barakkokat javították és bebiztosították a környező szétlőtt épületekből a tüzelőt. Vízet a hó megolvasztásával nyerték. Néhány nőt a konyhába 'vezényeltek', amelynek a felszerelését egyetlen asztal és két kád jelentette, amelyek alatt tüzeltek. A konyha vezetője orosz volt. Az első ételt – bűzlő vízben főtt savanyú zöldparadicsomot – az érkezésüket követő 3. napon kapták. Ezt, hosszantartó éhezésük ellenére, senki nem ette meg.

A parancsnokok naponta több alkalommal is ellenőrizték a jelenlétet. A lágerekben nevek nem voltak használatosak. Mindenkinek száma volt. A rabok sorakozó alkalmával hosszú órákon át álltak az udvaron. Egy hét múltán sem sikerült megállapítani a teljes létszámot, mert a tisztek alig tudtak számolni. Hiába írták a létszámot a

A lágerek földrajzi elhelyezkedése • A szerző összeállítása

Babik Gizella (Uzapanyit) 30 évesen halt meg • Forrás: NKVD

falra, soha nem egyezett. Csupán 40-ig tudtak megbízhatóan számolni. Minden sorakozó alkalmával felemlegették a foglyoknak, hogy háborús bűnösök és fasiszta disznók. Tették ezt annak ellenére, hogy közülük senki nem volt a fronton. Biztosították őket, hogy közülük egy sem tér haza. Mindannyian megdöglenek a munkában, és aki

Pál Irén (Nagybalog) • A szerző archívumából

megkísérli a szökést, természetesen, agyonlövik. A tiszték magatartása embertelen, sőt barbár volt, de akadt kivétel is.

Két hét elteltével mindenkit beosztottak valamely munkahelyre. Mintegy 15 gyengébb fizikumú egyén a lágerben dolgozott. Az ő feladatuk volt a víz és élelmiszer szállítása, a latrina tisztítása, az elhunytak elhantolása. A bányákban három műszakban, a többi munkahelyen egy műszakban,

Ibos Jolán (Nagybalog) • A szerző archívumából

Bányászok az 1207-es sz. lágerből • A szerző archívumából

10 órát dolgoztak. A műszakon túl, 'pihenés' idején a kolhozokban, a lágeren belül pedig a mosdó, ebédlő építésénél, kútásásnál, kemence építésénél használták ki őket. Az építőanyagot és a szalmazsákokba a szalmát is lopni kellett. A mieink nem hittek a szemüknek amikor látták, hogy a tiszték szervezik a lopást, nagyban. A faanyagot a fűrésztelepről, a meszet az állomásról. A bányában dolgozóknak megparancsolták, hogy fajront alkalmával mindenki dugjon a kabátja alá egy téglát. Az egyik rab egy távoli vasútállomáson volt rakodni, s látta, hogy üveg van ott lerakva. A *nacsalnyik* fegyveres őr kíséretében küldött oda néhány rabot - lopni.

Bányászok az 1207-es sz. lágerből • A szerző archívumából

Az 1208-as láger épülete. Zorinszk, Luhanszki terület, Ukrajna • A szerző felvétele

Az 1207-es sz. láger rabjai • A szerző archívumából

ГЛАВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ НКВД СССР ПО ДЕЛАМ О ВОЕННОПЛЕННЫХ И ИНТЕРНИРОВАННЫХ

Учетное дело № 504

Батальон № 1804

Дата прибытия в батальон

Пол *исчужен!*

"17" февраля 1945г.

ОПРОСНЫЙ ЛИСТ
на интернированного

Форма № 1

1	Фамилия	<i>Дюре</i>
2	Имя и отчество	<i>Янош. Миклош</i>
3	Год рождения	<i>1904 года 24 мая</i>
4	Место рождения	<i>Венгрия. губ. Земер село Нимцу Балон дом №124.</i>
5	Последнее место жительства интернированного	<i>Венгрия. губ. Земер село Нимцу Балон дом №124.</i>
6	Точный адрес, состав семьи (фамилия, имя и отчество жены, детей или родителей, род занятий)	<i>Венгрия Губерния Земер село Нимцу Балон дом №124. жена: Сабо Юлиан 1914 года. сын: Дюре Янош 1938г. дочь: Юлиан. — 1941 год.</i>
7	Соц. происхождение — сословие (имущественное положение родителей)	<i>отец: земледельец имел один дом 1,50 га земли.</i>
8	Имущественное положение интернированного	<i>земледельец. имел один дом 1,50 га земли.</i>
9	Национальность	<i>Магяр</i>
10	Вероисповедание (религия)	<i>Реформат</i>
11	Партийность, если состоял, когда и где, сколько времени и причина выбытия	<i>Не состоял.</i>
12	Родной язык	<i>Магярош</i>
13	Перечислить какими языками владеет кроме родного	<i>Словенским.</i>
14	Подданство	<i>Венгрия.</i>
15	Профессия и специальность (стаж работы) до интернирования	<i>земледельец с 1919г. по 1930г. с 1931г. по 1945 год.</i>
16	Образование: а) Общее б) Специальное в) Военное	<i>6 классов Нет с 1930 года по 1931 года служил в венг. армии</i>
17	Проживал ли в Советском Союзе (где, когда и чем именно занимался)	<i>Не проживал.</i>

18	Кто из родственников и знакомых проживает в СССР (их фамилии, имена, отчества, возраст, место работы, род занятий, местожителство)	Не проживают.
19	Был ли под судом или следствием, когда, где, кем и за что осужден, где отбывал наказание	Не был.
20	В каких других государствах бывал (кроме своей страны и Советского Союза). С какого и по какое время, чем занимался	с 1920 года по 1938 год был в Чехословакии занимаюсь земледелием.
21	Дата и место интернирования	17 января 1945 года Венгрия. губерния Сентерселе Вишуболош дом №124.
22	Перечислить подробно всю практическую деятельность до момента интернирования (с какого и по какое время и в качестве кого)	учитель в школе с 1913 года по 1919 год. с 1919 года по 1930 год занимаюсь земледелием. с 1930 по 1931 год был в венгерской армии, с 1931 года по 1945 год занимаюсь земледелием.

Подпись интернированного _____
 „10“ мая 1945 г. Гүрёне Я́нос.

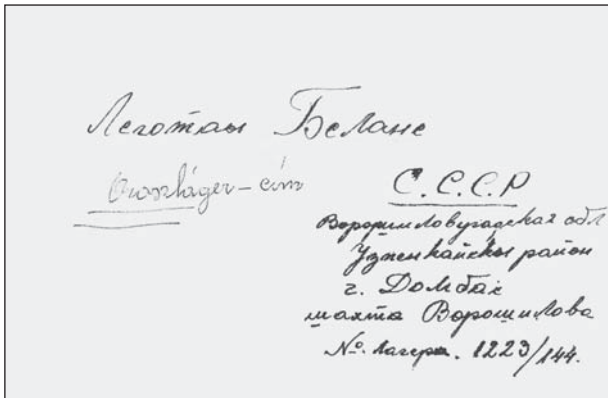
СЛОВЕСНЫЙ ПОРТРЕТ: Рост 1м 72 см телосложение среднее цвет волос черный
 глаза темно-голубые нос средний лицо среднее

ОСОБЫЕ ПРИМЕТЫ: на лбу имеются маленькие родинки.

Подпись сотрудника, заполнявшего опросный лист (обязательно указать должность) _____
Вице-директор по учету И. М. Белугин

Отметки о передвижении интернированного: Убыл „9“ сентября 45 г. в Умер
 Прибыл „____“ _____ 194 г. в _____
 Убыл „____“ _____ 194 г. в _____
 Прибыл „____“ _____ 194 г. в _____

Kérdőív Gyüre János (Nagybalog), személyi szám 504, kihallgatási jegyzőkönyvéből • Forrás: NKVD

Lehotai Béláné által a vorosilovkai 1223-as sz. lágerbe címzett, elküldetlen boríték • A szerző archívumából

A kemence forró levegőjében a mindenütt jelenlévő tetveket próbálták elpusztítani. A barakkok belsejében hemzsegték a poloskák, amelyeket sehogyan sem lehetett eltávolítani.

A barakkok berendezése nagyon rideg volt. A falak mellett 1 m széles, emeletes priccsek voltak (két személy számára), fölöttük polc, ahová az otthonról hozott tálat és bögrét helyezhették. 1945 nyaráig a csupasz deszkán feküdtek, később szalmaszákon. Kabátokkal takaróztak. A sarokban kis, falazott kályha volt, az ajtóval szemben kis ablak. Idővel elektromos világítás is volt. A közeli patakban mostak, az örök felügyelete alatt. Az éhség, hideg, nehéz fizikai munka és fertőzések következtében nagy volt a halandóság.

Az embertelen körülmények miatt sokan megpróbálkoztak a meneküléssel. 1945 tavaszától főleg az éjszakai műszakból volt gyakori a szökés. Néhány szerencsésnek, gyötrelmekkel teli utazás után, sikerült hazajutni, a legtöbbször azonban a mindenütt jelenlévő őrzékek elfogták. Azokat, akik a kihallgatáskor nem árulták el a láger számát, ahonnan megszöktek, kisebb-nagyobb verést követően a legközelebbi lágerben 'helyezték el'. Akik bevallották, honnan szöktek, oda kerültek vissza, ahol aztán a láger udvarán, a felsorakoztatott munkaszázadok előtt eszméletlenül verték, majd bedobták őket a pincébe, amely börtönként szolgált, s ahol nem sokára elhunytak. Ennek ellenére a szökések a tél beálltáig folytatódtak. A szökevények nagy része nyomtalanul eltűnt. Tél idején elképzelhetetlen volt a szökés, tavaszra pedig annyira legyengültek, hogy senki nem gondolt a menekülésre. Tudták ezt az örök is, gyakorta csak bottal, fegyvertelenül kísérték őket munkába. A műszak alatt az őr is jelen volt a munkahelyen, s a munka befejezését követően visszakísérte őket a lágerbe. Előbb a mosdóba mentek, ahol az ott lévő kis fakádakban megmosakodtak. A langyos vizet a bányakocsiból merítették, amely alatt tüzet raktak. Ezt követően a konyhába indultak, ahol megkapták az 'ebédet' és a kenyéradagot. Ez utóbbi nagysága annak a függvénye volt, hogy milyen munkát végeztek. A legnehezebb a téli időszakban volt. A kemény fagyok idején -30 °C is volt, de dolgozni akkor is kellett. Rendszeresen előfordult, hogy valaki összeesett a kimerültségtől és megfagyott. 1946 tava-

szán a lágerparancsnok megparancsolta, hogy ültessenek virágot a főkapunál. Az 1207-es sz. lágerben még szökőkút is volt! A parancsnokok hangszereket is szereztek valahonnan, s zenekar alakult, amely minden műszakváltáskor játszott. A foglyok időnként levelet is írhattak – ezek azonban az otthon helyett a törzsparancsnok kályhájában végeztek. Két-három hónap elteltével a foglyok után az NKVD vizsgálótisztjei is érdeklődni kezdtek. Fokozatosan mindenkit kihallgattak. Tolmács jelenlétében 22 előkészített, politikai, vagyoni és szociális viszonyaikat érintő kérdésre kellett válaszolniuk. A válaszokat jegyzőkönyvezték és aláírták. Gyakori volt a fenyegetés, verés, olykor az elzárás is. A magyarokat arra kényszerítették, hogy németnek vallják magukat. A Romániából és Magyarországról elhurcolt sváboktól és szászoktól olyan vallomást kényszerítettek ki, hogy az SS, Volksbund, Hitlerjugend... tagjai voltak. A legkegyetlenebb kihallgatások az 1206-os sz. különleges zászlóaljnál voltak. Botot és ostort is alkalmaztak, egyúttal fegyvert szegeztek rájuk, s agyonlövésrel fenyegették őket. Sokan életük végéig viselték a kihallgatások következményeit. A kihallgatások rendszeresen ismétlődtek, s aki nem válaszolt pontosan úgy, mint korábban, brutálisan megverték.

A bánásmódban és étkezésben jelentős javulás 1948 tavaszán volt tapasztalható, s ez aztán tartott az utolsó foglyoknak 1949 decemberében történt szabadon bocsátásáig. Mindezt azonban nem irgalomból tették. A halandóság igen nagy volt és sokan csak a legkönnyebb munka végzésére voltak képesek. Nyilvánvaló volt, hogy ilyen körülmények között csak igen kevesek lesznek képesek a bányákban dolgozni. A betegeket, legyengülteket, balesetek során meggyomorodottakat, valamint a nőket 1947 októberének közepén elengedték. Ezt követően a lágereket már nem őrizték. A munkába már önállóan jártak, csupán a bejáratnál jelentették be a szolgálatosnak a számukat. A hazaküldött levelek is célba jutottak, s ők is megkapták a nekik írt levelet.

Néhány lágerben színelőadás is volt, amelyben a rabok szerepeltek. Voltak rögtönzött előadások, amelyekkel az oroszokat parodizálták. Ilyen volt például az az előadás, amely *Napraforgó*, illetve *Bögre a madzagon* néven volt ismeretes. Az egyik 'színész' kiállt a színpad közepére, napraforgómagot rágott, tetvéskedett és vakaródzott. A héjat is mindenfelé szétköpködté, amint azt az oroszoktól látták. A második 'művész' madzagon egy rongyot húzott maga után és céltalanul járkált a színpadon. A harmadik ugyanezt tette egy törött bögrével. Ezzel az oroszok szokásaira és 'egyszerű' mivoltukra utaltak, a közönség nagy felvidulása közepette. Ám az orosz tisztiek sem voltak annyira együgyűek, hogy ne ismertek volna önmagukra. Az előadást azonnal félbeszakították, az ismétléseket megtiltották és a 'színészeket' bezárták a karcserba (zárka). Ezt a 'színdarab'-ot, kisebb változtatásokkal, de ugyanazzal az eredménnyel, több lágerben is előadták, Parkamonától Liszicsanszkiig. Ezt az tette lehetővé, hogy a különböző táborokból való rabok az előadás hírére és tartalmát a vétele-

Vorosilovka, 4. sz. bánya • A szerző felvétele

Delta bányatelep, 3-as sz. bánya • A szerző felvétele

Itt tologták a mieink a csillét... • A szerző archívumából

Az uszpenkai kokszoló romjai. Luhanszki terület, Ukrajna • A szerző felvétele

Az ún. magyar házak. Vorosilovka, Luhanszki terület, Ukrajna • A szerző felvétele

A szerző nemzeti színű szalagok kitézése közben

Az 1207-es sz. láger temetőjének a helye. Buhaivka, Luhanszki terület, Ukrajna • A szerző felvétele

Az 1223-as sz. láger temetőjének a helye. Uszpenka, Luhanszki terület, Ukrajna • A szerző felvétele

zési helyeken és rabkórházakban való találkozások alkalmával egymásnak tovább adták.

A légerekben dalok és versek is születtek.

Az NKVD propagációs felvételeket is készített, amelyeken mindenkinek kötelezően mosolyognia kellett. A felvételek készítésekor a foglyokat tiszta és rendes ruhába öltöztették, amelyet a fényképezés után le kellett vetni és vissza kellett adni.

Nem maradtak el a politikai tájékoztatások és a Szovjetunió államünnepeinek a megünneplése sem. Ez utóbbiaknak semmilyen hatása nem volt a foglyokra, mert saját szemükkel látták a szovjet rendszer lényegét. Próbálták ugyan rábeszélni őket, hogy maradjanak a Szovjetunióban, de senki nem volt olyan ostoba, hogy ezt tegye.

Munkahely

Mindenekelőtt a szénbányákban folyt a munka, 6 nap hetente, 3 műszakban, 8 órán át, megszakítás nélkül. A műszakbeosztás hetente (az 1223-as sz. lágerben), vagy havonta (az 1206-os, 1207-es sz. lágerben) módosult. A bányában mindenről a *nacsalnyik*, valójában bányamérnök határozott: ő állapította meg a normát és határozta meg, melyik csoport hol fog dolgozni. Kezdetben a háború során tönkrement bányaberendezést kellett megjavítani, illetve kiszivattyúzni a vizet az elárasztott tárnákból. Voltak olyan bányák is, amelyeket a rabok kezdtek el mélyíteni. Olyan munkacsoportokat alakítottak, amelyek önállóan végezték a fejtést. Az *ucsásztká*-n, azaz fejtőhelyen dolgozó csoportot egy orosz *gyeszjalnyik* irányította, aki beosztotta a munkát és ügyelt annak elvégzésére. A bányák többségében a helyi bányászokkal együtt dolgoztak, de volt néhány olyan is, amelyekben csak magyarok voltak. Egy csoportban 5–10 bányász volt, akik az *obusok*-nak nevezett bányászcsákány segítségével fejtették a szenet. Ők voltak a *zabojscsik*-nak nevezett vájárok. A hátuk mögött néhány nő dolgozott, akik lapátokkal elkaparták a szenet és maguk mögé dobálták. Ők voltak az ún. *otgrebscsik*-ek, vagy *vikidcsik*-ek. A közülük leghátul álló a szenet egy pléhvályúra rakta, amelyet elektromotor által rázattak, hogy a szén tovább haladjon. Erről az ún. *rosztzabojscsik* gondoskodott. A vályúból a szén a bányakocsiba szóródott, amelyet 2 nő, az ún. *otkatsik*-ok együttesen toltak el a 100–200 méterre lévő felvonóhoz. A bányákban ún. *krepelcsik* is dolgozott, aki faoszlopokból és deszkákból dúcolást készített, hogy a járat be ne omoljon. A *tunelcsik* új tárnákat vágott, illetve a már meglévőket pedig, szükség szerint kiszélesítette. A legmélyebben lévő munkahelyek 500 m mélységben voltak. A szénrétegek 50–100 cm vastagságúak voltak. Térdelve, sőt, gyakorta fekvő helyzetben dolgoztak. Néhány bányában csepegett a víz és a bányászok ruhája átnedvesedett. Elektromos világítás csak a *strekk*-nek nevezett tárnákban volt. Bányászlámpával világítottak, előbb kerozinossal, később akkumulátorossal. A felszínen lévő munkás volt az ún. *porodavibercsik*, aki eltolta a felvonótól a szénrel teli bányakocsit, kiürítette azt a kijelölt helyen s kidobálta a szén közül a kőzetet. A bányatelepen

kovácsműhely is volt, ahol a *kuznyec* dolgozott. A bánya közelében volt a lámpaház, ahol a *lampusica* töltötte be a lámpákba a petrolumot, illetve töltötte fel az akkumulátorokat. Az első hónapokban mindenki a saját ruházatát és cipőjét használta. Később a bányászok (amerikai) bakancsot és *pecóka*-ként ismert munkaruhát vételeztek. A töb-biek gumiból készült, bokáig érő sárcipőt kaptak. Hogy ez utóbbi ne essen le, hozzádrótozták a lábukhoz. Az ellopott bányakötelegekből zoknit és kesztyűt kötöttek. A rossz munkaszervezés és a primitív munkaeszközök következményeként a termelékenység alacsony volt. Példának okáért: Uszpenkában az *Alisza* bányából saroglyán, kézzel hordták a szenet az 1,5 km távolságban lévő kokszolóba. Vorosilovkában a *transzport* nevű csoport teherautókon szállította a kibányászott szenet a 110-es sz. vasútállomásra. Miután leszórták a földre, az ún. 110-es csoport lapáttal és saroglyán rakta, illetve hordta a vagonba, gépi segítség nélkül. Utak nem voltak, a sárba süllyedt autókát olykor tankok húzták ki. A bányák műszaki felszerelése siralmas szinten volt. A munkabiztonságra nem figyeltek, a balesetek gyakoriak voltak. A legrosszabb helyekre a foglyokat küldték. A legmélyebb művelésű bányákban fulladás is történt. Senkit nem vontak felelősségre. A rokkantakat rövid ideig ápolták, majd felszíni munkahelyekre vezényelték őket. Modernebb felszerelése csak a vorosilovkai Lenin-bányának és a parkamonai 5-ös sz. bányának volt. Rendkívüli műszakok is voltak. Ismertek voltak az ún. *sztachanovszkie szutki*-k, amikor is ingyen dolgoztak. További formája volt a rendkívüli munkavégzésnek az ún. *povisennij dobics*, azaz a túlteljesítés. Ez alatt a műszak alatt kötelező volt a terv, illetve norma túlteljesítése. Ilyen alkalommal a hivatalnokok is mentek a bányába, hogy beszennezzék magukat, s mindenki lássa, milyen hasznosak a társadalom számára. A tervet túl kellett teljesíteni, legalábbis papíron, mert a vezetőség nem kapott volna rendkívüli jutalmat. Az 1945-ös év folyamán a kényszermunkára elhurcoltakkal együtt német hadifoglyok is dolgoztak. Rajtuk kívül 1945–1946-ban Poltava vidékéről internáltak is dolgoztak itt. Ők is 6 hónapra jöttek, de csak 2 év múltán mehettek haza. Egy bányatelepen laktak, amelyet engedély nélkül nem hagyhattak el. Ők az ún. *ruszká sztolovka* nevű helyen étkeztek, ahol összehasonlíthatatlanul jobb ételt adtak, mint a légerekben. Az 1947. esztendő elejétől szovjet sorkatonák is dolgoztak a bányákban. Egy alkalommal 26 személy fulladt meg közülük a bányagáztól a Lenin-bányában. 1948-tól 17–18 éves helyi fiúk is dolgoztak a bányákban.

A többi munkahelyen, kolhozban, építkezéseken, téglagyárban, kőbányában, vagy útépitéseken idénymunka folyt. A hó májusig megmaradt, s októberben már friss hó hullott. Gyakorta reggeltől estig dolgoztak. Különleges munkahelynek számított a 110-es sz. teherpályaudvar. Itt minden nap, egész éven át folyt a munka, függetlenül az időjárástól. Itt is 3 műszakban dolgoztak, de csaknem mindig több mint 8 órát. A műszak akkor végződött, ha a vagon megpakolták.

Аким Формы №10

9 сентября 1945 года мы подготовились к
 сел сои овим настоящим аким в тои
 сел сел сел в б-не №1204 у. и. и. и. и. и.
 мированнии Диоре Янни Акимом
 1907 года рожд. пол. мужской пола
 маждр. поддан. Венгрии.

(от диагноза) Недораз некороти
 Аким

Ком. род. б-не 1204 сел. и. и. и. Валентин
 Сел. и. и. и. и. и. и. Белый
 Ком. род. б-не 1204 сел. и. и. и. Морозов
 Наз. сел. и. и. и. и. и. и. Кравченко

Сел. и. и. и. и. и. и. и. и. и. и. и.

1. Москва
2. 10 км от 1204
3. род. б-не 1204

Jegyzőkönyvek Gyüre Jánosnak (Nagybalog), személyi száma 504, 1945. szeptember 9-én, a lágerben történt elhunytáról • Forrás: NKVD

Аким Формы №11

9 сентября 1945 года мы подготовились к
 1. Ком. род. б-не 1204 сел. и. и. и. Валентин 2. Сел. и. и. и.
 кивер у. и.
 соеи овим настоящим аким в тои
 сел сел сел в б-не 1204 производим закоронном
 и.
 Диоре Янни Акимом. Труди закончен: Воздани отвражен
 ов. и.
 на сел. и.
 моиша и на моиле поставлен озна
 батешовый знак деревнякский крест с
 надписью с. о. и. о. и. о. и. о.

Ком. род. б-не 1204 Валентин
 Сел. и. и. и. Белый
 Сел. и. и. и. у. и. и. и. Морозов
 Наз. с. о. б-не 1204 Кравченко

A rossz táplálék következtében legyengült foglyok számára már maga az út a munkahelyre is megerőltető volt. Némely bánya 3–4 km távolságra volt a lágertől. A műszak befejezését követően a halálfáradt emberek csak vonszolták magukat, sokan összeestek és meghaltak. A sötétedés után lágerbe igyekvőket olykor farkasok támadták meg, amelyeket az örök lövésekkel igyekeztek távoltartani.

A munkahelyek jegyzéke

ORB 1206, Parkamona: 5. sz., K6, K7, Moszkovszkaja bányák, szénraktár, fűrésztelep, vasútállomás, kőbánya, építkezések (lakóházak, 4. kolona, 7. kolona).

ORB 1207, Delta: 1., 2., 3. sz. bánya, Zapadnaja, keskenynyomtávú vasút, a szén Parkamonába való szállítására szolgáló kötélpálya, szabó- és asztalosműhely, mosoda, kolhoz Szeleznyevkában.

ORB 1208, Zorinszk: Nikanor bánya, Manuilovkai vasútállomás, építkezések.

ORB 1236, Alcsevszk: *Metalurgicseskij i kokszoхимичесeskij zavod* (Féművek és kokszoló).

Karpati község: szovhoz Liman, építkezések.

ORB 1223, Vorosilovka, központi láger: 2. bis, 4., 4. bis, 5., 14., 15., 29. sz., Lenin-bánya, Vorosilov-bánya, 110-es sz. teherpályaudvar, kolhoz Olchovka, téglagyár, homokbánya, szabóműhely, építkezések, útkövezés.

ORB 1223, elkülönített rész, Uszpenka: 9., Alisza bánya, *kokszo benzolnij zavod* (kokszoló üzem), vasútállomás, építkezések.

Bér, jutalmak, büntetések

1945 nyarától mindenki kapott bért az elvégzett munkáért. Az órabér azonos volt a helybéli munkásokéval, de csak annak 50%-át kapták kézhez, a másik felét levonták az 'elszállásolásért és őrzésért'. A foglyok iróniával mondogatták, hogy **Ferenc Józsefet** sem őrizték nagyobb gonddal, mint őket. A fizetés havi egy alkalommal volt, a bányai igazgatóság épületében fizette ki őket a *kaszír*, azaz pénztáros. A pénzért ebédalont és kenyérjegyeket kellett venniük. A kereset nagyon kevés volt, sokaknak a mindennapi táplálékra sem futotta belőle. Az ebédjegy 3 rubel, a kenyérjegy 6 rubel volt. A megszorultak többnyire eladták a kenyéradag felét, hogy jusson ebédre. Azoknak a bányászoknak, akik folyamatosan teljesítették a normát, az ebédjegy megfizetését követően nem egész 50 rubel maradt. Ezért élelmiszert (tejet, vaját, burgonyát, kukoricát, ameriai konzerveket...) vásárolhattak – mindezt a helyi nénikék árulták a láger bejáratánál. Az 1947. évi pénzreformot követően egy-egy *zabojscsik* 2 000 rubelt, a lapátoló (*vikidcsik*), illetve és a bányakocsikat tologató *otkalcsik* 1 400 rubelt, a szén válogatását végző *porodavibercsik* 1 000 rubelt keresett, de ennek megfelelően növekedtek a megélhetési költségek is. Összehasonlítás végett: a vorosilovkai Lenin-bánya főmechanikusa 2 500 rubelt, főenergetikusa 1 500 rubelt keresett 1948-ban. A foglyok amerikai vízhatlan sátorvászomból pénztárcákat készítettek. Tű helyett tuskét használtak. Ha nem sikerült tel-

jesíteni a normát 8 óra alatt, addig dolgoztak, amíg nem teljesítették. Sokan nem győzték elvégezni a megerőltető munkát. Nekik csökkentették a kenyéradagot, aminek következtében még jobban legyengültek, míg végül összeestek és meghaltak. Ezzel szemben a legerősebb egyéneket, akik tartósan túlteljesítették a normát, megjutalmazták. A jutalom 5 dkg szalonna, vagy 2–3 dkg cukor volt. A vételezésére szolgáló jegyet mintegy 2 hetente egy alkalommal használhatták fel. Ingyenesen kaphattak munkaruhát és cipőt is. Némely lágerben átköltözhetek egy mésszel kifehéritett, úgynevezett fehér szobába. A nevük a legjobb dolgozók faliújságján volt olvasható. Teljesen esélytelenek voltak azok, akik betegség vagy baleset miatt munkaképtelenné váltak. A kommunista jelszót, miszerint „aki nem dolgozik, ne is egyék”, itt szó szerint értették. Akkor sem kaptak semmiféle bért, ha korábban a legjobb munkások egyikéről volt is szó. Akinek nem volt ismerőse, vagy rokona, aki segíthetett neki, szó szerint éhen halhatott. A jelen írás szerzője személyesen láthatott sok halálozásról és temetésről felvett jegyzőkönyvet, amelyek a KGB moszkvai központi archívumából valók. A halál okaként gyakran szerepel: *alimentarnaja dysztrofia*, illetve III. fokú disztrofia. Amikor felolvasta az elhunytak nevét azoknak, akik hazatértek a lágerekből, egybehangzóan állították, hogy azokról volt szó, akik munkaképtelenek voltak.

Egy kivétel volt – a vorosilovkai 1223-as sz. lágerben, ahol az 1. munkaszázad parancsnoka egy **Achale** nevű mongol hadnagy volt (oroszosított alakban: **Anatolij Aszgaljev**). Ha az alárendeltjei közül valaki munkaképtelenné vált, a százada többi tagjától 1–1 rubelt szedett. Az összegyűlt pénzt átadta nekik, hogy éhen ne haljanak. Mint mondta: „őket is várják otthon”. Egyéb tekintetben is törődött a reá bízottakkal, ahogyan csak tehette. Emberi magatartásával megszégyenítette a többi, magát műveltenek vélő tisztet.

Minden munkahelyi kihágást a napi bér elvonásával büntették. Ha a bányamérnök ezt keveselte, 'elintézt' a századparancsnoknál néhány napos elzárást is a lágerben.

Kihágások lágerben

A kisebb vétkeket – visszabeszélést, grimaszt, káromkodást – a parancsnokok helyben elintézték pofozgatással, rugdalással, köpködéssel és hagyományos, az illető apjára és anyjára utaló orosz káromlással. A nagyobb kihágásokat – lopás a mezőről, késés a munkából, meg nem engedett koldulás – étel- és italmegvonással is együttjáró néhány napos elzárással büntették. A bűnös napközben latrínát pucolt, eltemette az elhunytakat, vagy vizet hordott. A leg súlyosabb kihágásokat – függelemsértést, oroszok és kommunisták káromlását – elkövetőket büntetőlágerbe, illetve a mai Zorinszkban volt, Nikanor nevű haláltáborba vitték. Tanúk elmondása szerint, aki az utóbbiba került, onnan haza nem tért. Nem tudni miért, de legrosszabbul a lengyel bányászokkal bántak. Az ő halálozási arányuk jelentősen meghaladta az egyéb nemzetbeliek halandóságát.

Ők az 1206-os és 1207-es sz. lágerekben voltak, 1945 májusától 1946 októberéig. Tanúk vallomása szerint mintegy felerészük ott veszett.

Táplálkozás

Arra a kérdésre, hányszor lakott jól azok alatt az évek alatt, mindnyájan, kivétel nélkül, ezt válaszolták: egyszer sem. Az éhség rosszabb volt mint a hideg és a kimerítő munka. Jelen volt minden percben. Az első hetekben kintartott az otthonról magukkal hozott készlet, később a foglyoknak meg kellett szokni a lágerekosztot. Reggel forró teát kaptak, cukor nélkül, később, rendszertelenül, egy darab, féltényérnyi kétszersültet is. Az ebédet különböző színű és alakú pléhtalonra kapták. Más-más színű talon járt a bányákban, a fűrésztelepen és transzporton dolgozóknak. A felszínen dolgozók szögletes, a *zabojscsik*-ok kerek, a többiek háromszögletű talonra kapták az ételt. Az ebéd zöld paradicsomból, vagy káposztából főzött híg levesből állt. Szezonálisan répalapuból és csalánból, vagy hagymaszárból is főztek. Ugyanazt a 'leves'-t néhány héten át is főztek, amíg a készlet el nem fogyott. Ezt követően áttértek az említett alapanyagok közül másikra. Ez csupán 'nyersanyag' volt, só nélkül. A levest minimális mennyiségű olaj hozzáadásával főztek. Mindenki egyformán, 3 dl-t kapott. A 'második fogás' a levesben megfőzött, mintegy leveseskanálnyi árpakása volt. Ez a mennyiség a szögletes talon birtokosának járt. A háromszögletű talon birtokosának a kására 5-6 csepp olaj is jutott. A körformájú talon tulajdonosának az árpakásához egy teáskanálnyi olaj járt.

Az első műszak a munkahelyről való megérkezését követően ebédelt. A második és harmadik műszak déltájában étkezett. A kenyéradagot nem meghatározott időben, volt, hogy éjszaka adták ki. A *zabojscsik* 1,2 kilogramnyi kenyérré volt jogosult, a többi bányában dolgozónak 1 kg járt. A *porodavibercsik* 80 dkg-ot, a bányán kívül dolgozók 60 dkg-ot kapott. Kivétel csak az ún. *transzport* tagjaira, valamint az ún. 110-esekre vonatkozott. A sárga színű kerek talon birtokosai annyit kaptak, mint a *zabojscsik*, ez érvényes volt a kenyéradagra is. Időnként az árpakása helyett ugyanakkora mennyiségű apró sós halat kaptak. Voltak kivételes napok, amikor 4-4 rab egy amerikai kon-

zervet oszthatott meg (1946), tekintet nélkül a munka-beosztásra. A kenyér fekete volt, teli pelyvával, s megnyomásakor csepegett belőle a víz. Május 1-én és 9-én, valamint november 7-én fehér kenyér volt. Csaknem naponta, az esti órákban ismét teát kaptak, cukor nélkül. A rab számára a legfontosabb az adott nap túlélése volt. Hogy életben maradjon, szükséges volt az említett adagon kívül táplálékot szereznie. A tavaszi hónapokban eladták a helyi lakosoknak az otthonról hozott meleg öltözéket, amelyről úgy gondolták, már nem lesz rá szükségük (hiszen csak 6 hónapra jöttek...), valamint személyes tárgyaikat, órát, gyűrűt, fülbevalót, tehát mindent, amit nélkülözhetőnek vélték. A kapott pénzen élelmiszert vásároltak tőlük.

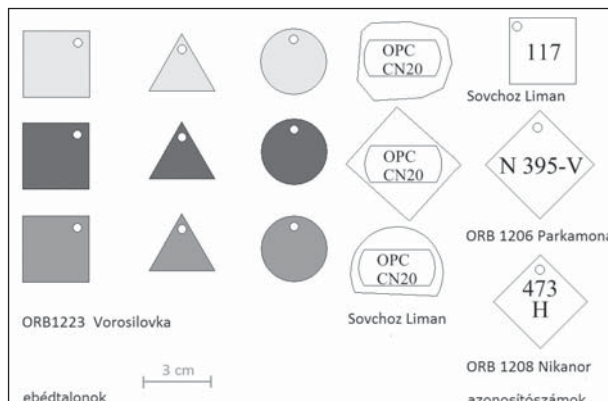
A nyári hónapokban a foglyok a kolhoz földjeiről lop- tak mindent, ami ehető volt. Az ún. *transzport* és az ún. 110-es csoport tagjait nem őrizték olyan szigorúan, mint a bányában dolgozókat, de a mezőt őrizték. Ha lopáson érték őket, kemény büntetés várt rájuk. Az utak mentén gyűjtötték azokat a növényeket és leszedték azokat a gyümölcsöket, amelyekről feltételezték, hogy ehetőek. Tudták ugyan, hogy puffadás, hasmenés, majd legyengülés lesz az eredménye, de legalább egy pillanatra megcsalták az üres gyomrukat. Főúri csemegének számított az akácvirág. Sokan nem rettentek vissza a helyiek felkeresésétől, a kol- dulástól. Kaptak egy darab kenyéret, kukoricát, főtt répát vagy tököt, de megették azt is, amit a macskának és kutyá- nak vetettek a helybeliek. Bár a helybeliek is nélkülöztek, jószívűségük sok rabnak az életét mentette meg.

Egészségügyi ellátás, temetkezés

Minden lágerekben volt gyengélkedő. Az egészségügyi gondokkal küzdő rabok a munkaszázad parancsnokánál jelentkeztek, aki engedélyt adhatott az orvos felkeresésére. Az orosz orvosokon kívül néhány, a transzporttal érkezett orvos is rendelt, pl. dr. **Erwin Reimer** (ORB 1206, 1208), dr. **Werner Lang** (ORB 1208), dr. **Kendi Zoltán** (ORB 1223). A munkaképtelenségről mindig az orosz orvos döntött. A fő kritérium a testhőmérséklet volt. Arra, hogy a régóta nélkülöző személyeknek csak kivételesen volt hő- emelkedése, nem voltak tekintettel. „*Temperatury nyet - nye bolnoj. Igyi na sachtu!*” (Láz nincs! - nem beteg.

Evőeszköz-készlet az 1207-es sz. lágerekből. Tulajdonosa Simon Ilonka Vámosbalog • A szerző felvétele

Ebéd-talonok és azonosítószámok

A kórház épülete. Uszpenka Vorosilovka, Ukrajna • A szerző felvétele

Menj a bányába!) – szolt az ‘ítélet’. Sokan el sem értek a munkahelyükre, összeestek és meghaltak. Mindenekelőtt a szintén rab orvosok igyekeztek sorstársaik egészségi állapotán javítani, de ebben akadályozta őket a gyógyszerhiány. Emésztési gondok esetén krétaport és faszenet, fertőzésekre pedig hipermangánt alkalmaztak. Az említett gyógyszereken kívül csak az őszinte sajnálat maradt. Az orosz orvosoktól még ez utóbbit sem kapták meg. A balesetek és égések súlyosabb eseteit Uszpenkában, a járási kórházban, vagy az 5926-os sz. vorosilovgrádi, illetve az 5929-es sz. parkamónai rabkórházban ‘gyógyították’. A kórházaknak rossz híre volt. A paciensekről szinte nem is gondoskodtak, enni is csak ritkán kaptak. A magas halandóság csaknem természetesnek számított. Sok esetben inkább eltitkolták a foglyok a betegségüket, csak hogy ne

Marosi Józsefné síremléke • A szerző felvétele

kerüljenek kórházba. A gyakori balesetekben megnyomrodottak elutasították a kórházi kezelést, mondván, hogy *„inkább halok meg a lágereben, a sajátjaim között, mint ott”*. A betegségek többsége a táplálkozás elégtelenségéből fakadt. Dr. Kendi gyakran mondogatta: *„Emberek, maguk nem hozzám tartoznak, hanem az étterembe”*. Gyakoriak voltak a fertőzések, főleg a tífusz, TBC és vérhas.

A hideg és az örök durvasága miatt már a lágerekbe való szállítás során voltak áldozatok. A legközelebbi megállón az elhunyt testét kirakták a vagonból és folytatták az utat. A lágerekben az első hónapokban, szó szerint, bárhová temettek. A temetés általában hóba való elkaparást jelentett. A megfagyott föld lehetetlenné tette a sírásást. Később kijelölték a temetkezésre szolgáló parcellákat, ahová számmal megjelölt sírba kerültek az elhunytak, az NKVD iránymutatása szerint. Ezek a parcellák gyakran a polgári temető sarkában voltak. A donyec-medencében csak vékony agyagréteg van, lejjebb kőzet található, ezért a sírok sekélyek voltak, mindössze 50–80 cm mélyek. Szélsőséges példa a 1207-es sz. lágér temetője, ahol a sírgödört a bányákban használt dinamittal próbálták kimélyíteni. Előfordult, hogy tavasszal, a hó elolvadása után némely megboldogultnak kilátszott a keze vagy lába, s mindenhol szörnyű bűz terjengett. Sok egykori rab megesküdtött, hogy saját szemével látta, ahogy a kutyák szaggatták, illetve a varjak csőrükkel tépték a megboldogult végtagjait. A rab elhalálása esetén jegyzőkönyvet vettek fel egy darab papírra, szabadkézzel, az NKVD útmutatása szerint (10. sz. protokoll). Ez tartalmazta a személyi adatokat, az elhalálás időpontját, okát, s annak a munkaszáznak a számát, ahol történt. Ezt a munkaszáznak három tisztje írta alá. A temetés napján jegyzőkönyv készült a temetésről, a 11-es sz. protokoll szerint. Ez tartalmazta a korábbi jegyzőkönyv adatait, továbbá a rabparcella és sír számát. Mindkét jegyzőkönyvet behelyezték a rab *Ucsotnoje gyelo* nevet viselő nyilvántartó lapjába és elküldték azt az NKVD moszkvai archívumába, ahol a mai napig megtalálhatók. A temetés nagyon egyszerű volt. A lepedővel letakart testet feltették egy kocsira, elhúzták a temetőbe, s meztelenül a sírba tették. A lepedőt vissza kellett adni. A legközelebbi hozzátartozók sem lehettek jelen, nekik dolgozniuk kellett. A foglyok között voltak papok is, de hivatásuk gyakorlása szigorúan tiltott volt. Az 1206-os sz. lágereben az volt a gyakorlat, hogy minden nemzet (németek, magyarok, lengyelek) eltemette a saját halottját. Az NKVD útmutatása szerint a sírokat kereszttel és a rab számával jelölték meg. Ezt az előírást azonban csak 1947 tavaszától tartották be. Az 1948. évtől a felirat tartalmazhatta az elhunyt nevét, születésének és elhalálásának az évszámát is. A donyeci területen nagyon sok rabtemető van. Mintegy negyedükön ma játszóterek, gyárak, vagy lakóházak vannak, a többi elhanyagolt, jelöletlen. Szinte hihetetlen, hogy Uszpenka - Ionovkában, az 1223-as sz. rabtemetőben, a legelő szélén, fák árnyában a mai napig áll egy betonból készült sírkő. Minden felirat olvasható rajta: *„Itt nyugszik Marosi Józsefné, 1919. jan. 6 - 1947. nov. 19. Béke poraira”*. A sírkőről egy helyi idős

ember, *sztarik* gondoskodik, aki rendszeresen festi, s ha a közelben legelésző tehének kidöntik, felállítja. Sokévi kutatás eredményeként sikerült tisztázni, hogy **Marosi Józsefné**, leánynevén **Stiber Piroska** Edelényből való. Férje és testvérei rajta voltak azon a jegyzéken, amely a 'miskolci munkára' kijelölt személyek nevét tartalmazta. Ő ugyan nem volt rajta, de elment velük önként, mert félt a szovjet katonák erőszakosságától. Hisz két héten belül visszatérnek...

Az 1207-es és 1223-as sz. lágérben az 1945. év folyamán 7 gyerek született. Közülük hárman néhány hetes korban meghaltak. Mindegyikről az anyák egyike gondoskodott, a többieknek dolgozniuk kellett.

A rabtemetőekben eltemetettek száma az NKVD adatai szerint:

Parkamona, 1206-os sz. lágér: 175 fő.

Delta, 1207-es sz. lágér: 311 fő.

Zorinszk, 1208-as sz. lágér: 376 fő.

Vorosilovka, 1223-as sz. lágér: 89 (csak a községi temetőnél, további két helyről nincsenek adatok), további 6 személy az 1204-es sz. lágér temetőjében van eltemetve Sztahanov nyugati szélén.

Uszpenka, 1223-as sz. lágér: 40 fő.

Alcsevszk, 1236-os sz. lágér: 499 fő.

5929-es sz. rabkórház: 1 831 fő.

5926-os sz. rabkórház: a kórháznak nem volt saját temetője. Az itt elhunytak a 144/14-es, 144/16-os és 144/-8-as sz. hadifogolytáborok Malaja Vergunka-i temetőjében vannak eltemetve – 104 személy.

Ezekhez az adatokhoz hozzá kell számolni a szállítás, menekülések során elpusztultakat, a Liman szovhoz területén eltemetetteket, valamint a bányamoláskor betemetetteket.

A helyi lakosság

A bányatelepüléseken túlnyomórészt ukrán lakosság élt. Az oroszok többnyire csak a felülről odahelyezett tisztviselők közül kerültek ki. Az elhurcoltak megérkezését követően a helyiek első reakciója ez volt: „Nem ilyeneket vártunk!” Erős férfiak helyett fiatalok, öregek, s túlnyomórészt nők érkeztek. De ez a körülmény senkit nem gátolt abban, hogy háborús bűnösnek bánjanak velük. A propaganda által befolyásolt lakosság ellenségesen viselkedett. Még a gyerekek is leköpdösték, s kővel dobálták a rabokat munkába menet. Kórusban szidták őket („kurva germán”), a szélső sorban menetelőknek még le is borítottak egy-egy nagy pofont, amire erre a mieink így reagáltak: „Az anyjába az eget! Ha megfoghattam vóna, rögtön a tőkére teszem a nyakát.”

El kellett telnie néhány hónapnak, amíg tudatosították, hogy ezek közönséges emberek, akik nem harcoltak a fronton. A helybelieket a szovjet rezsim erősen megviselte. Nem voltak beszédesek, mert akkortájt jobb volt hallgatni. Mindenhol sok spicli és besúgó volt. Idővel, amikor a közös munkahelyen megbarátkoztak, kialakult a kölcsönös bizalom. Együtt szidták Sztálint, az oroszokat

és a kommunistákat. Ha kommunista ment a közelükben, elhallgattak. A plakátokon Sztálinnak a szemét kiszúrták. Különösen barátságosak voltak az első világháborús veteránok, akik hadifogolyként évekig éltek Magyarországon. Mondogatták: „*Ott nagy szalonna volt és nagy darab kenyér. Itt csak nyomorgunk!*” A helyiek elképzelhetetlen nyomorban éltek. Voltak, akik földkunyhóban laktak. A többieknek a háza egyetlen helységekből állt, amelyet megosztottak a kecskével vagy tehénnel, hogy meg ne fagyjanak, illetve a farkasok fel ne falják őket. Kenyér, olaj, tea, szappan, dohány, só... minden csak jegyre volt kapható. A gyerekek részére nem járt fejadag, az egész család a szülőknek járó juttatásból élt. A mieink eleinte nem értették, miért rágnak a helyiek állandóan napraforgómagot, majd rájöttek, hogy a nekik járó kenyeret a gyerekeiknek adták. Még rosszabb állapot volt 1947-ben, mint a háború alatt. Sztálin Ukrajnában mesterséges éhínséget teremtett, aminek következtében emberek tízezrei haltak meg.

Mélyen hívó emberek voltak. Ha a házukba kolduló rab érkezett, képesek voltak az utolsó darab ételt is megosztani. Ritkán utasították el a kéregetőt azzal, hogy „*german szabral, nicevo nyel!*” (a német mindent elvitt, nincs semmi). Az utóbbi válasz a rezsim kiszolgálóira volt jellemző.

Az asszonyok néha eljutottak a templomba is. Ilyenkor a paptól is, a hívóktól is kaptak néhány kopejkát. Az elhurcoltak egybehangzóan állították, hogy a donyecki térségben nagyon jó emberek élnek.

Hazatérés

Elsőként azok a szerencsések tértek haza (15–20 fő), akiknek sikerült elszökniük Miskolcon. Kihasnálták az örök figyelmetlenségét, s a helyieknél rejtőztek el. Hazatérésüket követően még hónapokig rejtőztek a rokonoknál.

További szökésekre az út során került sor. Némely vagon padlója korhadott volt, és sikerült nagyobb nyílást vágni rajta. Éjjel, menetközben néhány legbátrabb (mintegy 15 személy) leereszkedett rajta. Az őrség semmit nem vett észre. Minden vagon végén őrbódé volt. Mindez Erdély területén történt. A legközelebbi állomáson az őrs észrevette, hány személy hiányzik, s amúgy 'oroszmódra' oldotta meg a hiányt. A fegyverét az arra haladókra szegezte, s megparancsolta nekik, hogy szálljanak be a vagonba. Ez utóbbiak főleg munkások voltak, de akadt köztük forgalmazó és mozdonyvezető is!

További szökések már a lágerekből történtek. Barátok és ismerősök, akik együtt dolgoztak, éjjel, 3–5 tagú csoportokban készültek a szökésre. A 'fizetés'-t követően nem vásároltak ebédjegyet, hanem kenyérgészletet halmoztak fel. Készpénzt is hagytak az útra. Mások kihasnálták az örök figyelmetlenségét és a munkahelyre menet befutottak a napraforgóföldre vagy kukoricásba és ott eltűntek. Mások a vasútállomáson végzett munka közben felugrottak az induló vonatra, s a szénben elbújva kilométerek százait tették meg. A megnevezett lágerekből nem egész száz rabnak sikerült elszöknie. Közülük legalább heten, néhány hét elteltével hazajutottak. Nagy szerencséjével sikerült elkerülni

niük a gyakori ellenőrzést. Hazatértüket követően még hónapokig rejtőztek. Mintegy 20–25 rab nyomtalanul eltűnt, valószínűleg valamely őrzőjárat agyonlőtte őket. A többieket még a donyock-medencében elfogták. Mintegy felerészük, akik nem árulták el annak a lágernek a számát, ahonnan elszöktek, az elfogásuk helyéhez legközelebb eső lágerbe kerültek. Az elfogott szökevények másik felét, azokat, akik elárulták, honnan szöktek, elrettentés végett kegyetlenül megverték, s a ebbe behaltak.

A vorosilovgrádi körzetből az első, Magyarország felé induló transzportot 1945 decemberében indították útnak. A tehervagonokban gyógyíthatatlan betegek, a baleset következtében megrokkantak, s a 4 kisgyermekes anya utazott. Amikor január első napjaiban a vonat befutott a Keleti pályaudvarra, Budapesten senki nem várta őket. Amikor az 'utasok' látták az érdektelenséget, mindenki ment a maga útján, papírok nélkül. Az 1946–1947-es év során további néhány, munkaképteleneket szállító transzport érkezett. A legnagyobb közülük, 1947 októberében, a munkaképteleneken kívül az összes nőt visszahozta.

A lágerekben csak a legerősebb férfiak maradtak, az eredeti állománynak mintegy negyede. Az elbocsátottak helyére német és magyar hadifoglyok érkeztek.

Amunkaképtelenné váltak további csoportjait 1948-ban is, folyamatosan szállították haza, 1949 decemberében pedig az utolsó gömöriek is hazatérhettek. A hazatérőket szállító szerelvények Debrecenen át érkeztek, ahol orvosi ellenőrzésen estek át és nyilvántartásba vették őket. Igazolást kaptak a lágerben eltöltött időről, ingyenes menetjegyet és kisebb pénzüsszeget kaptak. A gömöriek kötelesek voltak felkeresni a csehszlovák nagykövetséget Budapesten, ahol

ORVOSI VIZSGÁLATI LAP A HAZATÉRŐK RÉSZÉRE.			
Sorszám:	12345	Kor:	1924. X. 9. en
Név:	Fodor István	Lakóhely:	Felső Puszlog
Anyja neve:	Károlyi K. János	Fertőtlenítés napja:	Jómóri mezején
1. Általános orvosi vizsgálat az általános állapotát illetően:		Elváltozás nélkül.	Elváltozás:
2. Tüdővizsgálat:			
3. Malária-vizsgálat:		gyanus	negatív
4. Gonorrhoea-vizsgálat:		positív	negatív
5. Hatósági orvosi vizsgálat:			
Figyelmeztetés.			
1. Ez a lap okirat, meg kell őrizni!			
2. Minden hazatért hadifogly a magyar határ átlépésétől számított 20 napig négy naponta jelentkeznit köteles a tartózkodási helye szerinti illetékes hatósági orvosnál annak rendelkezésére, illetve körlátogatása alkalmával. A vizsgálat ingyenes. A fekvőbeteg a hatósági orvost lakására kéri. Az, aki ezt a rendelkezést nem tartja be, nem részesül hadifogly-kezelésben.			
Főorvos Nyomda B.			

Orvosi ellenőrzésről szóló igazolás • A szerző archívumából

MAGYAR ÁLLAMVASUTAK.	
F sorozat	093392 SZ
Utalvány díjmentes utazásra.	
Ezzel az utalvánnyal (név):	Fodor István
száma:	93338
állomástól:	Debrecen
állomáig:	Budapest
A személyvona: harmadik kocsiosztályában díjmentesen utazhatik.	
Debrecen	1947. október 3. nap.
A szállító hivatala: Budapesti Államvasutak	
Kiv. sz. stg. oszt. szabályzata. — 236/1945.	

Ingyenes menetjegy Fodor István (Nagybalog) részére (1947. október 3.) • A szerző archívumából

ellenőrizték, hogy családjukat időközben nem deportálták-e Magyarországra. Amennyiben nem, folytathatták az utat hazafelé. Miskolc, Bánréve érintésével érték el az országhatárt. Némely csoportok különösebb gond nélkül átjutottak a határon, másokat nem engedtek át, mondván, Csehszlovákiából senki sincs szovjet lágerekben. Az utóbbi esetben nem volt más választás, mint megvárni, míg besötétedik és illegálisan lépni át a határon. Minden hazatérő köteles volt jelentkezni a lakóhelye szerinti csendőrállomáson. Figyelmeztették őket, hogy a lágerviszonyokat csak dicsérni lehet. Aki az igazat merészeli mondani, azt vissza fogják vinni. Sorsuk feledésre ítéltetett. Emberi roncsok tértek haza, a férfiak 45–50 kg súlyúak voltak. Sok esetben a szülők nem ismertek rá saját gyermekükre. Terhelő bizonyíték volt ez a lágerekben uralkodó viszonyokról, a szovjetrendszerrel. 1948 tavaszáig rabszolgák voltak, ezt követően 'csak' jobbágyok. Egyszerű embereket büntettek a kollektív bűnösség szellemében. A német és magyar nemzetiségű emberekkel úgy bántak, mintha a nemzeti hovatartozás önmagában a háborús büntett bizonyossága lenne. A tényleges bűnösök még a front megérkezése előtt elmenekültek, hogy elkerüljék a felelősségre vonást.

Vysokétnstvo Československéj republiky v Budapešti.	
Č. 21725	Budapešt, dňa 1947.
Potvrdenie.	
Vážený zajatec Jozsef Markovics	
ktorého rodný obec a posledná bydlisko podľa zajateckého preukazu nachádza sa na území Československéj republiky a v dôsledku toho hlásil sa podľa príkazu sovietského valdostva, riadneho návrát zajatcov u tunajšieho úradu dňa 1947.	
Toto potvrdenie má sa seba neopravňuje k prekrážaniu Československých hraníc.	
	

A budapesti csehszlovák nagykövetség igazolása Markó Irén (Nagybalog) részére a Csehszlovákiába való visszatérésről A szerző archívumából

A Lenin bánya gépháza. Vorosilovka, Luhanszki terület, Ukrajna • A szerző felvétele

A 110-es sz. vasúti állomás • A szerző felvétele

A „málenkij robot” nyomai a jelenben

Az egykori láger felkutatásának, azonosításának sok buktatója van. A városok és bányásztelepülések elnevezése az idők folyamán jó néhányszor módosult. A bűnözők és kóbor kutyák nagy óvatosságra intenek. Sok körzetet a helyiek is inkább elkerülnek. Más részről az érintett településeken csaknem mindenki segítőkész, az alkalmilag arra járóktól kezdve a helyi önkormányzat elnökéig. Nem számít, hogy ukrán, vagy orosz az illető. A megtört testű öregek hajlandók voltak kilométereket gyalogolni, hogy a szakadékok közt megmutassák azokat a helyeket, amelyeket egyébként hiába kerestem volna. Amikor a helybelieket megkérdeztem, hogy ezidáig miért nem törődött senki a temetőikkel, ezt felelték: „itt az élőkkel sem törődött senki, nem még a holtakkal!”

A bányák nagy részét már bezárták. Helyüket a meddőhányók alapján lehet megtalálni.

Vorosilovka, 1223-as sz. láger

Háromnapos vonatozást követően elsőként ezt kerestem fel. A helyi lakosok nagyon barátságosak voltak. Amikor megtudták, mi célból érkeztem, felélénkültek: „*Da, madjari zdesz rabotati, znajem*”. (Igen, a magyarok itt dolgoztak, tudom.) A rabok által épített házakat máig úgy emlegetik, hogy *madjarszkie domá*, azaz magyar házak, akárcsak azt a 30-40 gyümölcsfát (*madjarszkie derevjá*), amelyeket 1946-ban ültettek ki a rabok. A legöregebb lakosok még név szerint (!) emlékeztek néhány rabra, akikkel annak idején barátságban voltak. Kérdésükre, „magyarok, hol voltatok 60 éven át”, nehéz volt a válasz. Elnémultak a megdöbbenéstől, amikor azt kérdeztem, él-e még **Ivan Topcsij**, egykori bányász, aki egyik rokonommal dolgozott a 15-ös sz. bányában. Sajnos, már nem élt. Az egykori láger helyét sűrű növényzet borítja, csak a két barakk alapjait találtam meg. Az első hónapokban a lágerből nyugatra eső lövészárókba és a közeli patak partjára temették az elhunytakat. Itt már a síroknak semmilyen látható nyoma nem maradt. Napjainkban a helyi temető már az egykori rabparcellára is kiterjedt, így a rabok sírjai már nem azonosíthatóak. A helyet, ahol annak idején eltemették őket, helyi öregasszonyok készségesen megmutatták. Vorosilovkában sok út van, amelyeket a foglyok köveztek ki. A 110-es sz. vasútállomást a kilométerkő alapján sikerült megtalálnom. A faépületeknek nyoma sincs már. A fűrésztelep is a múlté. A település nyugati oldalán lévő másik fűrésztelep még megvan, ma az erdészet telepe van itt.

Uszpenka, 1223-as láger

Az egykori kokszoló romjai messziről láthatók. A 9-es sz. és az Alisza nevet viselő bányát már bezárták. A helyi temető melletti, Ionovka nevű részben jól láthatók a rabsírok. Itt áll Marosi Józsefné síremléke is.

Parkamona, 1206-os sz. láger

Az 5-ös sz. bánya még működik, de a többi már régen bezárták. A szénraktár melletti fabarakkok és a fűrésztelep

nyomtalanul eltűntek. Az egykori láger épületének csak az alapjai láthatók. A temető a Miru nevű település déli oldalán, egy szakadék szélén található. A magas fűben domborulatok vannak, valószínűleg sírok. Az 5929-es sz. rabkórház temetője a régi temető szélén, a várostól nyugatra van. A sírok ma is láthatók.

Delta, 1207-es sz. láger

Az egykori láger egész területét sűrű növényzet borítja, csupán a parancsnoki épület alapjai láthatók. Az utóbbi előtt ma is megvannak az íriszek, amelyeket 1946-ban ültettek ki a rabok. A közeli mélyedésben még megtaláltam azt a betongyűrűt, amelyben annak idején a kolhozban természetett káposztát és zöldparadicsomot savanyították. A temető a láger nyugati oldalán található, ma rét, tele sírokkal. Minden bánya zárva van. Az egykori 3-as sz. bánya mellett még áll a csörlő, ún. *libiotka*. Megvan az a keskeny nyomtávú vasút is, amelyen annak idején a szén szállították Parkamonába. Az egykori dinamitraktár helye a védősáncok alapján azonosítható. Áll az a híd is, amelyen 1946-ban halálos szerencsétlenség történt.

Zorinszk, 1208-as sz. láger

A Nikanor bányában ma is folyik a fejtés, a manuilovkai vasútállomás is működik. Az egykori láger két emeletes épülete máig áll. Az egyikben óvoda, *szadik*, van, a másik lakóépületként szolgál. A közeli régi temető sarkában van a rabparcella. A magas fűben csak kitapogatni lehet a sírhalmokat.

IRODALOM ÉS FORRÁSOK

Helyi lakosok:

Wolodimir Lawrinyenko (Luhanszk)
Alexandra Afanaszjevna, Leonid Rychalszkij, (Vorosilovka)
Vladimir Popovicsenko, Ivan Lisar (Buhajvka)
Nina Naumovna Szeverin (Parkamona)
Valentina Alexandrovna Horodnyik (Zorinszk)
Vladimir Onyiscsuk (Uszpenka)

Mintegy 70 egykori rab vallomása, főleg:

Elek Barnabás (Felsőbalog, ma: Nagybalog)
Fodor István (Felsőbalog, ma: Nagybalog)
Hacsi Jolán (Uzpanyit)
Simon Ilonka (Felsőbalog, ma: Nagybalog)
Varga Ibolya (Uzpanyit)
Ibos Jolán, Gyüre Matild (Felsőbalog, ma: Nagybalog)
Szepesi Erzsébet (Abafalva)
Szász István (Edelény)
Rajzer György és neje, sz. Herhalt Katalin (Rátka)
Sájer István, Sulcz Ilona (Rátka)

Fábián Edit

A jogfosztottság és hontalanság évei Rozsnyón és vidékén (1945–1948)*

Bevezetés

A szlovákiai magyar nemzeti közösségnek a kálváriája – csakúgy, mint több más európai, az anyaországától elszakított nemzetrészeknek – az I. világháborút követően kezdődött. Az 1920-ban aláírt trianoni békeszerződés kimondta az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását, s ezzel együtt a történelmi Magyarország megszűnését is. A győztes nagyhatalmak 'átírták' Európa térképét. Magyarország elveszítette területének 2/3-át, s lakosságának több mint a felét. A Monarchia területén megalakult utódállamok közül az 1918-ban létrejött Csehszlovákia a trianoni döntés értelmében Magyarország területéből 63 ezer km²-t és 3,5 millió lakost kapott, köztük 1 millió 72 ezer magyart (Kárpátaljával együtt).¹ Alig telt el húsz esztendő, s a határokat ismét átszabták. Az 1938 novemberében hozott 1. bécsi döntés értelmében az 1920-ban elcsatolt területek többségében magyarlakta települései ismét az anyaországához kerültek. A trianoni döntés teljes revíziója ugyan nem valósult meg, viszont a népesség etnikai összetételét tekintve a (cseh)szlovákiai magyarság szempontjából viszonylag elfogadható döntés született, melynek értelmében 11 927 km² terület, s rajta 869 299 lakos – Pozsonyon kívül valamennyi felvidéki magyar város, köztük Rozsnyó is – visszakapott Magyarországhoz.

A 2. világháború befejezését követően **Beneš** elnök és a cseh emigráns kormány – kihasználva a kedvező politikai helyzetet – kitartó politikai lobbival elérte a nagyhatalmaknál, hogy ismét visszaállították az 1938 előtti határokat. Az államalkotó nemzet státuszából újra kisebbségi helyzetbe került magyarság a csehszlovák nemzetállami törekvések áldozatává vált. Megfosztották állampolgárságától, anyanyelvétől, iskoláitól és vagyonától.

Az említett sorsfordító történelmi események következtében az érintett magyar közösség óriási változásokon ment keresztül. A trianoni döntésről **Vass László**, kiváló rozsnyói publicista a következőképpen vallott: „*A gátszakadás akkor mindenkit váratlanul ért: anya és elszakadó gyermeke közt még búcsúzásra se volt idő. Tapasztalatlanok voltunk. Odahaza, mi szegény vidékiek, alig bírtunk megállni a saját lábunkon. Hogyan tudtuk volna, miként kell helytállni egy idegen államkeretben?*”² Az építkezés lassan indult meg, hiszen a magyar polgárság nagy része, akiknek e feladatot fel kellett volna vállalniuk, önként elhagyta szülőföldjét. A legfontosabb feladat a politikai képviselő megteremtése volt. „*Már 1919-ben megkezdődött a pártszervezés és az 1920-as áprilisi csehszlovák parlamenti választások eredményeként a prágai kétkamarás Nemzetgyűlésben 10 képviselő és 3 szenátor képviselte a csehszlovákiai magyarokat.*”³ Las-

san kialakult az új szlovákiai magyar értelmiség is, akik megpróbálták irányt szabni a szlovákiai magyar közéletnek. Húsz, kisebbségben eltöltött esztendő után az anyaországhoz való visszacsatolás, a kezdeti örömmámortól eltekintve, ismét nagyfokú alkalmazkodási készséget igényelt az érintett magyarság részéről. „*A trianoni határok folytán az anyaországi és a csehszlovákiai magyarság fejlődése más-más irányba terelődött. Húsz év alatt bizony olyan eltávolodások jöttek létre, hogy nem tudjuk, vajon a politikai vagy szellemi határok vonnak-e erősebb osztóvonalat kettőnk közé.*”⁴ A nemzetközi politikai helyzet változásai azonban gátat vetettek a kölcsönös megismerés lehetőségének. A folyamatos alkalmazkodásba és újrakezdésbe belefáradt szlovenszko-i magyarság számára a valódi tragédiát 1945 jelentette. Az újjáalakult Csehszlovák Köztársaság törvényei földönfutóvá tették a csehszlovákiai magyarokat.

I. Rozsnyó és vidéke 1938–1945 között

A magyar politika a trianoni szerződés aláírásától kezdve tudatosan törekedett a revízióra. Ezek a törekvések különösen 1926-tól, főként **Gömbös Gyula** miniszterelnöksége (1932–1936) idején váltak erőteljessé. A politikai retorikában a szentistváni állameszme továbbra is jelen volt, de azok a magyar politikusok (gróf **Teleki Pál** miniszterelnök, gróf **Bethlen István**, **Kállay Miklós** későbbi miniszterelnök), akik reálisan látták Magyarország helyzetét a közép-európai politika összefüggéseiben, tudták, hogy az 1918 előtti határok visszaállítására vajmi kevés az esély.⁵ Az 1938 őszi kialakult európai politikai helyzet végül megteremtette a korrekció lehetőségét, az etnikai határok mentén.

I. 1. Rozsnyó és vidéke a visszacsatolás idején

Az anyaországhoz való visszacsatolás helyi történéseit azért tartom fontosnak számba venni, mert a helyi társadalom későbbi, a 2. világháború befejezése és az 1. bécsi döntés semmissé nyilvánítása utáni sorsa szempontjából rendkívül meghatározó.

Rozsnyóra 1938. november 9-én,⁶ helyi források szerint november 8-án, délután két órakor⁷ vonult be a magyar honvédség VII. hadosztálya. A város főterén **Majkuth Albert** városbíró köszöntötte a magyar katonákat.⁸ A bevonulást követő 5. napon, 1938. november 13-án Rozsnyó városa díszközgyűlést hívott össze, melynek határozata november 8-át ünnepnappá emelte. A határozat értelmében a város főtere s utcái visszakapták eredeti, a csehszlovák megszállás előtti nevüket.⁹

1938. november közepéig valamennyi, a döntés értelmében Magyarországhoz visszatérő településre bevonult

A jelen munka alapjául a szerzőnek a Selye János Egyetemen készült diplomamunkája szolgált. Hogy éppen ezt a korszakot választottam munkám témájául, két oka van. Az egyik: hogy az eddig megismert szakirodalom és a helyi források felhasználásával megkíséreljek – a teljesség igénye nélkül – egyfajta öszszegést nyújtani szűkebb pátriám, Rozsnyó és vidéke 1938 és 1948 közötti történelméről. A másik ok: szüleim, anyai és apai nagyszüleim szenvedő alanyai voltak a Beneš-i dekrétumok következményeinek, s ezzel a munkámmal nekik is szeretnék emléket állítani.

a honvédség. A Rozsnyói járásban 29 községet csatoltak vissza az anyaországhoz. 1939. március 6-án, a csehszlovák-magyar határmegállapító bizottság munkájának befejeztével még két – szlovák többségű – község került vissza: Rekenyeújfalu és Andrási (eredetileg: Pacsa).¹⁰

I. 2. Közigazgatás, gazdasági élet, ipar

Az 1939-ben kialakult határ jórészt etnikai határnak tekinthető. A határközségek közül a Rozsnyói járásban mindössze 5 olyan település került vissza Magyarországhoz, amelyek lakossága többségében szlovák volt. A közigazgatást terén, főként, ami az ország területi felosztását illeti, a magyar politika – kis módosítással – a jogfolytonosság, vagyis a Trianon előtti megye- és járáshatárok visszaállításával mellett foglalt állást.¹¹ 1938. december 22-én felújították Gömör és Kishont vármegyét.¹² Székhelye újra Rimaszombat lett. A megye területén négy járást alakítottak ki, mégpedig a Rozsnyói, Feledi, Putnoki és Tornaljai járásokat.¹³ A vármegye főispánjává dr. **Soldos Bélát** választották. Beiktatására 1939. március 23-án, Rimaszombatban, a megyeszékhelyen került sor. A főispáni székben a 2. világháború befejezéséig többen is váltották egymást. Ennek oka elsősorban a közigazgatás fokozatos centralizálása volt.

A Rozsnyói járás központja Rozsnyó lett. A város bírójává¹⁴ Majkuth Albertet választották, aki már a „*cseh éra*” alatt is a város élén állott. Hivatali ideje, ugyancsak a közigazgatásban kialakult változásokat kísérő rendelkezések következtében, 1940-ben véget ért. 1940. január hó 1. napjával a 11.690/1939 M.E. számú rendelet Rozsnyó nagyközséget a megyei városok közé sorolta és egyidejűleg a magyar királyi belügyminiszter a 42.176/1939. IV.B.M. számú rendeletével a város polgármesterévé dr. **Mihajlovits Árpádot**, főjegyzőjévé pedig a község vezető jegyzőjét, dr. **Rigó Ferencet** nevezte ki.¹⁵ A visszacsatolt területeken a m. kir. miniszterelnökség 1938. évi 9 600 M.E. számú rendelete alapján visszaállították a járásbíróságokat és körjegyzőségeket. Átfogó reformokra a közigazgatásban nem került sor, de egyfajta centralizáció érezhető volt. 1942-től aztán az önkormányzati közigazgatási rendszer szinte maradéktalanul államosításra került.¹⁶ Az adminisztratív intézkedésekkel egyidejűleg a magyar hatóságok átvették a visszacsatolt területek ipari bázisát, s azokban újraindították a termelést. „*Az üzemek mindenütt megindultak, hatványozott tempóban dolgoztak, mert ez gazdag vidék volt fémekben, érceken. Több munka volt, mint a csehek alatt. Magyarország igyekezett helyreállítani a gazdaságát a visszacsatolt területek segítségével, úgyhogy megindult fokozottan a bányászat. Csucsomban pl. rögtön létrejött a Magyar Királyi Antimonbánya, ércbánya.*”¹⁷ Kuntapolcán 1931-ben megszűnt a gyár működése, 1943-ban azonban **Peringer Ferenc** megvette a nevezett üzemet, s nyolcvan emberrel újra elindította a termelést.¹⁸ Rozsnyón és környékén az 1938-as összeírás szerint 11 ipartelep, 1 köz-kórház és gyógyfürdő működött.¹⁹

I. 3. Politika és társadalom

A két világháború közötti időszak magyar nemzeti-ségű lakosságának politikai fejlődését egyfajta kettősség jellemezte, amely Rozsnyóra különösen jellemző volt. A baloldali mozgalmak szimpatizánsai már a kommunista párt megalakulása (1921) előtt is jelen voltak a város életében (sztrájkok, munkásmozgalmi megmozdulások). A *Csehszlovák Kommunista Párt* (CsKP) megalakulását követően a helyi szervezet aktív részese volt a város politikai és társadalmi életének. A visszacsatolás előtti utolsó helyhatósági választáson, 1938. június 12-én 6 mandátumot szerzett a városi önkormányzatban. Legerősebb pártként akkor még az *Egyesült Magyar Párt* (EMP) mutatkozott, mely 1 967 szavazattal 21 mandátumot szerzett.²⁰ Az EMP-nak volt munkás egyesülete is.²¹ A visszacsatolás után – **Janics Kálmán** megfogalmazásában – „*A Magyarországhoz került társadalomban új szempontok kezdtek érvényesülni. Megindult a politikai pártok szervekedése, felszámolták a munkásmozgalmat, a tömegek elégedetlenségét 1943-ig a szélsőjobboldali mozgalmak aknázták ki, több-kevesebb sikerrel.*”²² Rozsnyóra és vidékére ez utóbbi nem volt jellemző. A szélsőjobboldali pártok tagbázisa nem volt számottevő. A magyarok főleg az EMP-ben, majd később a **Teleki-féle Magyar Élet Párt**-jában szerveződtek.²³

I. 4. Oktatás, kultúra, egyházak

Az oktatásügy területén a trianoni szerződés után alapított szlovák iskolák nagyrésze megszűnt, az elemi és polgári iskolákban, ahol erre igény nem volt, ugyancsak megszűnt a szlovák nyelv oktatása.²⁴ Újból megnyitották kapuikat a rozsnyói gimnáziumok – a katolikus és az evangélikus egyaránt –, melyeket a csehszlovák kormány 1919. augusztusában bezárattatott.²⁵

Az egyházak tevékenysége megújult. Már 1938 decemberében megtartotta első közgyűlését a *Gömöri Református Egyházmegye*. Az evangélikus hívek 1939 májusában újították meg egyházmegyéjüket. A Gömör-megyei katolikus megyés püspöke 1939-ben **Bubnič Mihály** címzetes püspök, apostoli adminisztrátor lett.²⁶

Rendkívül gazdag volt Rozsnyó és vidéke tudományos, kulturális és társasági élete is. 1934-ben újra megnyílt az 1912-ben megalapított, Trianon után a cseh hatóságok által bezárt *Rozsnyói Városi Múzeum*, **Tichy Kálmán** igazgatása alatt.²⁷ Fellendült a kutatási kedv is. 1942-ben a kassai *Magyar Museum* hasábjain megjelent Tichy Kálmán tanulmánya a rozsnyói nemességről, 1943-ban a rozsnyói cégtáblákról, 1944-ben a céhek 1784/85-ös egyseges rendtartásáról.

A társasági élet is rendkívül élénk volt. 1938-ban, a visszacsatolás évében több mint 20 egyesület, mint pl. *Dalosegylet, Polgári Társalgási Egylet, Művelődési Egyesület, Karitasz, Protestáns Iparosok Egylete, Csizmadia Társulat, Református Leányegyesület, Katolikus Legényegylet, Andrásy Cserkészcsapat, Magyar Főiskolások Egyesülete, SZEMKE* stb. működött Rozsnyón.²⁸

Ezekhez csatlakozott az 1939-ben újonnan megalapított *Magyar Turista Egyesület Felsőgömöri Osztálya*.²⁹

I. 5. A háború árnyékában

A folyamatosan erősödő zsidóellenesség Rozsnyót sem kerülte el, bár közel sem öltött olyan méreteket, mint a szomszédos Szlovákia területén. A városban és környékén közel száz esztendeje letelepedett zsidók száma 1938-ban 451 volt. A zsidótörvények bevezetése fokozatosan kiszorította őket a közéletből és a gazdasági élet minden területéről. Bezárták a zsidó intézményeket, s 1944-ben gettóba zárták, majd Miskolcon keresztül Auschwitz-Birkenaubába szállították őket.³⁰

A város és a járás falvainak életét nemcsak a zsidóüldözés, de a 2. világháború kitörése is beárnyékolta. A katonaköteles férfiakat 1939-től folyamatosan kezdték besorozni. Alig szereltek le a csehszlovák hadseregből, máris behívót kaptak a magyar hadseregbe. Kezdetben, két-három hónapos gyakorlat után hazamehettek. 1940 augusztusában, a 2. bécsi döntés értelmében Észak-Erdély is visszakerült Magyarországhoz. 1940 júliusában tehát ismét behívták a katonaköteleseket, s augusztusban indultak Erdélybe. Még abban az évben hazatértek, majd 1941-ben újra besorozták őket. Úgy volt, hogy részt vesznek a Délvidék felszabadításában, de három hónapi kiképzés után ismét leszereltek. 1942 tavaszán harmadszor is megkapták a behívót. Tornajára rukkoltak be. A századparancsnoktól azt a tájékoztatást kapták, hogy mennek a frontra. A közelben lakók kaptak egynapi eltávozást, hogy elbúcsúzzanak a családtól. Tornaján bevagonírozták őket, s indultak az orosz frontra.³¹ Valamennyien a II. magyar hadsereg honvédei voltak, akiknek nagy része 1943-ban odaveszett a Don-kanyarban.

Horthynak a 2. világháborúból való kiugrási kísérlete 1944. októberében sikertelen volt. Október 16-án kezdetét vette a **Szálasi Ferenc** vezette nyilas uralom,³² mely felétel nélkül kiszolgált a német érdekeket.

A 2. világháború Gömörben 1945. januárjában, a román és a szovjet hadsereg bevonulásával ért véget. Ekkor kezdődött a felvidéki, s ezen belül a gömöri magyarság Trianon utáni második 'kálváriája'.

II. A hontalanság éveinek történeti-jogi háttere

A magyarok és a németek jogfosztásának jogi értelemben vett kezdetei az 1944. esztendőbe nyúlnak vissza, amikor a megalakuló SzNT szeptember 1-én kiadott 4-es sz. rendeletével feloszlatta többek között az **Esterházy János** vezette *Magyar Pártot*, majd a szeptember 6-i, 6/1944 sz. rendeletével utasítást adott a magyar és a német tanítási nyelvű iskolák bezárására, kivéve az 1938. október 6. előtt alapított népiskolákat. Ugyanezen rendelettel megtiltotta, hogy magyar és német nyelvű istentiszteleteket tartsanak azokon a helyeken, ahol 1938. október 6. előtt még nem tartottak. A további 1944. évi rendelkezések és jogszabályok a közigazgatást érintették. A *SZNT Belügyi*

Megbízotti Hivatala (a továbbiakban: BMH) 1944. szeptember 27-én kiadott ideiglenes irányelvében a helyi és a járási nemzeti bizottságok (a továbbiakban: JNB) létrehozásával kapcsolatos útmutatásokat tette közzé, amely a pár hónappal később Edvard Beneš által 1944. december 4-én Londonban kiadott 18-as sz. alkotmánydekrétummal egyetemben az „*államilag megbízhatatlan*” magyar és német nemzetiségű lakosságot kizárta a közigazgatásból. Ezekben a településeken közigazgatási bizottságokat kellett felállítani, vagy komisszárokat kinevezni.³³

A jogszabályok és rendeletek zöme, mely a magyar és német nemzetiségű lakosságot jogfosztottá és hontalanná tette, 1945-ben született. A 2. világháború utolsó szakaszában már bizonyossá vált, hogy Csehszlovákia leendő új kormányának programját a londoni és a moszkvai emigráció közösen határozza meg. A kormányalakításra 1945. április 4-én került sor, Kassán. Az Edvard Beneš által kinevezett új kormány elnöke a baloldali érzelmű **Zdeněk Fierlinger** lett. A kormány 1945. április 5-én kihirdette a programját, mely *Kassai kormányprogram* címen volt be a történelembe.

II. 1. A Kassai kormányprogram

A kormányprogram I. fejezetében deklarálta, hogy „*az új kormány kizárólag a csehek és a szlovákok széles körű Nemzeti Frontjának a kormánya*”,³⁴ s addig látja el feladatát, míg „*a köztársasági elnök alkotmánydekrétuma értelmében, a nemzeti bizottságokra alapozva sor nem kerül az ideiglenes Nemzetgyűlés megválasztására és összehívására*”.³⁵

A német és magyar nemzetiségű polgárok sorsát tekintve: az V., VIII., X., XI. és XV. fejezet a teljes jogfosztottság programszerű megfogalmazása.

Az V. fejezet a nemzeti bizottságok létrehozásának irányelveit fektette le, kihangsúlyozva, hogy ezek a nép, mint „*az államhatalom egyedüli forrása*”³⁶ által megválasztott testületek lesznek. „*A többségében államilag megbízhatatlan, nem szláv lakosság által lakott községek és járások*” (tehát magyarok és németek)³⁷ esetében valamennyi, a megszállók és árulók által létrehozott közigazgatási szervet és intézményt megszüntetnek, s ezeken a településeken, amint azt az 1944. évi 18-as sz. köztársasági elnöki dekrétum és a BMH 1944. szeptember 27-i ideiglenes irányelve is szabályozta, ún. közigazgatási bizottságokat hoznak létre, illetve komisszárokat neveznek ki.

A VIII. fejezet rendelkezett a német és magyar nemzetiségű állampolgárok csehszlovák állampolgárságáról, miszerint csak azok a német és magyar nemzetiségű polgárok tarthatják meg csehszlovák állampolgárságukat, akik már a müncheni szerződés aláírása előtt is rendelkeztek csehszlovák állampolgársággal, s aktív ellenállók, antifasiszta harcosok voltak. A többiek csehszlovák állampolgárságukat elveszítik, sőt, akik csak az 1938-as müncheni döntés után költöztek Csehszlovákiába, az országból a kormányprogram értelmében azonnal kiutasítatnak. Kivételt ismét csak az antifasiszták és az ellenállók képeztek.³⁸

A X. fejezet – többek között – azoknak a magyar és német állampolgároknak, illetve olyan magyar és német nemzetiségű csehszlovák állampolgároknak a vagyonáról rendelkezett, akik Csehszlovákia ellenségeinek számítottak, és tevékenyen részt vettek az ország felbomlásztásában és megszállásában. Ezeknek a vagyonát lefoglalták, nemzeti gondnokságok alá helyezték, mindaddig, míg az illetékes szervek nem rendelkeztek a sorsukról.

A XI. fejezet a német és a magyar nemesség földbirtokainak kártérítés nélküli elkobzását irányozta elő, amit a létrehozandó ún. *Nemzeti Földalap* kezelésére bíznak. A nevezett intézmény feladata, hogy a nemzeti bizottságokkal és a földművesekből és mezőgazdasági munkásokból létrehozott különleges bizottságok segédletével a lefoglalt földet az arra illetékes szlovák és ukrán parasztoknak kiosssa.³⁹

A XV. fejezet az oktatás és a kultúra területével foglalkozik. Célként fogalmazta meg az oktatás és a kultúra „*megtisztítását a náci és fasiszta dudvától*”, ami ez esetben a magyar és német nyelvű tankönyvek megsemmisítését, a magyar és német iskolai- és közkönyvtárak könyvállományának a felülvizsgálatát, a magyar és német nyelvű irodalom likvidálását, a német és magyar iskolák bezárását, a sajtó, a rádió, a film és a közművelődés megtisztítását, illetőleg felszámolását jelentette. Ezzel egyidejűleg előirányozta az állami oktatási- és művelődésügyi intézmények rendszerének a szlovák nemzeti ideológia szellemében való újjászervezését.⁴⁰

A kormányprogram kihirdetését követő három évben a köztársasági elnök dekrétumai és a SZNT rendeletei, valamint az általa létrehozott intézmények határozatai alapján a németeket, nagyhatalmi beleegyezéssel, kitoloncolták vagy elűzték otthonaikból, a magyarok egy részét a lakosságcsere-egyezmény keretében áttelepítették Magyarországra, zömét pedig a ‘belső rendezés’ (állampolgárság megvonása, Cseh- és Morvaországba való deportálás, reszlovakizáció, vagyonelkobzás) eszközeivel tették jogfosztottá és hontalanná.

II. 2. A csehszlovákiai magyarok állampolgársága

Az állampolgárság kérdésével több jogszabály is foglalkozott. Alapvetően a csehszlovákiai magyarok jogállását a potsdami konferencia határozata kihirdetésének napján, 1945. augusztus 2-án kiadott 33-as sz. köztársasági elnöki dekrétum határozta meg. A dekrétum értelmében „*azok a német vagy magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárok, akik az idegen megszálló hatalom jogszabályai értelmében német vagy magyar állampolgárságot szereztek, az ilyen állampolgárság megszerzésének napján elveszítették csehszlovák állampolgárságukat.*”⁴¹ A dekrétum értelmében kivételt csak az antifasiszták, illetve azok kaphatnak, akik rendelkeznek a JNB-ok vagy közigazgatási bizottságok által kiállított, és a belügyminisztérium által jóváhagyott, nemzeti megbízhatóságról szóló bizonylattal (*osvedčenie o národnej spoľahlivosti*). A 2. cikkely 2. bekezdése rendelkezett az

állampolgárság visszaadásának megkérvényezhetőségéről, mely hat hónapon belül került elintézésre. A nevezett időszak alatt a kérelmező csehszlovák állampolgárnak tekintendő.⁴²

A jogszabály alkotóinak az volt a terve, hogy ha megfosztják a magyarokat és a németeket csehszlovák állampolgárságuktól, akkor a nemzetközi fórumokon sikerül elérni az egyoldalú kitelepítésüket, hiszen valójában nem is csehszlovák állampolgárok, hanem idegenek kitelepítéséről van szó. A csehszlovák állami szervek másik elképzelése az volt, hogy ha az áttelepítési terv nem sikerül, akkor a ‘belső rendezés’ keretében a nevezett kisebbségek ellen, mint alkotmányos állampolgári joggal nem rendelkező idegenek ellen fognak eljárni.⁴³

A nevezett dekrétumhoz szorosan kapcsolódik a BMH 1945. évi 10.100/1-IV/1-1945 287-es számú körözlénye a csehszlovák állampolgárságnak az 1945. évi 33-as sz. elnöki értelmében történő szabályozásáról, mely a törvény végrehajtási utasításait tartalmazza.⁴⁴

Az állampolgárság kérdéskörében a magyarság szempontjából újabb fordulópontot jelentett a belügyi megbízott 1946. június 17-én kiadott 20.000/I-IV/1-1946-os sz. hirdetésménye a lakosság reszlovakizációjáról, ugyanis a csehszlovákiai magyarok tömegesen vallották magukat szlováknak, abban a reményben, hogy ezáltal megkaphatják a csehszlovák állampolgárságot, s mentesülnek a kitelepítés és a vagyonelkobzás alól.⁴⁵

A csehszlovák állampolgárság visszaadásával három jogszabály foglalkozott: a kormány 1948. évi 76-os sz. rendelete, a belügyminiszter 1948. évi 77-es sz. rendelete, valamint a Csehszlovák Köztársaság Nemzetgyűlése által 1948-ban elfogadott 243-as sz. törvény. A 76-os sz. rendelet értelmében az állampolgárságot igényelhetik az 1945. évi 33-as számú elnöki dekrétum kárvallottjai, s amennyiben nem vették a Csehszlovák Köztársaság ellen, öt éven belül meg is kaphatják. Ehhez csatlakozott a belügyminiszter 1948-ban kiadott 77-es számú rendelete, mely nem volt mentes a hátsó szándékoktól. A rendelet ugyanis gyorsított eljárásban adta vissza az állampolgárságot azoknak a Cseh- és Morvaországba kitelepített magyaroknak, akik hajlandók voltak a nevezett országrészekben letelepedni.⁴⁶ Az állampolgárság jogszerű rendezésére csak az 1948-as februári fordulat után került sor, melynek értelmében minden magyar, aki 1938. november 1. előtt rendelkezett csehszlovák állampolgársággal, a Csehszlovák Köztársaság területén lakóhellyel rendelkezik, s amennyiben a törvény hatályba lépésétől számítva 90 napon belül hűségnyilatkozatot tesz, visszakapta állampolgárságát.

II. 3. Népbíróságok, munkatáborok

A népbíróságokat a SZNT 1945. évi 33-as számú, a fasiszta bűnösök, megszállók, az árulók és kollaboránsok megbüntetéséről és a népbíróságok létesítéséről szóló rendelete II. részének 9. cikkelye alapján hozták létre, helyi, járási és központi szinten.⁴⁷

Feladatuk a második világháború utáni Csehszlovákiában elsősorban a fasiszta háborús bűnösök felelősségre vonása, valamint az állammal szemben tanúsított hűtlen magatartás megtorlása. Ez utóbbi a bécsi döntés utáni Magyarországhoz visszacsatolt területek magyar nemzetiségű lakossága közül azokat érintette, akik az említett időszakban együttműködtek a „*megszálló hatalommal*”.⁴⁸ A nevezett jogszabályt több alkalommal módosították, illetve kiegészítették. A SZNT Megbízottak Testületének 1945. évi 55-ös sz. végrehajtó rendelete a népbíróságok működési mechanizmusával kapcsolatban adott részletes rendelkezést, a SZNT 1945. évi 83-as sz. rendelete pedig olyan ‘új-donság’-gal is szolgált, hogy „*a népbíróságok által kirótt halálbüntetés a biztonsági szervek által is végrehajtható*”. Módosítást, illetve kiegészítést tartalmazott a SZNT 1946. évi 57-es, illetve az 1947. évi 88-as sz. rendelete is.⁴⁹

Szólnunk kell még a büntetőtáborok vagy munkatáborok létrehozását előirányzó rendeletekről, ahová büntetésből a népbíróságok által elítélt németek és magyarok kerültek. A munkatáborok létrehozását a SZNT 1946. évi 105-ös sz. rendelete szabályozza.⁵⁰

II. 4. A cseh- és morvaországi deportálások, a lakosságcsere jogi háttere

A magyarok csehországi közmunkára való deportálásával a csehszlovák hatalom két kitűzött célt követett. Elsősorban Dél-Szlovákia magyarlakta településeinek elszlovákosítását, éspedig oly módon, hogy a cseh- és morva országrészbe deportált magyarok elkobzott ingatlanait az összefüggő magyar területekre betelepített szlovák parasztnak adják. A másik cél pedig az volt, hogy a deportálással rákényszerítsék a magyar kormányt a lakosságcsere-egyezmény megvalósításában való részvételre.⁵¹

A kényszerközmunkára való elhurcolás jogi alapját a cseh országrészekben és a sziléziai területeken érvényes, 1945. évi 71-es sz. köztársasági elnöki dekrétum, továbbá az 1945. évi 88-as sz. köztársasági elnöki dekrétum, valamint a Megbízotti Testület által hozott 1946. évi 37-es számú végrehajtó rendelet jelentette. A munkaerőtoborzás címen beindított akciónak az eredeti tervek szerint 1946 október-december hónapokban kellett volna megvalósulnia. A korabeli hivatalos terminológia önkéntes munkavállalásról beszélt, a valóságban azonban hatalmi eszközökkel kényszerítették a kijelölt családokat – ellentétben a törvénnyel, mely csak a 16–55 éves korú munkaképes férfiakra, 18–45 éves nőkre vonatkozott – otthonaik elhagyására. 1946–1947 között összesen 44 129 magyar nemzetiségű lakos kapta meg a kitelepítési parancsot, s indult fegyveres felügyelet mellett a csehországi közmunkára. A 9 610 család összesen 6 602 lakóházat hagyott hátra, melyeket az állam lefoglalt.⁵²

A lakosságcsere-egyezményt megelőzte az 1. bécsi döntés után a Felvidékre költözött magyar katonák és hivatalnokok, az ún. ‘anyások’ egyoldalú kitoloncolása, az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény 2. pontja értelmében. Az egyezmény megszületését meg-

előző prágai tárgyalások alkalmával **Gyöngyösi János** elutasította a magyarok egyoldalú kitelepítését, s a lakosságcsere is csak azzal a feltétellel volt hajlandó elfogadni, ha a szlovákiai magyarok jogai biztosítva lesznek. Magyarország tudomásul vette a Csehszlovák Köztársaság nemzetállami törekvéseit, ám úgy vélte, a kérdés megoldását nem lehet áttelepítéssel megoldani, vagy a „*paraszttal a földjét is adni kell*.” **Masaryk** külügyminiszter viszont kijelentette, hogy hajlandó minden problémás kérdéstről tárgyalni, az viszont megengedhetetlen, hogy Szlovákiában a magyarkérdés Magyarország javára történő hátrakorrekcióval legyen megoldva.⁵³ Az álláspontok tehát nem közeledtek. A lakosságcsere egyezményt végül 1946. február 27-én írta alá Gyöngyösi János külügyminiszter és **Vladimír Clementis** államtitkár. A végrehajtására több mint egy évet kellett várni. 1947. július 11-én született meg a 148-as sz. törvény, mely a lakosságcsere-egyezmény végrehajtásáról rendelkezett. Az egyezmény realizálását végeredményben a csehszlovák fél által a csehszlovákiai magyarok tömegeinek cseh- és morvaországi közmunkára való elhurcolása kényszerítette ki.

II. 5. A magyar és német nemzetiségű lakosság vagyoni helyzete

A jogaiktól megfosztott magyarok és németek vagyonának sorsával kapcsolatosan a köztársasági elnöki dekrétumok közül az 1945. évi 5-ös és 108. sz. dekrétum foglalkozott.

Az 5 sz. köztársasági elnöki dekrétum hatálya csak Cseh- és Morvaországra, illetve Szilézia területére terjedt ki. A szlovák vezetés ezt a dekrétumot nem fogadta el. Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy a korábban arizált zsidó vagyont nem kívánták visszajuttatni azoknak a tulajdonosoknak, akik nem vallották magukat szlovák nemzetiségűnek. A nevezett dekrétum rendelkezett az államilag megbízhatatlan német és magyar nemzetiségű személyek vagyonáról, amelyet nemzeti gondnokság alá helyeztek, csakúgy, mint a jogi személyek vagyonát.⁵⁴ Szlovákiában ezt a kérdést a SZNT 1945. évi 50-es sz. rendelete szabályozta.

Az 1945-ben kiadott 108-as sz. elnöki dekrétum – a SZNT-al egyeztetve – rendelkezett az ellenségesnek nyilvánított fizikai és jogi személyek tulajdonát képező vagyon elkobzásáról, a Nemzeti Újjáépítési Alap létrehozásáról és működtetéséről, az elkobzott vagyon kiutalásáról, nem utolsósorban pedig a kiutalási eljárások részletes ismertetéséről.

A SZNT Elnökségének 1945. évi 4-es sz. rendelete alapján azon németek és a magyarok mezőgazdasági vagyona, akik 1938. november 1-én nem rendelkeztek csehszlovák állampolgársággal, s akiknek a vagyona meghaladta az 50 hektárt, a földreform céljaira azonnali elkobzásra került. Részletesen kitért a rendelet a vagyon körülményeire, a *Nemzeti Újjáépítési Alap* létrehozására, valamint az elkobzott földeknek térítés ellenében az arra jogosultak részére történő kiutalására.

Ebbe a tárgykörbe tartozik még a *SZNT Földművelés- és Földreformügyi Hivatalának* 1945-ben kiadott 24-es sz. hirdetménye, mely a SZNT 1945. évi 4-es sz. törvényerejű rendeletének végrehajtásáról rendelkezett. Ugyancsak itt kell említést tennünk Beneš elnök 1945. július 17-én kelt 27-es és július 20-án kiadott 28-as sz. dekrétumáról, melyek a telepítési hivatalok által a konfiskált német és magyar mezőgazdasági földterületek szláv, illetve szlovák telepeseikkel való betelepítéséről rendelkezett.⁵⁵

II. 6. Munkajoggal kapcsolatos rendelkezések

A csehszlovákiai magyarokat állampolgárságuk megvonása és vagyonuk elkobzása mellett munkajogi és nyelvi diszkrimináció is sújtotta, melyet külön törvényekkel, rendeletekkel szabályoztak.

Az alkotmányos jogaiktól megfosztott magyar és német lakosság állami és közszolgálati intézményekben, megbízhatatlanságuk okán, nem dolgozhatott. Állásukból a SZNT 1945. évi 44-es sz. rendelete alapján elbocsájtották őket. Hasonló sors várt a magánszférában munkaviszonyban lévő alkalmazottakra is. Őket a SZNT 1945. évi 99-es sz. rendelete sújtotta. A munkától, nyugdíjtól és szociális juttatásoktól megfosztott, kellőképpen létbizonytalanságba taszított magyar és német nemzetiségű lakosság számára újabb tragédiát jelentett az 1945. évi 71-es sz. elnöki dekrétum (a cseh- és morvaországi, valamint sziléziai területeken volt jogerős), valamint a hírhedt 1945. évi 88-as sz. elnöki dekrétum, amely az általános munkakötelezettség leple alatt tízezrek sorsát pecsételte meg, s ítélte őket cseh- és morvaországi közmunkára. A Megbízotti Testület 1946-ban kiadott 37-es sz. végrehajtási rendeletének korigáló hatása volt, amennyiben az állampolgárságukat az 1945. évi 33-as sz. elnöki dekrétum alapján elveszített németek és magyarok munkavállalása szempontjából az 1945. évi 88-as sz. elnöki dekrétumot határozta meg mérvadóként. A Csehszlovák Köztársaság Ideiglenes Nemzetgyűlése által 1946-ban elfogadott 83-as sz. törvény megerősítette és megszigorította az 1945-ben kiadott 71-es sz. elnöki dekrétum rendelkezéseit, amennyiben kimondta, hogy állampolgárság nélkül a németek és magyarok munkát nem vállalhatnak.⁵⁶

II. 7. Anyanyelvhasználat, közművelődés

A SzNT még a 2. világháború befejezése előtt, 1944. szeptember 6-án, úgymond, egy tollvonással halálra ítélte a magyar és a német nyelvet Csehszlovákiában. A SZNT 1944. évi 6-os sz. törvényerejű rendelete betiltotta a német és magyar anyanyelvi oktatást, s ugyancsak betiltotta a német és magyar nyelvű istentiszteleteket is. A végrehajtást a *SZNT Oktatási és Népművelési Hivatala* és SZNT érintett megbízotti hivatalaira bízta.

Az egyesületek betiltását előirányzó 1945. évi 81-es sz. elnöki dekrétum hatálya ugyan a cseh- és morvaországi, valamint a sziléziai területre terjedt ki, de elvben a német és magyar egyesületek sorsáról is rendelkezett. Mindazon egyesületek, melyeket a fent említett két nemzetiséghez

tartozó személyek hoztak létre, s azok tárgyalási nyelve ugyancsak e két nemzetiséghez köthető, a dekrétum értelmében feloszlásra kerültek, vagyonukat pedig gondnokság alá helyezték.⁵⁷ Mivel a dekrétum gyakorlati hatálya a szlovákiai német és magyar egyesületeket nem érintette, azokról a SzNT-nak a német és magyar pártok feloszlásáról és vagyonuk államosításáról szóló 1944. évi 4-es, illetve a magyar és német egyesületek, szervezetek feloszlásáról, vagyonuknak a 125/1939. sz. kormányrendelet alapján létrehozott *Kulturális- és Szociális Alapba* való beolvasztásáról rendelkező 1945. évi 5-ös sz. rendelete döntött.⁵⁸

III. A hontalanság és a jogfosztottság évei Rozsnyón és környékén

1945-ben, a front átvonulása után a gömöri magyarság nem sejtette, hogy az elkövetkező évek, hónapok milyen megpróbáltatásokat tartogatnak a számára. Az egyszerű emberek nem ismerték sem a beneši forgatókönyvet, sem a moszkvai emigráció terveit. Tanácstalanok voltak, senki nem tudta, hova tartozik, Magyarországhoz vagy Csehszlovákiához.⁵⁹

Az Eduard Beneš köztársasági elnök vezette londoni emigráns kormány 1942–1943 között kitartó diplomáciai munkával elérte, hogy a Hitler-ellenes koalíció tagjai elismerjék a csehszlovák állam jogfolytonosságát, jóváhagyják a németek kitelepítését, s ezzel megteremtették a szláv többségű csehszlovák állam létrehozásának feltételeit. 1944-ben e politikai irányvonalhoz csatlakozott a **Klement Gottwald** vezette moszkvai emigráció is. Csupán a 'magyar kérdés' megoldása maradt függőben.⁶⁰ A magyarok kitoloncolásához nem kapták meg a nemzetközi legitimációt. Az 1945. évi potsdami egyezmény aztán formálisan is elismerte a csehszlovákiai németek kitelepítésének jogosságát, a magyar kérdés rendezését pedig a két érintett országra bízta. Az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti megállapodással az 1938. évi bécsi döntés érvényét veszítette, s a felvidéki magyar területeket ismét Csehszlovákiához csatolták. Az újonnan megalakult csehszlovák kormány szabad utat kapott, s az 1945. április 5-én, Kassán meghirdetett programja kimondta a németek és magyarok kollektív bűnösségét.

A Kassai kormányprogram értelmében – amint azt fentebb már bemutattuk – azokat a személyeket, akik 1938 után költöztek a Csehszlovák Köztársaság területére és a háború utolsó évében nem menekültek el, ötven kilós csomaggal azonnal kiutasították. Megfosztották a magyarokat és a németeket az állampolgárságuktól, megtiltották anyanyelvük használatát, bezáratták a magyar és német tanítási nyelvű iskolákat, megtiltották a kultúra ápolását, s megkezdték a magyarok vagyonának – földeknek és vállalatoknak – állami felügyelet alá helyezését, illetve elkobzását. A kormányprogram megvalósítását az *Ideiglenes Nemzetgyűlés* 1945. október 28-i összehívásáig Szlovákiában az ún. elnöki dekrétumok, a SzNT és a tartományi kormány szerepét betöltő Megbízottak Testületének határozatai alapján hajtották végre.⁶¹

III.1. Közigazgatás, nemzeti bizottságok

Az 1945 februárjában, a front elvonulása után a járás területén megalakultak a helyi nemzeti bizottságok, melyekből a magyarokat és a németeket az 1944. évi 18-as számú elnöki dekrétum és a BMH 1944. szeptember 27-i rendelete alapján kizárták.⁶² A többségében magyar nemzetiségű községek – Krasznahorkaváralja, Hárskút, Dernő, Kiskovácsvágása, Lucska, Barka, Páskaháza, Kuntapolca, Rudna, Berzété, Szalóc és Vígtelke – élére 1945. májusában ún. közigazgatási bizottságokat neveztek ki. Szilice, Csucsom, Borzova, Kőrös és Sajóháza községekbe pedig választási bizottságokat rendeltek ki a megfelelő személyek kiválasztása érdekében.⁶³ A legtöbb községben a helyi szlovákság, vagy a helybeli kommunisták közül választották ki a bizottság elnökét. A községi bíró több községben a bizottság tagjaként dolgozhatott. Rozsnyó város e tekintetben – erős munkásmozgalmi és kommunista jellegénél fogva – kivételt képezett. Néhány nappal a szovjet hadsereg bevonulása után, már 1945. február 5-én, **Ambrus László**val az élen a helyi antifasiszták megalakították a 12 tagú nemzeti bizottságot és létrehozták a *Magyar Kommunista Pártot* (a továbbiakban: MKP). Mindkettő rövid életű volt. Az MKP-t az SzLKP 1945. évi február 28. és március 1. között, Kassán megtartott konferenciája, a *Kassai kormányprogram* és BMH határozata alapján feloszlatták, azzal az indokkal, hogy a rozsnyóiak nem vették tudomásul a határváltozást és MKP-s igazolványokat adtak ki.⁶⁴ A helyi nemzeti bizottságot az 1944. évi 18-as sz. elnöki dekrétum és az 1945. április 5-én kihirdetett Kassai kormányprogram alapján szüntették meg. A város élére a JNB által kinevezett megbízott került. Közigazgatásilag a járás székhelye Dobsina lett.

A JNB első ülésére 1945. február 17-én került sor. Tagjai szlovák nemzetiségűek voltak.⁶⁵ A helyi közigazgatásban még elfogadható volt a magyarok részvétele, de járási szinten csak megbízható, politikailag kifogástalan múlttal rendelkező szlovák állampolgárok kaphattak tisztséget. A JNB első, legsürgetőbb feladata volt, hogy a nem szlovák (tehát a magyar és a német tulajdonú), illetve az arizált üzemek élére gondnokokat neveztek ki. Ezek az üzemek a következők voltak: dr. **Szakai** ochtina magnezitüzeme, a csetneki **Bianchi**-, **Szikora**- és **Chovano**-féle birtok, a rozsnyói **Kirschner**-vendéglő, a **Rákossy**-birtok és likörgyár, a **Nehrer**-uradalom, a **Rosenblüth**-ecetgyár és sörraktár, a *Sajóvidék Nyomda*, a **Schiffer**-vasüzlet, a **Bolič**-vasüzlet, a **Kiss**-birtok, a krasznahorkaváraljai, rédovai és feketelehotai **Maldeghem**-uradalom, a berzétéi **Hámossy**-uradalom és a betleri **Andrássy**-uradalom. Ezzel biztosítani akarták, hogy a magyar és német vagyon ne kerüljön ki az országból. Az Andrássy család betleri kastélyát egyúttal felajánlották a köztársasági elnöknek átmeneti székhelyül.⁶⁶ Berzétén a JNB határozata alapján kezdték meg az uradalmi kastélyok még megmaradt berendezésének a leltározását. „Minden kastélyban nagy értékek voltak. Ezeket azonban néhány ügyeskedő és a tál közelében lévő, akkor hatalmat gyakorló

polgár fokozatosan eltüntette.”⁶⁷ A következő hetekben a rozsnyói téglagyár, a **Weissman** és **Schäfer**-cég, majd a **Majkuth**-malom, a kuntapolcai és a pelsőci **Miklóssy**-üzem is gondnokság alá került.

Az ülés határozatban rögzítette azt is, hogy mindazok az üzemek, amelyek gazdátlanul maradtak, illetve a tulajdonosaik elveszítették iparendélyüket, ugyancsak állami gondozásba kerülnek.

1945. márciusában a JNB székhelyét, a SzNT utasítására, áttették Rozsnyóra.⁶⁸ Alig egy hónap múlva, április 5-én a JNB rendelete alapján másodszor is ledöntötték **Kossuth Lajos főtéri** szobrát. (Először a trianoni békediktátum után távolították el.) Az 1945. évi áprilisi határozatok értelmében a városban a hivatalos nyelv a szlovák lett, az állami alkalmazottaknak megtiltották, hogy magyarul beszéljenek. A magyar nyelv használatát megtorló intézkedések felkeltették a szovjet parancsnokság kapitányának a figyelmét, aki a JNB 1945. július 11-én megtartott ülésén szóvá is tette ezt. Elmondta, hogy nem kíván beavatkozni a Csehszlovák Köztársaság belügyeibe, de a JNB kiadott egy rendeletet, ami előírja, hogy minden magyar beszéljen szlovákul. Szerinte ez nem helyes, mert először meg kellene őket tanítani szlovákul beszélni.⁶⁹

A SzNT 1945. évi 44-es és 99-es számú határozata értelmében az állami alkalmazottak átvilágítása a JNB hatáskörébe tartozott. Az előbbi értelmében a német és magyar nemzetiségű alkalmazottakat – a szolgálati viszonyból származó bárminemű juttatás nélkül – elbocsájtották.⁷⁰ A Rozsnyói JNB 1945-ben több alkalommal (márciusban, májusban, augusztusban) ellenőrizte a postai alkalmazottak megbízhatóságát, s a magyar anyanyelvű alkalmazottakat elbocsájtották. 1945. márciusában az orvosok és csendőrök átvilágítása is megtörtént. A Rozsnyón dolgozó orvosok nagy része magyar nemzetiségű volt, s az egészségügyi ellátás biztosítása érdekében nem bocsájthatták el őket állásaikból. Ebből az okból kényszerült a JNB arra a döntésre, hogy átmenetileg megtartják őket a *Szent Borbála Kórház* álmányában. 1945. augusztus 1-ig elnapolták az orvosok deportálását.⁷¹

Szólnunk kell még vállalkozók és az ipart űzők átvilágításáról. 1946. május 29-től kezdve folyamatosan felülvizsgálták a kiadott iparüzési engedélyeket és koncessziókat. A magyar és német nemzetiségű polgároktól automatikusan visszavonták az engedélyt, azzal az indokkal, hogy magyar, illetve német, tehát államilag és nemzetiségileg megbízhatatlan. Az iparüzési engedélyek folyamatos visszaszolgáltatására csak a reszlovakizáció után került sor.

Rozsnyón és vidékén az 1945 augusztusában tartott helyhatósági, illetve a járási szervekbe való választások után továbbra is erős maradt a kommunista befolyás. A *Demokrata Pártra* 4 121 szavazó adta le voksát, ami az összesített eredmények után 38 %-t jelentett. Az SzLKP 62 %-ot szerzett, ami 6 638 szavazót jelentett. A magyarok és a németek nem választhattak, hiszen a köztársasági elnök 1945. évi 33-as sz. dekrétuma alapján nem rendel-

keztek állampolgársággal, tehát választójoggal sem. A JNB plénuma megválasztotta szűkebb körű vezetését, a járási tanácsot, mely határozati joggal bírt.

A tanácsnak az 1945. december 19-i, D1-787/1945 számú határozata alapján ún. körzeti hivatalokat hoztak létre, mégpedig az 1. Csehszlovák Köztársaság szerinti körjegyzőségi rendszer szerint, az alábbi településeken: Betliar / Betlér (Betlér, Csucsom, Sajóháza községek részére), Berzéte (Berzéte, Kőrös, Szalóc, Vígtelek), Rožňavské Bystré / Rozsnyóbisztró, Dobšina / Dobsina, Dernő (Barka, Dernő, Hárskút, Kiskovácsvágása, Lucska), Gočovo / Gócs, Pelsőc, Krasznahorkaváralja (Jólész, Várhosszúrét, Pača / Andrási, Krasznahorkaváralja), Velká Poloma / Poloma (Rejdová / Rédoval, Roštár / Restér), Rozsnyó, Szilice (Borzova, Szilice), Slavošovce, Štítinik / Csetnek, Stratená / Sztracena, Kuntapolca (Gočaltovo / Gacsalk, Páskaháza, Rozložná / Rozložsnya, Kuntapolca).

A JNB, akárcsak a többi járási szerv, szervezet, a hatalom kinyújtott keze volt. A belső telepítések, a deportálás, a lakosságcsere, a konfiskálások és a reszlovakizáció kivitelezésében a központi parancsok végrehajtása volt a feladata.

III. 2. Konfiskáció, belső betelepítés, lakosságcsere

Az JNB 1945. április 25-i ülésén a SzNT rendelete alapján létrehozta a szociális és egészségügyi, földreform-, jogi, élelmezésügyi-, illetve, az SZNT Elnökségének 1945. évi 4. rendelete alapján a földművelési-, később konfiskálási bizottságot.⁷²

A Kassai kormányprogramban megfogalmazott célok a csehek és szlovákok nemzetállamának a kiépítésre irányultak. Ennek egyik eszköze, „*az idegen német-magyar nemesség, valamint a nemzetárulók*”⁷³ kezéből kiragadni a cseh és szlovák földet, s azt szétosztani a szlovák földművesek és nincstelének között. „*A földreform elsődleges célja általában az állami földtulajdon növelése, majd a földek társadalmilag igazságosabb elosztása.*”⁷⁴ A csehszlovák földreform a homogenizáló politika egyik eszköze lett. A magyar és német földtulajdont a nemzeti célok megvalósítása érdekében tulajdonították ki s adták át az általuk kiválasztott szlovák polgároknak. Ezeket a célokat volt hivatott szolgálni az 1945. évi 12-es sz. elnöki dekrétum, a SZNT 1945. február 27-i, 4-es sz. rendelete – melynek alapján a járási földművelési-, később konfiskálási bizottságok létrejöttek –, az SZNT 1945. évi 104-es és az ezt hatálytalanító 1946. évi 64-es sz. rendelete, valamint az 1945-ben kiadott 108-as sz. elnöki dekrétum.

Rozsnyón a bizottság nyomában a létrehozása után megkezdte munkáját. Első olvasatban a Csermosnya-völgyi, krasznahorkaváraljai, hárskúti és hosszúrési polgárok, valamint Csehszlovákia 'ellenségei'-nek, a magyar és német nagybirtokosoknak, gyártulajdonosoknak és ipartűzőknek a vagyonát írták össze. A földművelésügyi kamara munkatársának a JNB 1945. április 27-i soros ülésén elhangzott beszámolója alapján a konfiskált földek mennyisége április végéig elérte a 3 954 hektárt. A konfiskáció

az alábbi községekben zajlott: Krasznahorkaváralja, Čierna Lehota / Feketelehota, Rejdová / Rédoval, Pača / Pacsa, Dernő, Hárskút, Várhosszúrét, Betliar / Betlér, Szilice, Szalóc, Berzéte (793 ha), Pelsőc és Rozsnyó. Főként a nagybirtokokat érintette.⁷⁵ A konfiskált földekből részben a belső telepítés igényelőit elégítették ki, mint pl. Berzétén, ahol az 1945. évi 108-as sz. elnöki dekrétum és SZNT 104/1945-ben kiadott 104-es sz. határozata alapján kobozták el a Than, Hámos és a Rákossy-birtokot, s osztottak ki 1945. májusában 49 rédovai kolonistának fejenként 10–12 ár földet.⁷⁶

1945. augusztus 31-én konfiskálták a berzétei **Hámosi Antal** és **Rákosi Lajos** vagyonát. A lakásukat lefoglalták a kolonisták részére, azzal, hogy a tulajdonosok keressenek lakást maguknak.

Krasznahorkaváraljára és Várhosszúrétre is költöztettek kolonistákat. A pontos létszám nem ismert, viszont a JNB tanácsának 1945. december 15-i ülése arról tájékoztatót, hogy lovakat osztottak szét a kolonisták között, mégpedig (a 49 betelepített család közül) Krasznahorkaváralján 6, Várhosszúréten 5 és Berzétén 6 család részére.

A földművelésügyi miniszter személyi levéltárában található adatok szerint a Rozsnyói járásban a belső betelepítés 74 családot érintett, akiknek összesen 1 484 hektár⁷⁷ földet osztottak ki. A különbséget jelentő 13 család elhelyezéséről nem találtam konkrét adatokat.

Ugyancsak nehéz beazonosítani a lakosságcsere keretében Magyarországról áttelepült családok számát, illetve elhelyezésük helyszínét. Bükkszentkeresztről hét család érkezett Dernőre, s innen talán 3–4 család lett Magyarországra áttelepítve.⁷⁸ Szalócra 1 család érkezett, ugyancsak Bükkszentkeresztről. Áttelepítve senki nem volt, ugyanis a helybeli tanító korábban önként távozott Magyarországra.⁷⁹ A községi krónikák nem jegyzik a vizsgált időszak történéseit.

Rozsnyóról a *Sajó-Vidék* kiadó igazgatója, Potocsny József is önként vállalta a száműzetést. „*Itt már nemcsak a nyilasok ellen megy a harc, hanem mindazok ellen, akiket magyarnak teremtett az Isten.*”⁸⁰ – írja visszaemlékezéseiben.

„*Majkuth Albert városbíró t nyolc hónapig fogságban tartották, majd 1948-ban, a lakosságcsere értelmében Magyarországra, Sopronba telepítették. Majkuth Albert lelkesen vett részt szülővárosa közigazgatásában. Tagja, majd a vezetője volt a Magyar Pártnak. Rozsnyó Magyarországhoz való csatolásakor, mint a város vezetője, ő köszöntötte a bevonuló magyar katonákat. Igen megfontolt magatartása nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a nagy változás mindenféle zavargás nélkül zajlott le. Egy év után átadta a helyét az idegenből jött, jogot végzett polgármesternek. 1945-ben Rozsnyót újra Csehszlovákiához csatolták, s őt méltatlanul bebörtönözték. Nyolc hónapig tartó vizsgálati fogság után, vádló tanúk híján, szabadon engedték. Az volt a vád ellene, hogy fogadta a magyar katonákat. Amikor arra került a sor, hogy tárgyalás lesz, az*

apám onnan belülről megszervezte a védelmet. Voltak kapcsolatai, üzent ennek is, annak is, hogy jöjjenek el tanúskodni. Védőügyvédje nem volt. A tanúkat hallgatták meg, s annak alapján döntött a bíró. A tárgyalásra én is elmentem. A Rozsnyói Járásbíróságon volt, magyarul ment, a bíró is magyar volt. A tárgyalás előtt kint gyülekeztek az emberek. Kint voltam én is, amikor megjött Ambrus Laci bácsi, aki szintén polgármestere volt Rozsnyónak. Az emberek összesűgtek. No, Majkuthnak vége, megjött Ambrus! Biztos ellene fog beszélni! A kereszti ki volt téve az asztalra, gyertya volt mellette. Mindenkinnek, aki tanúskodott, az adatait kérték, s a személyi adatok mellett a felekezetet is kérdezték. S ha ő azt mondta, katolikus, akkor rá kellett tenni a kezét a fészületre, és mondani kellett, hogy Isten engem úgy segítjen, csakis az igazat, a színtiszta igazat fogom vallani. Amikor Ambrusra került a sor, kihívták, az adatait kellett mondani, a felekezeti. Felekezeten kívüli vagyok, mondta ő. Akkor azt mondja, hogy lelkiismeretemre és becsületemre fogadom, hogy az igazat, csakis a színtiszta igazat fogom vallani. Ambrus a vallomásaiban azt mondta: Majkuth Alberttel mi politikai ellenfelek voltunk, mert ő a Keresztényszocialista Párt vezetője, én meg a kommunista párté, de ha Rozsnyóról volt szó, a rozsnyói emberekről, közös platformot tudtunk alakítani, s együtt harcoltunk a rozsnyóiakért. Volt egy másik tanú is, a nevére már nem emlékszem, valami pénztárosféle volt a városházán. Ő volt a fővédnök. Nagy hangon kezdte a mondanivalóját: Majkuth Albert nagy hazafi volt. Szerette a hazáját. A bíró nem tudta megállni, hogy ne kérdezze meg, melyiket, a magyar hazáját, vagy a csehszlovák hazáját. Rozsnyót, felelte. Végül nem ítélték el, annyit kapott, amennyit már a börtönben letöltött. Volt azért csúnya dolog is, mert a szlovákok azért igyekeztek a magyarokat megalázní. A város főterén, a zárdával szemben volt egy gesztenyefa, ahová a németek egy partizánvadászat után az elfogott **Tóth** partizánt felakasztották. 45-ben, amikor az apámat lezárták, kivételesen ezeket az urakat – **Alt Jánost, Lázárt**, a bányai igazgatót – apámnak cellatársai voltak – a fához, hogy csókolgassák és szedjék le róla az összes levelet, Tóth partizán emlékére. Csúnyán bántak velük. A nővéremet, aki kereskedelmet végzett, miután apámat bezárták, elbocsátották az állásából. A csucsomi bánya volt igazgatója – akit kiutasítottak Csehszlovákiából, mert magyarországi volt – szerzett neki Ózdon állást, mert oda került ipari kormánybiztosnak.”⁸¹

1946-ban két konfiskátum sorsáról tájékoztat a JNB január 11. ülésének határozata, éspedig a berzétei Than-birtoknak és a Rákossy-likörgyárnak a földműves üzemek szövetkezetének való átruházása kapcsán.

1948-ban még öt, ún. bizalmi részére utaltak ki az 1945/88-as sz. elnöki dekrétum alapján Csehországba közmunkára elhurcolt magyarok vagyonából: 4 család Krasznahorkaváraljára, 1 család Jólészre költözött. A bel-

ső betelepítés részét képezte a SzNT 1945. május 25-ei határozata értelmében az ún. repatriánsok, a külföldi szlovákok Romániából, Jugoszláviából, Lengyelországból való hazahívása. A Rozsnyói járásban egyetlen esetben bukkant fel romániai szlovák repatriáns panasz, aki leírta, hogy Romániából lettek áttelepítve, mint bizalmiak, Krasznahorkaváraljára. A számukra kiutalt ingatlanban ott maradt a régi tulajdonos is, s a bíróság a vagyon visszaszolgáltatásáról döntött. Ennek következtében ház nélkül maradtak, s a bírósági tárgyalás a pénzüket is elvitte.⁸²

1946 és 1948 között folytatódott a konfiskálások sorozata. A JNB jegyzőkönyveiben ennek kevés nyoma van, vagy egyáltalán nincs. Statisztikai kimutatások nem készültek. A konfiskációkat jelölő határozatok több esetben határozati szám nélkül kerültek a jegyzőkönyvekbe. 1948 júniusában a SZNT 104/1945-ös, valamint a 64/1946-os és 89/1947-es sz. rendelete alapján 14 település – Borzova, Berzéte, Dernő, Jólész, Kőrös, Várhosszúrét, Páskaháza, Pelsőc, Krasznahorkaváralja, Rozsnyó, Szilice, Szalóc, Kuntapolca – 71 családjának tulajdonát konfiskálták el, miközben az érintett családok nagy része még csehországi kényszermunkán volt.⁸³

A konfiskálások azonosítása még korántsem teljes. A konfiskációs bizottság jegyzőkönyvei, személyi adatok védelme címén nem hozzáférhetőek. A fent felsorolt esetek részben a JNB jegyzőkönyvei, részben még élő tanúk vallomásai alapján készült.

III. 3. Csehországi kényszermunka, deportálások

Miután a párizsi békekonferencia elutasította a szlovákiai magyarok egyoldalú kitelepítését, Beneš elnök és a kommunisták újabb lehetőségeket kerestek a magyarok eltávolítására. Egyik ilyen lehetőség volt a közmunka, melynek leple alatt tömegeket lehetett a lakóhelyükről elmozdítani.

A közmunkára való toborzás már 1945 tavaszán megkezdődött Kelet-Szlovákiában. A Rozsnyói járásban az 1945-ben közmunkára kirendeltek számával kapcsolatosan nem találtam hiteles adatokat. 1946 tavaszán 125 személy vállalt önként munkát Csehországban, az alábbi településekről, illetve helyeken: Csetnek (2 fő – Blansko), Rozložná / Rozložsnya (6 fő – Vratimov, Jablonec), Berzéte (4 fő – Kurimská Nová Ves), Szalóc (11 fő – Brno), Vígteleke (nincs feltüntetve), Rekeňa / Rekenyeújfalu (5 fő – Rozbach, Aš-i járás), Pača / András (nincs feltüntetve), Krasznahorkaváralja (8 fő – Blansko, Jablonec – a Járási Munkavédelmi Hivatal jóváhagyása nélkül), Dedinky (24 fő – Praha), Stratená (Prága, Havlíčkův Brod), Pelsőc (6 fő – Jablonec /n N., Bor u Č. Lípy), Rozsnyó (29 fő – Blansko, Praha, Jablonov, Liberec, Pardubice, Olomouc, Zlín – a JMH jóváhagyása nélkül), Henckovce (5 fő – Morava), Velká Poloma / Nagypoloma (3 fő – Blansko, Hrádek nad Nisou). Talán furcsának tűnik, hogy azokban az években, amikor a magyarokat kényszermunkára ítélték, voltak, akik önként vállaltak munkát. Gömörnek az északi része bányavidék. A lakosok megélhetése néhány évszázada

nagyrészt a bányászattól függött. A magyar nemzetiségű emberek elvesztették a munkájukat, tehát nem is volt más lehetőségük.

A cseh országrészekben a német nemzetiségű polgárok kitelepítése következtében súlyos munkaerőhiány alakult ki. Megoldásként szóba került külföldi munkaerő – többek között magyarországi – szerződtetése, de ezt a csehszlovák kormány elvetette.⁸⁴

Ekkor indult meg a következő munkaerő-toborzási hullám. A Rozsnyói járásban ezt megelőzően készült egy felmérés a szabad munkaerő-kapacitás megállapítása céljából. A *Rozsnyói Járási Munkavédelmi Hivatal* – azzal az indoklással, hogy feladatkörükbe tartozik a foglalkoztatottság követése és nyilvántartása – „sürgős” megjelöléssel, az 1946. március 6-án kelt 360/1946-os sz. körlevelében⁸⁵ azzal fordult a JNB-hoz, a Járási Közigazgatási Bizottsághoz, az Állami Bányagazgatósághoz, továbbá a *Ríma-murányi-Salgótarjáni Vasmű Rt.*-hez, valamint a pályakarbantartó szakosztályhoz, hogy 1946. március 15-ig sürgősen mérjék fel a foglalkoztatottsági igényeket, illetve a munkaerő-fölösleget az alábbi szempontok szerint: tervezik-e a községben nagyobb munkálatok megkezdését, milyen munkákról van szó, ezekhez mekkora munkaerőt igényelnek, előreláthatólag lesz-e munkaerőhiány, illetőleg munkaerő-fölösleg. A felmérés eredménye az esetek többségében, főként a Rozsnyói járás magyarlakta településein negatív volt. Nem igényeltek munkaerőt, de ugyanakkor munkaerő-fölösleget sem mutattak ki.⁸⁶

1946 nyarán a *Földművelés- és Szociálisügyi Minisztérium* újra meghirdette a csehországi munkaerő-toborzást. A hivatalos meghirdetés még önkéntes munkavállalásról tájékoztató volt. A Rozsnyói járásban ez az akció sikertelen volt. Erről tájékoztató a Járási Munkavédelmi Hivatal 1946. június 27-én kelt, 1303/1946-os sz. levele, melyben a hivatal előjárója tájékoztatta a *Kerületi Munkavédelmi Hivatalt*, hogy a leküldött 60 darab, a „szabad mezőgazdasági cselédség” és „kommenciós cselédség” számára szóló munkaszerződést a szükséges nyomtatványokkal egyetemben átvette. Ugyanakkor tájékoztatta felsőbb szervet arról, hogy nem áll módjukban ezeket a helyeket munkaerővel lefedni. Indokként azt írja, hogy nincsenek a követelményeknek megfelelő munkanélküliek, s a magyar nemzetiségű polgárok különben is elfoglaltak a Cseh Köztársasággal szemben. Mint olvashatjuk az iratban, a legjobb akarattal sem tudják ezeket a munkahelyeket lefedni, mivel „a magyar propaganda-párt” uszító röplapokat terjesztett a járásban, melyekben figyelmeztették és lebeszéltek a magyar polgárokat arról, hogy munkát vállaljanak Csehországban. Minden erőfeszítést céltalannak tartanak. Ugyanakkor megjegyzi, hogy az 1945. évi 88-as sz. elnöki dekrétum hatáskörébe tartozó személyek sem jelentkeztek. Az ellenőrzés nem igazolta, hogy lenne olyan munkanélküli személy, aki a nevezett feltételeknek megfelelt volna, ugyanis ezek a személyek arra hivatkoznak, hogy a saját gazdaságukat művelik, vagy ipari alkalmazottak.⁸⁷

Az 1946. július–augusztus hónapokra időzített *A szlovák földművesek segítsége a cseh földművesnek* nevet viselő akció, amelyet kiterjesztettek a déli határövezetre is, és amelynek keretében engedélyezték az állampolgárságuktól megfosztott magyarok toborzását is,⁸⁸ a Rozsnyói járásban ismételen nem vezetett sikerre. Erről számolt be a járási munkavédelmi hivatal 1946. november 11-én keltezett, a *Szociálisügyi Megbízotti Hivatalnak* (a továbbiakban: SzMH) címzett levele, melyben tájékoztatja a hivatalt, hogy az akció folyamán a járásból mindössze 6 földműves jelentkezett munkára. Ezt azzal indokolták, hogy a téli időszakban a földművesek favágóként dolgoznak, s a *Csehszlovák Államvasutak* felújításához szükséges talpfákat biztosítják. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a Rozsnyói járás inkább ipari jellegű, a mezőgazdaságban csak a valóban szükséges létszám van alkalmazva. A kiközvetített munkások között egy volt többségében magyarlakta községből, Berzétéről.⁸⁹

A toborzás országos szinten is kudarccal végződött.

„A magyarok önkéntes csehországi munkavállalásának mértéke elmaradt a kormány elvárásaitól, mert a magyarok nem mozdultak. Ezért az önkéntes akciót végrehajtó hivatalok 1946. augusztus 6–7-én Pozsonyban értekezletet tartottak. A belügyi és a szociális ügyek megbízotti hivatalai a szlovák lakosságot is érintő kényszerítés elrendelését javasolták, amit a jelenlevők elvetettek, s úgy határoztak, a kényszerítés csak a Szlovákiában élő magyarokra vonatkozhat. Megbízották a Belügyi Megbízotti Hivatalt, dolgozza ki a kényszerítés tervét, s az előkészítési munkálatokba vonja be a Szlovák Telepítési Hivatal munkatársait is. Együttműködésük eredménye az 1946. augusztus 23-i belügyi körlevél (P.V. – 22062/1-III/4-1946), amelyben a propaganda szokásos szlogenjével elsőként a szlovák lakosságot szólították meg, s kiemelték a csehországi munka szokásos előnyeit. A magyarokat »társadalmi helyzetük javításával« kecségtették.”⁹⁰

Az akció irányítója 1946. november 1-én a *Szlovák Telepítési Hivatal*, majd 1947. január 1-től a SzNT-SzMH lett, s valamennyi dél-szlovákiai magyar járást érintette. Jogiilag azok a magyar nemzetiségű polgárok voltak érintettek az ún. „munkaerő-átcsoportosítás”-ban, akik az 1940-es, illetve az 1930-as népszámláláskor magyarnak vallották magukat, illetve akiket az 1945. évi 33-as sz. elnöki dekrétum megfosztott az állampolgárságuktól, valamint azok a hontalanok, akiknek a vagyonát és földtulajdonát az 1945. évi 104-es, 108-as és 64-es sz. törvények alapján elkobozták.⁹¹

1946. november 4-én a csehszlovák kormány kinevezte a szociálisügyi, földművelésügyi és a belügyminisztérium cseh és szlovák munkatársaiból álló *Központi Toborzási Bizottságot*, mely a magyarok csehországi közmunkára való átcsoportosításával kapcsolatos hivatalok munkáját volt hivatott koordinálni. Járási szinten a járási munkavédelmi hivatal, illetve a helyi közigazgatási bizottságok mellett hoztak létre háromtagú toborzási bizottságokat.

A deportálás napja	A transzportlevél száma	Település	Családok és személyek száma		Csehországi illetékes járási munkavédelmi hivatal	Célállomás
			Csal.	Szem.		
1947. február 19.	5a, 5b, 5c	Berzété	12	44	Brno	Blansko, Hustopěče, Nové Město
1947. február 19.	5d	Szalóc	9	28	Brno	Nové Město na Morave, Hustopěče
1947. február 19.	5d	Várhosszúrét	4	13	Brno	Nové Město na Morave
1947. február 19.	5e, 5f	Szilice	6	23	Brno	Slavkov
1947. február 19.	5i	Körös	11	36	Hodonín	
1947. február 19.	5k	Jólész	3	8	Hodonín	Kyjov
1947. február 19.	5k	Dernő	1	3	Hodonín	Kyjov
Összesen:		7 település	46	155		

1. sz. táblázat

Ezeknek az utóbbiaknak volt a feladata, hogy a kitelepítendőket listáját összeállítsák, s kidolgozzák a transzportok menetrendjét, tehát, hogy melyik transzport honnan és mikor indul.⁹² A helyi közigazgatási bizottságok tagjainak a toborzáshoz való hozzáállása változó volt. Ahol a közigazgatási bizottság tagjai nagyrészt az adott településről voltak, igyekeztek segíteni a kitelepítendőket.

A Rozsnyói járásban az előzetes központi összeírás szerint a 'bűnös' magyar családok száma 426 volt, az alábbi településekről (zárójelben a családok száma): Berzété (52), Borzova (14), Csetnek (4), Csucsom (11), Dernő (24), Dobšiná (7), Hárskút (28), Jólész (33), Kiskovácsvágása (3), Kuntapolca (16), Lucska (12), Pelsőc (96), Páskaháza (9), Rozložná (1), Rozsnyó (13), Szalóc (22), Szilice (38), Slavošovce / Nagyszlavos (1), Várhosszúrét (39), Vígtelek (3).⁹³ A létszámban benne voltak azok a 'reszlovakizáltak' és a háborús bűnösöknek kikiáltott magyarok is, akiket aztán a listák ellenőrzése során töröltek. A járási és helyi szervek mindössze a *Központi Toborzási Bizottság* által megküldött névjegyzékek pontosítását, illetve adatokkal való kiegészítést voltak hivatottak elvégezni. A kitelepítendőket listáját a központi szervek dolgozták ki. A lista alapján állították össze azokat a transzportokat – a Rozsnyói járásból hármat – melyeket 1946. február 19-én indítottak útnak Morvaország felé.

A célállomás Brünn és környéke – Blansko, Hustopěče, Nové Město na Moravě, Tišňov, Slavkov, Židlochov, valamint Hodonín és környéke – Kyjov, Stáržnice, Makovice, Žadovice, Karlín. A régió hivatalos szervei csak a 'végrehajtó' szerepét kapták. Jól mutatja ezt az a levél, amit 1947. január 30-i keltezéssel a JNB elnöke és titkára intézett a SzMH-hoz. „A napokban kerül sor a Rozsnyói járásbeli magyarok Csehországba való kitelepítésére. Az itteni járási bizottságot tájékoztatták, hogy a biztonsági és rendészeti formalitásokon kívül a dologhoz nincs köze.”⁹⁴ Ennek ellenére a járás vezetői megkísérelték meggyőzni az említett hivatal vezetését, hogy szükségük van a munkaerőre a kétéves terv teljesítése érdekében, tehát ne telepítsék ki a magyarokat. Ugyanakkor azonban még egy ilyen, erősen kommunista színezetű járásban sem merték felemelni hangjukat a magyarság védelmében. „Kifejezet-

ten hangsúlyozzuk, hogy nem a magyarok védelméről van szó...”⁹⁵

A levél nem érte el a célját, így megkezdődött a kitelepítés. Az első transzport Rozsnyó, Krasznahorkaváralja, Hárskút és Borzova, a második Páskaháza és Pelsőc, a harmadik pedig Szilice, Szalóc, Körös, Dernő, Berzété, Jólész és Várhosszúrét magyar lakosságát vitte Morvaországba.⁹⁶ Az első két transzportot illetően nem találtam hiteles adatokat. A *Földművelésügyi Megbízotti Hivatal* (a továbbiakban: FMH) kimutatása szerint⁹⁷ az 1. transzport során Rozsnyóról 13, Krasznahorkaváraljáról 7, Hárskútról 2 családot, a 2. transzport részeként pedig Borzováról 9, Páskaházáról 5, Pelsőcről pedig 16 családot hurcoltak el. Véleményem szerint Kuntapolca (a fenti kimutatás szerint 1 család)⁹⁸ is ebbe a transzportba tartozhatott, mivel a harmadik transzportkiírásban nem szerepel, s helyileg is közelebb van Páskaházához és Pelsőchöz, amelyek a második transzportba voltak besorolva. A harmadik transzporttal Berzétéről 11, Szalócról 9, Szilicéről 6, Várhosszúrétről 4, Kőrösből 11, Dernőről 1 és Jólésről 3 családot telepítettek ki.⁹⁹ Pontatlanságok itt is előfordulnak. A FMH Jólésről 4, Szalócról 10, Szilicéről 7 család kitelepítését jelzi.

Az eredendően deportálásra ítélt családok száma az említett 3. transzportban 176 volt. A listán zöld csillaggal jelölték meg azokat a családfőket, akik családjikkal együtt 1946. február 19-én távozni kényszerültek.¹⁰⁰ Voltak községek, ahol a katonák nem tudták teljesíteni a parancsot, mivel a közmunkára kijelölt családok tagjai elszöktek, az erdőbe menekültek, mint pl. Lucskán, ahonnan 21, vagy

Község lélekszáma	A kitelepítettek lélekszáma
Borzova	39
Hárskút	9
Krasznahorkaváralja	30
Kuntapolca	3
Páskaháza	17
Pelsőc	55
Rozsnyó	37
7 település	190

2. sz. táblázat

A Papko család berzétei otthonában a kitelepítés előtt (1947) • A szerző archívumából

Barkán, ahonnan 12 család kitelepítését irányozta elő a *Szlovák Telepítési Hivatal*, illetve 1947-től a SzMH.¹⁰¹

A deportált családok községek szerinti eloszlását és létszámát az ún. transzportlevelek alapján az 1. sz. táblázat mutatja. Ebben nem szerepel a Borzováról, Hárskútról,

Krasznahorkaváraljáról, Kuntapolcáról, Páskaházáról, Pelsőcről és Rozsnyóról kitelepített családok névsora.

Popély Árpád a fent említett településekről Morvaországba deportáltak számát 190 főben adja meg, szétírását a 2. sz. táblázat mutatja. A két táblázat számait össze-

A morvaországi kényszermunkára deportáltak egy csoportja a megérkezés után. A képen (balról jobbra haladva) az 1. sorban az 5. gyermek Ambrúzs Zoltán (Szalóc); a 2. sorban a 4. Balázs Edit (Tornagörgő), mellette a református lelkész; a 3. sorban Fábán Rózsa (Szalóc), Fábán Károlyné (Szalóc), ismeretlen, Sturmman Istvánné (Szalóc); a 4. sorban Mázik József (Szalóc), ismeretlen, Fábán Sámuel (Szalóc), Sturmman István (Szalóc), Fábán Károly (Szalóc) • A szerző archívumából

Okresný úrad ochrany práce
 Číslo: 445/45/1947
 77, 78, 79, 80.

Rožnava

Číslo komisie
 a transportnej listiny
 XFI-5d-45

Pridelovací výmer

podľa dekrétu prezidenta Republiky zo dňa 1. X. 1945 č. 88 Sb. o všeobecnej pracovnej povinnosti

1. Fabián Karol narodený 1894
2. Arpád 1922
3. Samuel 1925
4. Ružena 1928
5.

bytom S. a. l. o. v. e. o c. d. 91 okres Rožnava
 pošta národnosti maďarské

doteraz zamestnaný(á) **poľnosp.**

prideluje sa

podľa dekrétu prezidenta Republiky zo dňa 1. X. 1945 č. 88 Sb. o všeobecnej pracovnej povinnosti
 a účinnosťou od 1. 11. 1947 na dobu 1 roku do obvodu okresného úradu ochrany
 práce v Ernő, pob. Nové Mesto ako: **deputátnik**
 do práce k R. Musil, Katkov
 Pridelený sa dostaví dňa 1947 presne o 7 hod. ráno
 na železničnú stanicu v Rožnave

Použitie ustanovení dekrétu prez. Rep. č. 88/1945 Sb. je odôvodnené veľkým nedostatkom
 pracovných síl v českých krajinách ako aj dôležitým verejným záujmom zaistenia výživy ľudu,
 ktorý si tiež vyžaduje, aby menovaný(á) riadnym a svedomitým plnením povinností, vyplývajúcich
 z tohto pridelenia na prácu, osvedčil(a) kladný postoj k ľudovateľskému (dvojročnému) plánu
 československej vlády.

V krajinách českých sa pridelenému(jej) zaručujú za vykonané práce riadne mzdové,
 pracovné a ubytovacie podmienky podľa platných predpisov (vyhlášok), ako aj výhody v smysle
 predpisov o sociálnom poistení obdobne ako miestnemu robotníctvu.

Proti tomuto výmeru možno podať, od jeho doručenia počítajúc, rozklad do troch dní
 ku Správneému výboru okresného úradu ochrany práce alebo odvolanie do 15 dní ku Krajiniskému
 úradu ochrany práce v Bratislave prostredníctvom okresného úradu ochrany práce, ktorý vydal
 tento výmer. Opravné prostriedky nemajú podľa § 6 ods. 6 cit. dekrétu odkladný účinok.

Všetky konania a opomenutia priečiace sa nariadeným povinnostiam trestajú podľa
 § 23. cit. dekr. okresné úrady ochrany práce poriadkovou pokutou do 10.000 Kčs alebo ONV
 (OSK) na návrh týchto úradov, prípadne väzením, a to pokutou do výšky 100.000 Kčs alebo
 väzením do jedného roku alebo obidvomi trestmi.

v **Rožnava**

Odlažok úradnej pečate

9. 11. 1947 1947.

Prírodnosť:

Pridelený má ešte týchto rodinných príslušníkov:

Meno	Rok narodenia	Meno	Rok narodenia
Fabián Alžběta	1901		
Ludvík Činčoch	1875		

vetve, a kitelepített személyek száma összesen 345 volt. **Vadkerty Katalinnak** a deportáltak vagyonának feldolgozása kapcsán összeállított táblázata¹⁰² 97 gazdasági egységről tesz jelentést, mely összesen 353 személyt jelent. A hátrahagyott házak száma 72 volt.

A deportálási parancsokat, az ún. *pridelovací výmer*-t vagy *vyšielací dekrét*-et az érintett lakosok három nappal az elhurcolás előtt – de arra is volt példa, hogy csak előző nap – kapták meg, s ugyanakkor katonai őrizet alá vették a közmunkára kijelölt családokat. A helyi közigazgatási bizottságok segédletével minden család házához katonákat állítottak, hogy megakadályozzák a szökést. A családokat kora reggel vagy késő éjszaka zörgették fel, hogy kézbesítsék a járási munkavédelmi hivatal által kiállított végzéseket.

„...a tizenharmadik életévemben voltam. Reggel 6-7 óra között 8 fegyveres katona megjelent az udvarunkban. Nagy hősérsben, a lábaikat a hótól ütögetve, dörömbölve végigjöttek a folyosón, kopogtak az ajtón. »Otvorte!« (Nyissák ki!) Az apám kinyitotta az ajtót, a katona átnyújtott neki egy iratot, s azt mondta, ez egy »vyšielací dekrét«. Munkára vagyunk kiírva Csehországba. Amink van, pakoljuk össze. Három napunk van, aztán jön a teherkocsi és a rozsnyói vasútállomásra fognak elszállítani. Közölte, hogy senki sem hagyhatja el a házat, s ide sem jöhet senki. Virradatkor a szüleim kikiabáltak az utcára, hogy mondják meg a nagybácsimnak, jöjjön a segítségünkre. A kerten keresztül jött, a hátsó bejáraton, de a katonák csak tuskolták, meg az apámat is. Gátolták a mozgásban. De bizony, az állatokat meg kellett etetni. 2 ló a csikóival, 4 darab szarvasmarha, juhok, tyúkók, sertések, az összes

itt maradt. Harmadnap délelőtt jöttek a teherkocsival. Feldobálták a csomagokat, bürtöt, bennünket is felparancsoltak a nyitott teherkocsira és iszonyú hidegben vittek a rozsnyói állomásra. Ott marhaszállító vagonokba raktak és délután 15 órakor indult a szerelvény. Pelsőcön még csatoltak hozzá vagonokat, aztán iszonyú sebességgel száguldott Zólyom felé. Ott egy kis időt állt a szerelvény, majd elindultunk Brünn felé. Délután volt, mire odaérteztünk. Szétkapcsolgattak és ki hová volt irányítva, kilökték külön-külön vágányokra. Közben megérkeztek a vevők, bebetekintettek a vagonokba a nyílásokon, mondván: »Kolik je vás tu aklivní?« (Mennyi az aktív maguk között?) Látták, hogy 3 felnőtt és egy gyerek. »Jedno dítě, velice dobrí.« (Egy gyerek, nagyon jó.) Talán egy órát váraoztunk, aztán megérkezett értünk a lovaskocsi. Továbbutaztunk, Brünn városán keresztül a külvárosrészbe, Bohunicére, egy kertészeti szaktanintézet udvarára. A házunk kulcsait a községházán le kellett adni. 1948. szeptember 20-án sikerült hazajönni, a saját költségünkre. A házunkat rejdovai ún. kolonisták foglalták el. Fonóházat létesítettek benne. A sok fát feltüzelték, a termést, búzát, árpát, rozst, kukoricát és sok egyebet elhurcoltak. Akik látták, nem mertek szólni.»¹⁰³ – emlékszik vissza a keserű februári napokra **Vajner Andrásné Papko Júlia**.

A szomszédos Szalócról 9 családot hurcoltak el Morvaországba. A családok kiválogatásánál a helyi közigazgatási bizottság segédkezett. Az eredendően kijelölt 22 családból azok maradhattak otthon, akik reszlovakizáltak, vagy az otthonmaradás érdekében beléptek a helyi kommunista pártba. Akik erre nem voltak hajlandók, azokat vitték: „**Lőrincz Lajost, Fábíán Károlyt, György Istvánt,**

Kadar Nr. 9.391.602 814

ARBEITSBUCH
PRACOVNÍ KNÍŽKA
(Reg.-Vdg. vom 26. Juni 1941, Nr. 241 Slg.)
(Vlád. naf. ze dne 26. června 1941, čís. 241 Sb.)

Familienname (bei Frauen auch Geburtsname) Příjmení (u žen též rodné jméno)	Papko		
Vorname (Taufname) Jméno (křestní)	Ludovít		
Tag, Monat und Jahr der Geburt Den, měsíc a rok narož.	25. června 1901		
Geburtsort – politischer Bezirk Místo narození – politický okres	Břeclav – Rokúva		
Staatsangehörigkeit Státní občanství	bez státní příslušnosti		
Familienstand (led., verh., gesch., verw.) Stav (svob., žen., vd., rozl., ovdáv.)	řevaty		
Geburtsjahr der minderjährigen Kinder Rok narození nezletilých dětí	1934		

OVOCNICKO-ZÁHRADNICKÁ ŠKOLA
v Brně-Bohunicích.

REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKA
E. j.: 140216/10 Dne 25. IX. 1947
140216/10
PROZÁTIMNÍ
POTVRZENÍ TOTOŽNOSTI

Okresní národní výbor
Okresní národní bezpečnostní úřad
Úřad národní bezpečnosti
BRNĚ.

potvrzuje tímto podle příložené podobenky totožnost
níže uvedeně(ho):
Papko Ludovít

narož. dne 25. 6. roku 1901
v Břeclavi okres Rokúva
bytem Břeclav Bohuměř
ulice Lány. číslo 34

POPLS OSOBY:
postava *střední* ústa *okrouhlá*
vlasy *černé* vousy *řádky*
oči *modré* zuby *řádky*
nos *řádky* zvl. znamení *sklenuť*

Imenovaný se hlásí k národnosti:
maďarské

Papko Lajos munkakönyve és ideiglenes személyazonossági igazolványa

*Ambrús Béni, Sturmán István, Ambrúzs László, mind olyanokat, akiknek vagyonuk volt. Vitték volna Csunyocska Béla bácsit is, de ők beiratták Mázik Józsi maguk helyett, aztán itthon maradtak. Egyszerre vitték az embereket, először Rozsnyóra, ott bevagonírozták őket, aztán este 11 körül ment a vonat. Éjszaka kiment a népség a vasút oldalára. Olyan ordítás volt. Sírtak az emberek a vonalban, ahogy húzott el a falu mellett, be lehetett hallani egészen az udvarba. Akik itt születtek, itt éltek, soha nem voltak sehol a katonaságon kívül és itt kellett hagyni az otthonukat. Azt hitték, hogy már soha többet nem jöhetnek haza.*¹⁰⁴

A kitelepítés helyszínére történt megérkezésüket követően a rendőrség ideiglenes igazolványt állított ki. A kitelepítettek az 1945. évi 88-as sz. elnöki dekrétum értelmében egy évi munkára voltak kötelezhetőek, „s ezen időtartamot csak súlyos indokokkal lehet meghosszabbítani, mégpedig legfeljebb további 6 hónappal.”¹⁰⁵ Ennek ellenére csaknem valamennyi kitelepítettnek meghosszabbították a munkaszolgálatát. Munkaviszonyt megszüntetni, illetve létesíteni a deportáltak részéről csakis az illetékes munkavédelmi hivatal közreműködésével lehetett. A rendelet ellenére, a meghosszabbítások következtében 1948-ban az emberek folyamatosan szöktek haza. Voltak olyanok, akik csak hazalátogattak, hogy megnézzék, mi van a portájukkal. A Rozsnyói járásban a járási levéltárban lévő adatok szerint mindössze hat deportált család portájára költöztek ún. bizalmiakat, öt családot Krasznahorkaváraljára és egyet Jólészre.¹⁰⁶ A forgatókönyv szinte valamennyi településen egyforma volt. A kitelepítés után zárolták a kitelepítettek vagyonát, s kiosztották a kolonisták, bizalmiak és a Magyarországról áttelepültek között.

A kitelepítettek nagy része már az első hónapokban tömegesen hazaszökdösött. Az illegális 'hazalátogatás' óriási zavarokat okozott az egyes járásokban, mivel a deportáltak vagyonának egy részét már kiosztották a telepeseknek és a bizalmiaknak, a többi zárolva várta sorsát.

Mivel az illegális hazavándorlás tömeges méreteket öltött, a *Megbízottak Testülete* 1947. június 13-i rendeletében hozta az érintettek tudomására, hogy birtokaikat csak azok kaphatják vissza, akik törvényes úton mennek haza.

Az 1948 februárjában bekövetkezett kommunista hatalomváltás új helyzetet teremtett. Meg kellett oldani a kényszermunkára elhurcolt magyarok helyzetét, ugyanakkor az elhurcoltak portáira betelepített kolonisták és bizalmiak helyzetét is. Magyarország vezetése rendkívül éles követelésekkel lépett fel a csehszlovák vezetéssel szemben. Csak akkor voltak hajlandók a magyarországi szlovákok helyzetét rendezni, ha a szlovákiai magyar deportáltak gondjai megoldódnak. A kormány 1948. augusztus 30-án hozott határozatának értelmében a deportált magyarokat 1949. május 1-ig haza kell szállítani.¹⁰⁷ A Rozsnyói járásban a deportált családoknak több mint a fele 1949 áprilisáig, az első transzporttal haza is érkezett. Voltak családok, akik házaikba nem tudtak visszaköltözni, s egy darabig rokona-

iknál kellett magukat meghúzniuk. Voltak olyanok is, akiknek a hazaköltözését különféle indokokkal hátráltatták. Nem kapták meg a csehszlovák állampolgárságot, mint pl. a berzétei Papko család. A családfő balesetet szenvedett, s emiatt a *Szociálisügyi Minisztérium* a közmunka alól 1948. szeptember 11-én felmentette,¹⁰⁸ ám a végzést 1948. szeptember 15-én semmisnek nyilvánították,¹⁰⁹ s a családot nem szállították haza. A túlélő tanú elmondása szerint 1948. szeptember 20-án, a saját költségükön utaztak haza. Reszlovakizációs kérelmüket 1949. január 25-én kapták kézhez. Számadatokat vagy jegyzőkönyvet a deportáltak hazaszállításának késleltetésével kapcsolatosan nem találtam helyi forrásokban, sem a levéltári anyagokban, viszont egy 1948. június 19-én keltezett konfiskációs jegyzőkönyv arra utal, hogy a nevezettek vagyonát az 1948. március 19-i kormányhatározat értelmében elkobozták. A SzNT határozatai előirányozták a deportáltak ingatlanvagyonának gyorsított eljárásban való elkobzását, amit kiosztottak, vagy a közeljövőben még kiosztani szándékoztak a bizalmiaknak, illetve a kolonistáknak.¹⁰⁹ A Rozsnyói járásból Morvaországba kitelepített közel száz család közül 71 családnak a vagyonát a SzNT 1945. évi 64-es és 104-es, illetve az 1947. évi 89-es sz. rendelete értelmében kobozták el. Akiknek a vagyonát a konfiskációs jogszabályok alapján nem osztották ki sem bizalmiaknak, sem kolonistáknak, a *Megbízottak Testülete* 1948. november 4-én kelt 26-os számú rendelete alapján az elkobzás alól mentesítették, amennyiben az érintett rendelet alapján a tulajdonukban szerepelt földterület nem haladta meg az 50 hektárt, és a tulajdonos rendelkezett csehszlovák állampolgársággal. Így azok esetében, akik 1946–48 között reszlovakizáltak, s ennek ellenére kitelepítették őket, a végzést törölték, s a vagyonukat visszakapták. Akik nem reszlovakizáltak, azok csak az állampolgárság megszerzése, tehát a magyar nemzetiségű személyek állampolgárságáról rendelkező 1948. évi 245-ös sz. törvény hatálya lépése után kapták vissza vagyonukat. A jogtalanul eltulajdonított ingó vagyon után semminemű kárptólást nem kaptak az érintettek.

III. 4. A reszlovakizáció

„A cseh uralom már kezdettől fogva célba vette ezt a színmagyar várost, hogy lehetőleg egészen rövid időn belül elszlávosítsa. Egymásután fosztotta meg a rozsnyói magyarokat mindkét gimnáziumuktól, s helyükbe kizárólagosan csehszlovák középiskolát létesített, amelynek falai között még a folyosókon sem volt szabad magyarul beszélniük a diákoknak. A cseh hatóságok minden eszközt felhasználtak, hogy megtörjék a magyarság itteni ellenállását. Gazdasági és kulturális téren igyekeztek apasztani a magyar őslakosság létszámát, de nem riadtak vissza attól sem, hogy Isten-hitükön keresztül, a valláson át ferkózzanak a magyarok nemzeti érzéséhez. A papnöveldebe messzi idegen, szláv többségű vidékről hoztak kispapokat, s így évről-évre apadt a kiváló múltú rozsnyói szeminárium magyar növendékeinek a száma. Most már megmondhatjuk:

igen nagy érdemük van azoknak a jellemes, nemzeti érzésükben megingathatatlan papoknak, akik gerinces magyarságukkal megakadályozták a rozsnyói katolikus egyházmegye teljes »elcsehszlovákosítását«...» – írja Vass László.¹¹⁰

A reszlovakizáció tehát nem új keletű 'találmány'. Gyökerei az első Csehszlovák Köztársaságba nyúlnak vissza, mely bármennyire is hangsúlyozta a polgári demokráciát, a magyarokkal szemben mindenfajta nagylelkűséget mellőzött. „A csehszlovák kormány kiemelten fontos feladatai között szerepelt a cseh és a morva történelmi országrészekben az azt megelőző évszázadok során elnémetesedett, valamint a mai Szlovákia területén a múlt század utolsó harmadától 1918-ig a magyarságba asszimilálódott szláv eredetű személyek visszakeresése.”¹¹¹ Ez volt a reszlovakizáció I. világháború utáni, első szakasza.

A második szakasz a 2. világháború befejeztével, a *Kassai kormányprogram* kihirdetésével vette kezdetét. A kollektív bűnösséggel sújtott német és magyar ajkú lakosságot népbíróságok elé állították, kényszermunka-táborokba hurcolták, vagyonától, anyanyelvétől, iskoláitól, megfosztották, de mégsem sikerült az elképzelt cseh-szlovák nemzetállam teljes mértékű megtisztítása a magyaroktól. Ekkor tértek ismét vissza a már kipróbált, de egy polgári demokráciában csak 'módjával' használható módszer, a reszlovakizáció, vagy visszaszlovákosítás alkalmazásához.

Fontos tényező, hogy az ún. reszlovakizációs törvény – ahogy a népi szóhasználatban megmaradt – éppen a készülő párizsi konferencia előtt lett aktuális, ugyanis a nemzetiségi viszonyok kikényszerített statisztikai módosítása kedvezőbb tárgyalási alapot biztosított volna csehszlovák kormány részére a magyarok egyoldalú kitelepítésére kidolgozott javaslat elfogadtatása ügyében.¹¹² A reszlovakizációs felhívás 1946. június 17-én jelent meg *A belügyi megbízott 1946. évi 20.000/I-IV/1-1946 számú hirdetménye a lakosság reszlovakizációjáról* címen.¹¹³

Megalakult a *Központi Reszlovakizációs Bizottság*, mely 1946. július 1-én tartotta meg első ülését.¹¹⁴ Az élére a BMH **Anton Granatiert** nevezte ki. A reszlovakizációnak nem volt célja a magyarság teljes beolvasztása, sem pedig a vagyonosabb személyek visszaszlovákosítása.¹¹⁵

A tényleges reszlovakizáció 1946 őszén indult, a reszlovakizációs bizottság előre kidolgozott irányelvei szerint. Irányítója az időközben kompetencia vita miatt lecsereült *Központi Reszlovakizációs Bizottság* helyett a *Telepítési Hivatal* lett.¹¹⁶ Dél-Szlovákia településein falragaszok jelentek meg, hangszóró hirdette az állampolgárság megszerzésének a lehetőségét, mert ha valaki reszlovakizált, visszakaphatta az állampolgárságát. Voltak települések, ahol élénk ellenállást váltott ki a felhívás megjelenése és az azt kísérő propaganda. Rozsnyón a lakosság ellenállása miatt csak pár nap késéssel tudták a felhívásokat és a plakátokat kirakni.¹¹⁷ Röplapokat terjesztettek, melyek felhívták

a lakosság figyelmét, hogy ne reszlovakizáljanak, mert az nem segít, így is, úgyis deportálják őket.¹¹⁸ Gömörhorkán – ami a vidék számára úgy ismert, mint baloldali beállítottságú település – a helyi kommunisták a reszlovakizáció mellett agitáltak. Rozsnyón és vidékén a kezdeti szakaszban – minden propaganda ellenére – nem igazán volt sikeres a reszlovakizáció, ezért az akcióban közreműködő elkötelezett szlovák tanítók és papok személyesen utaztak Pozsonyba, hogy az illetékesektől kérjenek tanácsot, útmutatást. Ehhez valószínűleg a délebbi, magyarlakta vidékről érkező információk is hozzájárultak, hiszen a reszlovakizáltakat, ha volt elegendő vagyonuk, éppúgy elvitték közmunkára, mint a nem reszlovakizáltakat.¹¹⁹

A reszlovakizáció újabb szakasza 1947 őszén kezdődött. Ugyanezen esztendő februárjában a járás 14 településéről 100, többségében parasztcsaládot hurcoltak el morvaországi közmunkára, ahol mezőgazdasági üzemekben vagy magángazdánál dolgoztak, kommercialis cselédként. Ez megfelelő motiváció volt az itthon maradottak számára ahhoz, hogy vállalják a 'visszaszlovákosodást'. A rozsnyói régió lakosságának nagy része a második hullámban szánta rá magát a reszlovakizálásra. Levéltári adatokkal nem tudom alátámasztani, mivel az állami levéltár rozsnyói részlege a reszlovakizáltak jegyzékét, adatvédelem címén, nem bocsájtotta rendelkezésemre. Viszont ugyanitt található a JNB postakönyve, amely szerint a JNB 1947-ben 723 családnak kézbesítette a reszlovakizációs bizonyítványt.

A Morvaországba kitelepítettek között is voltak olyan családok, akik a hazatérés reményében felvették volna a szlovák nemzetiséget, de a hivatalok elutasították kérelmüket. Másfél év kényszermunka után, az 1948. október 12-én kiadott 245-ös számú törvény alapján mindazok, akik a köztársasági elnök 1945. évi 33-as sz. dekrétuma alapján veszítették el állampolgárságukat, visszanyerheték azt reszlovakizálás nélkül is. Hetvenegy család esetében ez nem így volt. A BMH kiadott egy jegyzéket azokról a családokról, akiktől az 1948/245 sz. törvény 2 cikkelyének 3. bekezdése értelmében az állampolgárságot megtagadták. A kimutatásban a Rózsnyói járásból 72 család szerepel.¹²⁰ Egy másik dokumentum¹²¹ viszont arról tájékoztat, hogy 1948. június 19-én 71 családnak a vagyonát konfiskálták. Nyilván a családok vagyona volt az ok, amiért nem kaphattak állampolgárságot.

A Rózsnyói járásban az összességében a 14 767 magyar nemzetiségű lakosból 14 048, tehát a 95,1 % jelentkező reszlovakizációra,¹²² azonban az 1961-es népszámlálás idején a többség újra vállalta magyar nemzetiségét. Két település nemzetiségi mutatói mutatnak radikális változást – Berzété és Krasznahorkaváralja. Ennek oka viszont jó részt a belső betelepítésekben keresendő.¹²³

Azt is el kell mondanunk, hogy bár számszerűleg a magyarság százalékaránya 1961-hez képest viszonylag stabilnak mondható, a szellemi gyarapodás rendkívül csekély. Az értelmiség nagy részét 1945-ben kitoloncolták a régióból, és sokan önként is távoztak. Az iskolák, a kulturális intézmények, egyesületek bezárása rendkívül hátrányos

helyzetbe hozta Rozsnyót és vidékét. Az egykor iskolavárosként ismert Rozsnyón ma két magyar tanítási nyelvű általános iskola, egy tanonciskola évfolyamonként egy osztállyal, valamint egy vegyes igazgatású gimnázium és egy szakközépiskola van.

III. 5. A Csehszlovákiai Magyar Népi Demokratikus Szövetség és Rozsnyó

A deportálások magyarországi és nemzetközi visszhangja rendkívül kedvezőtlen volt. A csehszlovák kormány igyekezett ugyan a törvényesség látszatát kelteni, de az amerikai, angol, s legfőképpen a magyar sajtó felfedte a magyarsággal való embertelen bánásmód részleteit. Budapest jegyzékben tiltakozott a csehszlovák kormánynál, s ugyanakkor elküldte tiltakozását a nagyhatalmaknak is. **Károlyi Mihály** gróf levében kérte Beneš, állíttassa le a kitelepítést. Beneš válaszában annak jogosságát erősítette meg. **Mindszenty József** bíboros az angol király és az amerikai elnök beavatkozását kérte, az angol parlamentben pedig maga a külügyminiszter interpellált. A csehszlovák kormány mindezt az ország belügyeibe való súlyos beavatkozásként definiálta, s tiltakozó jegyzéket küldött Budapestre.¹²⁴

Az agyongyötört szlovákiai magyarok is megpróbálták felemelni hangjukat. Ekkor, 1946 tavaszán létrejött a *Csehszlovákiai Magyar Népi Demokratikus Szövetség*. A Szövetség egy spontán szerveződő ellenállási csoport volt, amelynek tagjai azt a feladatot tűzték ki maguk elé, hogy tájékoztatják a nyugati közvéleményt a Csehszlovákiában történekről. Vezető személyisége a kiváló nyelvészprofesszor, a rozsnyói **Arany A. László** lett. Tagjai között ott találjuk **Krausz Zoltán** filmrendezőt, **Hajdú László** mérnököt, **Varró Istvánt**, **Gömöri Zoltánt**, **Hentz Zoltánt**, s a keleti sejt felkérésére kapcsolódott be a csoport munkájába **Vízváry László** rozsnyói református lelkész, dr. **Csilik István** krasznahorkaváraljai községi jegyző, valamint **Kovács Gyula** tornagörgői plébános. *Észak Szava* címmel folyóiratot is adtak ki. A Szövetség másik csoportja Szlovákia nyugati régiójában dolgozott. Arany A. László kérdőíveket dolgozott ki, amelyek segítségével összegyűjtötték a jogtörés adatait. Munkájukat Mindszenty bíboros támogatta, s az ő segítségével juttatták el anyagaikat nyugatra. **Pobožný Róbert** rozsnyói vikárius segítségével – aki Arany A. László bérmakeresztapja volt – memorandumot készítettek a katolikus egyház részére a szlovákiai magyar katolikusokat ért sérelmekről, amit Pobožný terjesztett a püspöki kar elé. Tevékenységük az 1948-as kommunista hatalomátvétellel gyakorlatilag megszűnt. Mindszenty bíborost Magyarországon perbe fogták, nemsokára letartóztatták Krausz Zoltánt és Varró Istvánt is, és kiadták őket a csehszlovák hatóságoknak. Fokozatosan felgöngyölítették a mozgalmat. Harminckét embert letartóztattak, s 1949. december 30-án tízet elítéltek közülük, huszonkettőt szabadon engedtek.¹²⁵

Rozsnyón valójában a *Csehszlovákiai Magyar Népi Demokratikus Szövetség* eltűnt a nemzeti ügyeket felvállaló értelmiség.

Zárszó

Rozsnyót a századfordulón, de még a két háború között is úgy emlegették: a Sajó-parti Athén. A vidék szellemi központja volt, kiváló iskolákkal, könyvkiadóval, folyóiratokkal, nyomdával, számtalan egylettel és társulással. 1912-től saját múzeuma volt, amelynek ugyan a csehszlovák hatóságok bezárták a kapuit, de a bécsi döntés után ismét megnyitotta kapuit az érdeklődők előtt, hogy a „párizsi béke” után ismét bezárják. Számtalan kiváló elme kop-tatta e felvidéki kisváros iskolapadjaikat. Gondoljunk csak a Tichy fivérekre, Tichy Kálmánra, aki etnográfus, grafikus, múzeumigazgató volt egy személyben, vagy Tichy Gyulára, az európai híru festőművészre, Vass Lászlóra, aki kiváló publicista és esszéíró volt, vagy az imént emlegetett Arany A. Lászlóra. *„Kisebbségi történetünknek ma még kevés olyan személyisége van, aki méltán állítható példaképként a következő generációk elé. A kiváló tudós és a jogsértések ellen szavát bátran felemelő ember; Arany Albert László minden bizonnyal ilyen. Talán a leginkább méltó erre azok közül, akik a szlovákiai magyarok közel kilenc évtizedes története során ismerték váltak.”*¹²⁶

1945 hatalmas törésvonal e kisváros és környéke életében. Alighogy felocsúdtak a trianoni tragédiából, jött a háború, s az újabb tragédia. Ismét a régi-új határok közé lett szorítva a vidék magyarsága, de most úgy, hogy moz-dulni sem tudott, pedig hontalanná lett. Az értelmiség újra elment, a Sajó-Vidéket bezárták, Potocsny József, a tulaj-donos, az író önként ment száműzetésbe, hiszen ha nem megy, akkor is kiutasítják. Elmentek az Andrásnyak, akik nemcsak nemes urai voltak a vidéknek, de fejlesztői és jötevői is. Elment Vass László, a lánglelkű újságíró, publi-cista, de a lelke Rozsnyón marad, s egy-egy esszé erejéig mindig vissza-visszatekintett szeretett városára. Elmentek az ügyvédek, a tanárok, a mérnökök, s elment a polgári világ utolsó rozsnyói, választott polgármestere, Majkuth Albert is, akit a csehszlovák hatalom annak idején szeretett városával együtt lefokozott – Rozsnyóból ugyanis nagyköz-seget, a polgármesterből pedig bírót faragott. A méltóságát azonban nem tudta elvenni. Maradtak a hétköznapi, dol-gos emberek, a bányászok, a parasztok, akiket a hatalom százasával vitt 'kommenciós cseléd'-nek Cseh- és Morva-országba. Ezt a törést Rozsnyó és vidéke már nem tudta kiheverni. A magyar lakosság lélekszáma nem gyarapszik, csak fogy.

JEGYZETEK

¹ Gerő é.n.

² Vass 2002. 112.

³ Popély Gy. 1995. 80–82.

⁴ Borsody 2002. 198.

⁵ Holló 2010. 422.

⁶ B. Kovács 2004. 127.

⁷ Štátny archív v Košiaciach, pobočka Rožňava, fond: Hlavnoslužbový úrad, šk. č. 1.

⁸ Tökölly 1999. 213.

- ⁹ ŠOA Rožňava, fond: Hlavnoslužnovský úrad. Šk.č. 1.; Rozsnyó város díszközgyűlése, részletek a határozatból.
- ¹⁰ B. Kovács 2004. 127.
- ¹¹ Hajdú 2005. 160.
- ¹² B. Kovács 2004. 128.
- ¹³ B. Kovács 2004. 127.
- ¹⁴ Tököly 1999. 213.
- ¹⁵ ŠOA Rožňava, fond: Hlavnoslužnovský úrad, šk. č. 1.
- ¹⁶ Hajdú 2005. 162.
- ¹⁷ Szöllős Sándor szíves közlése alapján.
- ¹⁸ Bódis László szíves közlése alapján.
- ¹⁹ ŠOA Rožňava, fond: Hlavnoslužnovský úrad, šk. č. 3.
- ²⁰ Tajták 1978. 138.
- ²¹ ŠOA Rožňava, fond: Hlavnoslužnovský úrad, šk. č. 1.
- ²² Janics 1989. 38.
- ²³ Janics 1989. 216.
- ²⁴ Bódis László szíves közlése alapján.
- ²⁵ A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Rozsnyói Takács Menyhért Gimnázium Évkönyve az 1939–40. iskolai évről. Sajó-vidék Könyvnyomda, Rozsnyó, 1940. 10.
- ²⁶ B. Kovács 2004. 128.
- ²⁷ Új Magyar Museum IV. Kötet. Kassa. 1944. 61–65.
- ²⁸ ŠOA Rožňava, fond: Hlavnoslužnovský úrad, šk. č. 1.
- ²⁹ Rozsnyói túrák és séták. Magyar Turista Egyesület Felsőgömöri Osztálya, Rozsnyó, 1939. 1.
- ³⁰ Filiczky-Kardos 2004.
- ³¹ Csunyocska István szíves közlése alapján.
- ³² Német 2006. 218–219.
- ³³ Popély Á. 2007. 321–322.
- ³⁴ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 97.
- ³⁵ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 97.
- ³⁶ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 103.
- ³⁷ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 103.
- ³⁸ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 104–105.
- ³⁹ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 108–109.
- ⁴⁰ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 113.
- ⁴¹ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 166.
- ⁴² Popély-Šutaj-Szarka 2007. 166–167.
- ⁴³ Gabzdilová-Oljeniková-Olejník-Šutaj 2005. 13.
- ⁴⁴ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 208.
- ⁴⁵ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 274.
- ⁴⁶ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 271–274.
- ⁴⁷ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 121.
- ⁴⁸ Janics 1989. 307.
- ⁴⁹ Gabzdilová-Oljeniková-Olejník-Šutaj 2005. 88–126.
- ⁵⁰ Gabzdilová-Oljeniková-Olejník-Šutaj 2005. 104–106.
- ⁵¹ Szarka 2007. 22.
- ⁵² Gabzdilová-Oljeniková-Olejník-Šutaj 2005. 37.
- ⁵³ Šutaj 2004. 48.
- ⁵⁴ Popély Á. 2007b.
- ⁵⁵ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 73–216.
- ⁵⁶ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 193–231.
- ⁵⁷ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 197–199.
- ⁵⁸ Gabzdilová-Oljeniková-Olejník-Šutaj 2005. 253–255.
- ⁵⁹ Labancz 1993. 66.
- ⁶⁰ Popély Á. 2007b. 49.
- ⁶¹ Szarka 2007. 13.
- ⁶² Molnár-Szarka 2007. 23.
- ⁶³ ŠOA Rožňava, fond: ONV – Zápisnice, r. 1945., č. zv. 1.
- ⁶⁴ Tajták 1978. 216.
- ⁶⁵ ŠOA Rožňava, fond: ONV – Zápisnice, 1945., č. zv. 1.
- ⁶⁶ ŠOA Rožňava, fond: ONV – Zápisnice, 1945., č. zv. 1.
- ⁶⁷ Labancz 1993. 66.
- ⁶⁸ ŠOA Rožňava, fond: ONV – Zápisnice, 1945., č. zv. 1.
- ⁶⁹ ŠOA Rožňava, fond: ONV – Zápisnice, 1945., č. zv. 1.
- ⁷⁰ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 133.
- ⁷¹ ŠOA Rožňava, fond: ONV – Zápisnice, 1945., č. zv. 1.
- ⁷² ŠOA Rožňava, fond: ONV – Zápisnice, 1945., č. zv. 1.
- ⁷³ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 97.
- ⁷⁴ Vadkerty 2007. 125.
- ⁷⁵ ŠOA Rožňava, fond: ONV – Zápisnice, 1945., č. zv. 1.
- ⁷⁶ ŠOA Rožňava, fond: ONV – Zápisnice, 1945., č. zv. 1.
- ⁷⁷ Vadkerty 2007. 202.
- ⁷⁸ Icsó Valéria szíves közlése alapján.
- ⁷⁹ Özv. Fábrián Sámuelné sz. György Ibolya szíves közlése alapján.
- ⁸⁰ Potocsny 1998. 184.
- ⁸¹ Ifj. Majkuth Albert szíves közlése alapján.
- ⁸² ŠOA Rožňava, fond: OÚOP – riešenie otázok dôverníkov na majetkoch po osobách, nasadených do Čiech, 1948., šk. č. 15.
- ⁸³ Konfiškačná komisia v Rožňave – rozhodnutie. č. kon. 178/1948-IV/om. – Vajner Andrásné szül. Papko Júlia tulajdona.
- ⁸⁴ Vadkerty 2007. 26.
- ⁸⁵ ŠOA Rožňava, fond: OÚOP – Evidencia zamestnanosti a pracovných príležitostí, šk. č. 12.
- ⁸⁶ ŠOA Rožňava, fond: OÚOP – Evidencia zamestnanosti a pracovných príležitostí, šk. č. 12.
- ⁸⁷ ŠOA Rožňava, fond: OÚOP – Evidencia zamestnanosti a pracovných príležitostí, šk. č. 12.
- ⁸⁸ Vadkerty 2007. 28.
- ⁸⁹ ŠOA Rožňava, fond: OÚOP – Evidencia zamestnanosti a pracovných príležitostí, šk. č. 13.
- ⁹⁰ Vadkerty 2007. 32.
- ⁹¹ Vadkerty 2007. 33.
- ⁹² Vadkerty 2007. 36.
- ⁹³ ŠOA Rožňava, fond: ONV – Zápisnice r. 1946., šk. č. 79.
- ⁹⁴ ŠOA, Rožňava, fond: ONV, 1947., šk. č. 110.
- ⁹⁵ ŠOA, Rožňava, fond: ONV, 1947., šk. č. 110.
- ⁹⁶ Vadkerty 2007. 491.
- ⁹⁷ B szekció, 304. karton (Szlovák Nemzeti Levéltár – Pozsony)
- ⁹⁸ Vadkerty 2007. 505.
- ⁹⁹ ŠOA Rožňava, fond: ONV Rožňava, 1946., šk. č. 79.
- ¹⁰⁰ Bernáth Imre szíves közlése alapján.
- ¹⁰¹ Vadkerty 2007. 78.
- ¹⁰² Vajner Andrásné sz. Papko Júlia szíves közlése alapján.
- ¹⁰³ Fábrián Sámuelné sz. György Ibolya szíves közlése alapján.
- ¹⁰⁴ A köztársasági elnök 1945 évi 88. számú dekrétuma az általános munkakötelezettségről. In: Popély-Šutaj-Szarka 2007. 97.
- ¹⁰⁵ ŠOA Rožňava, fond: OÚOP – riešenie otázok dôverníkov na majetkoch po osobách, nasadených do Čiech, 1948., šk. č. 15.
- ¹⁰⁶ Vadkerty 2007. 100.
- ¹⁰⁷ Vajner Andrásné szül. Papko Julianna szíves közlése alapján.
- ¹⁰⁸ Vadkerty 2007. 102.

- ¹¹⁰ Vass 2011. 10.
¹¹¹ Vadkerty 2007. 23.
¹¹² Popély-Šutaj-Szarka 2007. 257.
¹¹³ Popély-Šutaj-Szarka 2007. 256.
¹¹⁴ Vadkerty 2007. 38.
¹¹⁵ Vadkerty 2007. 40.
¹¹⁶ Vadkerty 2007. 44.
¹¹⁷ Vadkerty 2007. 54.
¹¹⁸ Vadkerty 2007. 58.
¹¹⁹ Vadkerty 2007. 99.
¹²⁰ Vadkerty 2007. 150.
¹²¹ Konfiškačná komisia v Rožňave – rozhodnutie. č. kon. 178/1948-IV/om. – Vajner Andrásné szül. Papko Júlia tulajdona.
¹²² Vadkerty 2007. 71.
¹²³ Popély 2010. 96.
¹²⁴ Kaplan 1990. 121.
¹²⁵ Bukovszky 2007. 83–108.
¹²⁶ Simon 2007. 50.

IRODALOM

Borsody István

2002: Magyarország és a csehszlovákiai magyarság. In: Borsody István (szerk.): Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938. Méry Ratio, Somorja

Bukovszky László

2007: Arany Albert László és a Csehszlovákiai Magyar Népi Demokratikus Szövetség. In: Tóth Károly – Végh László 2007. 83–108.

Filiczky Pál – Kardos László

2004: A rozsnyói izraelita közösség emlékezete. Gömörország V/4. 14–26.

Gabzdilová-Oljeníková, Soňa – Olejník, Milan – Šutaj, Štefan (zost.)

2005: Nemci a Maďari na Slovensku v rokoch 1945–1953 v dokumentoch I. Universum, Prešov

Gerő András (szerk.)

é.n.: Sorsdöntések. A kiegyezés –1867, A trianoni béke –1920, A párizsi béke – 1947. Göncöl Kiadó, Budapest

Hajdú Zoltán

2005: Magyarország közigazgatási földrajza. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest–Pécs

Holló József Ferenc

2010: Kitekintés–utószó a kötethez. In: Popély Gyula: Felvidék 1914–1920. Fókusz Egyesület, Budapest

Janics Kálmán

1989: A hontalanság évei. Hunnia Kiadó Kft.

Kaplan, Karel

1990: Pravda o Československu 1945–1948. Panorama, Praha

B. Kovács István

2004: Gömörország. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat

Labancz István

1993: Berzété 1243–1993. Berzété község önkormányzata, Berzété

Molnár Imre – Szarka László

2007: A lakosságcsere története és emlékezete. In: Molnár Imre–Szarka László: Otthontalan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák-magyar lakosságcsere 60. évfordulójára. MTA Kisebbségkutató Intézet – Kecskés László Társaság, Komárom

Német István

2006: 20. századi egyetemes történet. Osiris Kiadó, Budapest

Popély Árpád

2007a: Kronológia a csehszlovákiai magyarság jogfosztásának történetéről. In: Popély-Šutaj-Szarka 2007. 321–322.

2007b: A csehszlovákiai magyar kérdés „belső rendezésének” eszközei. In: Popély-Šutaj-Szarka 2007. 126–133.

2010: A nemzetállam építése a második világháború utáni Csehszlovákiában és a szlovákiai magyarság. www.htmtop.mtaki.hu/palyamunka_pdf/Popely_Arpad.pdf

Popély Árpád – Šutaj, Štefan – Szarka László (szerk.)

2007: Beneš-dekrétumok és a magyar kérdés. 1945–1948. Attraktor, Máriabesenyő-Gödöllő

Popély Gyula

1995: Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925). Kalligram Könyvkiadó, Pozsony

Potocsny József

1998: Háborúban voltam. Kiadás alá rendezte Potocsny Mária. Magánkiadás, Budapest

Simon Attila

2007: Arany Albert László élete és kora. In: Tóth-Végh 2007. 50.

Šutaj, Štefan

2004: Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období. Universum, Prešov

Szarka László

2007: A csehszlovákiai magyarság felszámolását célzó dekrétumok és rendeletek. In: Popély-Šutaj-Szarka 2007.

Tajták, Ladislav (zost.)

1978: Dejiny Rožňavy II. Východoslovenské vydavateľstvo. Košice

Tóth Károly – Végh László (szerk.)

2007: Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

Tököly Gábor

1999: Ki kicsoda Rozsnyón? Méry Ratio, Somorja

Vadkerty Katalin

2007: A kitelepítéstől a reszlovakizációig. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony

Vass László

2002: Az irodalom. In: Borsody István (szerk.): Magyarok Csehszlovákiában 1918–1938. Méry Ratio, Somorja

2011: Rozsnyó. In: Maradj a néppel! Vass László válogatott írásai. Gömör-Kishonti Téka 19. Rimaszombat

A Jászóvári Premontrei Kanonokrend Rozsnyói Takács Menyhért Gimnázium Évkönyve az 1939–40. iskolai évről. Sajtó-vidék Könyvnyomda, Rozsnyó, 1940. 10.

Rozsnyói túrák és séták. Magyar Turista Egyesület Felsőgömöri Osztálya, Rozsnyó, 1939.

Zsupos Zoltán

A nemzetőrség és a honvédség szervezése, tevékenysége Gömör megyében 1848-ban*

A nemzetőrség szervezése a megye többi településén

Rozsnyón és Rimaszombat mellett a megye több városában is megszervezték a nemzetőrséget, azokról azonban csak egy-egy forrás tanúskodik, ezért részletesebben nem tudunk beszámolni róla.

A megye közigazgatásában központi szerepet játszó Pelsőc nemzetőrségéről ifj. **Moravcsik János**, pelsőci ügyvéd és jegyző 1848. április 27-én kelt, **Szemere Bertalan**hoz írt levele ad hírt. A küzdelmes életéről beszámoló levél a helybeli nemzetőrséggel kapcsolatban is érdekes információkat tartalmaz:

„Méltóságos Miniszter Úr!

Ezen pillanatban, midőn édes hazánk Isten segedelmével tökéletes átalakulásnak békés úton indul, az első felelős magyar minisztériumnak, míg a dolgok – úgy szólván – kerékvágásba nem jönnek, óriási akadályokat legyőznie, óriási erőt és kitartást kifejtenie, de sok becsületes és szilárd jellemeket használnia is kell; hogy a békés úton indult átalakulási processzus (= folyamat), minden rendbontás nélkül befejeztethessék. De, valamint tökéletesen meg vagyok győződve, hogy az első felelős magyar kormány, ezen ragyogó de veszélyes processzus mellett, oly férfiakat, kik a köznépből származván, s közte folytonosan működven – annak érdekeit, szükségét s jellemét legjobban ösmerik, nem nélkülözhet; úgy tökéletesen hiszem, hogy az első felelős magyar kormány, bár ez az ország első kapacitásaiból áll, Isten minden tudása nélkül, itt-ott az országban szerény s ösmeretlen állásokban, a nép között elszórt, tiszta és szilárd jellemű köznép embereit ki nem szemelhet. Ez okból bátor vagyok jelen soraimat méltóságodhoz egész bizodalommal intézni, Isten látja lelkem, hogy nem hiúság, de a legtisztább honszeretet, s méltóságodhoz s az új kormányhoz a legőszintébb ragaszkodás vezettek e lépésre.

Azonban, hogy méltóságod tisztán láthasson, hogy ki az, ki így szerénytelenkedni nem átalott, hogy igazságos ítéletet mondhasson afelett, ki ily szerénytelenül tolakodni merészelt, akaratlanul is magammal bibelődni s csekély személyemről méltóságodnak egy condowite lisztát előterjeszteni kényszerítve vagyok; mi kellemetlen munka mellett csak azon egy vigasztalásom van, hogy méltóságod kebelében szerénytelenségem ellen támadható minden gyanút, méltóságod által egykoron elmondott saját szavaival: „die offene Ehrlichkeit ist die beste Politik” (= a nyílt igazmondás a legjobb politika) – eloszlathatom.

*Én a köznépből származott vagyok, a magyarországi megbukott kényuraságnak mátyrja, kin 1840-ik évben bizonyos **Kubinyi Antal** nevű kényúr hallatlan barbarizmust véghez vitt. Fátýolt vetve e kebelrázó eseményre, 1844-ik évben Gömör megyei Pelsőc városában jegyzőnek választatván, nekem jutott azon ritka szerencse, hogy egy községi nép boldogságát; azon népét, kit a legújabb örökre eltűnt időkben, felülről s alulról mindenki típorta: de senki nem segítette – előmozdítam.*

Pelsőc Gömör megyének székvárosa, magyar ajkú lakosokkal, hajdan a hős Bebek pelsőci ágának főhelye, kitűnő szabadalmakkal bírt, és még Rákócziak idejében is – kiket uralt –, virágzott. Ezen két családnak a föld színéről eltűnte után Pelsőc kisebb, de annál irígyebb birtokosoknak jutott, kik a város szabadalmait, s ezekkel összekötött jelesebb határbeli élvezeteket csipkedni meg nem szűnven, nem sokára Pelsőc városa népe tökéletes helótákká lealjasodott. Nem lehetett más képp, miután honunkban a kényuraság minden jelesebb állapotot azért is könnyebben letiporhatta, mivel ebbe abszolutisztikus irányú kormányrendszer által még gyámolítottatott. Így történt, hogy mikor én Pelsőc városa jegyzőjévé lettem, már akkor a városi nép szabadalmaiban a legszűkebb korlátok közzé szorítva, efellett még minden kifejlését megszübbasztó, egy húsz éves urbáriális per szomorú kimenetelével fenyegettetett is.

Tudjuk, miként népünk földesurai, tisztviselői s kormányi önkény alatt nem csak vagyoniilag, de erkölcsiileg is mélyen lesülyedett, s azon nép, mely örvendetesebb körülmények között férfias tulajdonokban óriássá bírt volna kifejlődni; önkény vasvesszője alatt lett irígy, gyanakodó, ravasz – szóval rabszolgai tulajdonokkal tele; s ily nép volt Pelsőc városában is, melynek rendezett tanácsa s előjárósága, lelkes vezető hiányában a legnagyobb rendetlenséget fenntartott.

Helyzetemmel, de népem – kinek vezetőjévé választattam – helyzetével is csakhamar megösmerkedve, első gondomat fordítottam a szegény elhagyott árvákra, kikről eddig nem gondoskodott senki; azután, hogy népemben figyelmet a közügyek iránt felköltsem, választóközönséget elvégre, általános reformot, mint ezt 1-ső, 2-ik és 3-ik számú mellékletek bizonyítják, hoztam. Minek az lett a szerencsés eredménye, hogy népem szívében a tiszta hazafiság felébredvén, a városi jóvelemeknek szaporodása, és tisztába hozása mellett, Casino és nagyobb szerű magtári részvényes társaság alakult. S midőn hazánkban legközelebbi, örökre dicső országgyűlésen azon nagyszerű és hihetetlen re-

* Az előző lapszámban megjelent írás folytatása.

formok, melyeket Isten után méltóságod bölcsességének s rettenthetetlen lelkének leginkább köszönhetjük, kiváltak; ezeknek népem, nem, mint újonc elkábultan, hanem mint már előtte kiképzett, a legtisztább hazafi örömmézzel nézett elébe. S csakhamar a rend, személy- és vagyonbátorságnak fenntartására, legnagyobb lelkesedéssel nemzeti őrsereg alakulván, mikor a gróf Miniszterelnök Úr II-ik Körlevelének felolvasására városunkba gyülekeztek volna a tekintetes rendek, már akkor Kormányzó Alispán Úr rendelkezésére bízott 160 felfegyverkezett nemzetőr, a fenyegetések között betóduló nagyszámú köznemesség között fenntartandó rendre és közbátorságra fölgyázott. Miből következett, hogy a köznemesség a polgárok lelkesedése s testvéri bánásmód által elragadtatva, e nagyszerű reformokat, nemcsak, hogy nem ellenezte, hanem követeit, ezek tökéletes kivívására maga még utasította is.

Ezekből tisztán álltallátni méltóztatik, ha vajon elegendő képességgel bírok-e, hogy azt az első felelős magyar kormány sikerrel használhatja. Ha igen, tehetségemet a honnak s a felelős magyar kormány-nak a legtisztább hazafisággal ajánlom. Ha nem, oly nyugodt lélekkel lépek vissza, mint amely nyugodt lélekkel fölléptem. Szerény s ösmeretlen állásomban azon egyetlen főházkodásom lévén, miszerint az Isten vezérelje lépteit méltóságodnak, s az első felelős magyar kormány-nak, hogy nagyszerű feladatait békésen megoldhassák; részemről, miután én, mint három élő gyermeknek apja, minden ifjú ábrándokon túl vagyok, szerény s ösmeretlen körömben is méltóságod s a felelős magyar kormány, kikhez a legőszintébb ragaszkodással leszek, parancsainak tiszteletét kieszközölni, legfőbb hazafiúi kötelességemnek ismerendem!

*Aki egyébiránt mély tisztelettel maradtam.
Pelsőc, április 27-én 1848.*

*Méltóságos Miniszter Úrnak alázatos szolgálója
ifj. Moravcsik János
Pelsőc városi ügyvéd s jegyző.”¹*

A fenti sorok szerint a forradalom hírére a településen „csakhamar a rend, személy- és vagyonbátorságnak fenntartására, legnagyobb lelkesedéssel nemzeti őrsereg” alakult. Mivel Batthyányi Lajosnak a levélben említett, Pozsonyban, március 23-án kelt második miniszterelnöki körlevele március 25-én érkezett meg megyéhez, amit az „április hó 3-án primóczi Szentmiklóssy Antal első alispánunk elnöklete alatt tisztviselőink, nemeseink, s számos honpolgártársunk jelenlétében Pelsőcön tartott” rendkívüli közgyűlésen ismertettek,² ahol már a város 160 felfegyverkezett nemzetőre biztosította a rendet és a jelenlévők biztonságát, ezért feltételezhető, hogy Pelsőc nemzetőrségének megszervezésére 1848 márciusában sor került.

Nagyróce nemzetőrségével kapcsolatban pontosabb információkkal rendelkezünk, ezek az adatok a **Stefantsok Márton**, a város főbírája által Szentmiklóssy Antal első alispánhoz 1848. április 10-én írt leveléből ismertek, noha ott a nemzetőrséget „rendőrségi sereg” néven említették. A város népgyűlése március 30-án – Batthyányi Lajos Pozsonyban, március 17-én kelt első miniszterelnöki körlevele alapján a Szentmiklóssy Antal, Gömör megye első alispánja által március 23-án elkészített, másnap szétküldött körlevelében foglaltak ismeretében – úgy határozott, hogy 40 fős nemzetőrséget hoz létre, fegyverrel történő ellátásukért pedig az első alispánhoz fordultak.

„Tekintetes Első Alispán Úr!

A Felső járás, tekintetes Főszolgabírói Hivataltól vett azon meghagyásnál fogva, miszerint városunkban a rendőrségi sereg – miként leendő kiállításában intézkedésünket, szoros felelősség elvénél fogva, hivatalosan tudtul adni feladott kötelességemnek ismerjem; mihez képest van szerencsém mély tisztelettel, s hivatalosan alázattal jelenteni: hogy városunk polgársága teljes benső megnyugvással s lelki örömmel karolván fel ezen, az emberiség jussait – szellemi s anyagi ferde állásából természetes medrébe visszavezető, s így a közös hon boldogítására célzó alkotmányos átalakulás melletti intézkedést – e folyó év március 30-án tartott népgyűlésben e tárgyban akként állapodott meg, hogy a rendőri sereg városunk lakosságához képest, 40 személyből állónak kimondassék, s így, azok körülményekhez képest fegyverrel ellátandók lévén, teljes meggyőződésből eredett szolgálati készségüket, felsőbb parancshoz alkalmazni – a felmerült alkotmányos szabadsági eszmét, bárhonnét jöhető elnyomás ellen védeni, személyt és vagyont biztosítani, magukat kötelezik.

Az e tárgyban lehető intézkedési meghagyást, polgárságunk nevében alázattal bevárván – mély tisztelettel maradtam Nagyrócén, az 1848-ik év április hó 10-én.

*Tekintetes Első Alispán Úrnak
alázatos szolgálója
Stefantsok Márton
Nagyróce városa főbírája”³*

A levél 1848. április 12-14. között érkezett meg Uzapanyitra a címzetthez.

„Nagyróce városa a kebelében létesített, s 40 főre menő nemzeti őrségről tudósít.

[Végzés]

Tudomásul vétetvén, az e tárgyban leendő intézkedések megküldetni ígértettek.”⁴

Nem ez volt az első és egyetlen ilyen kérés, többek között a nemzetőrség fegyverrel történő ellátására vonatkozó igények sorra érkeztek a törvényhatóság elnökéhez.

Szügyi Gábor és **Vihelyi Róbert** levele a rimaszombati polgári védősereg bizottmánya nevében 1848. április 8-án Rimaszombatban kelt, és másnap érkezett Uzapanyitra Szentmiklóssy Antal első alispánhoz:

„Tekintetes Törvényhatósági Elnök Úr!

Folyó év tavasz hó 8-án Rimaszombatban tartatott Védősereg Bizottmányi ülésünk végezésének következtében, bátorokunk a Tekintetes Törvényhatósági Elnök Urat megkérni aziránt; méltóztassék Miniszterelnök Úr Önagyméltóságánál, már 400 főre menő polgári védőseregünk számára, ugyanannyi számú löfegyvereket, mielőbb kegyesen kieszközölni, annyival is inkább, mert városunk oly helyzetben van, hogy azt helyben magunknak előállítani, teljes lehetetlen, az itt-ott Felvidéken jelentkező tót mozgalomnak pedig résen állni, mindinkább intenek. Úgyszintén, egy ahhoz értő, begyakorlott katona dobosra is, nem kerülhető szüksége lévén, őrsereg dobosainknak, hogy azon több rendbeli dobolási változatokat, melyek a sereg kormányozására megkívántatók, tőle betanulván, fegyver- s hadfordulati gyakorlatainknál mielőbb használhatók legyenek; annál fogva, saját városunk költségén, egy ily, dobolást tanító egyénnek számunkra leendő kirendelését kérjük kegyesen kieszközölni.

Kik is egyébiránt, mély tisztelettel maradtunk Rimaszombatban, tavasz hó 8-án 1848.

A tekintetes Törvényhatósági Elnök Úrnak alázatos szolgálai

a rimaszombati védősereg bizottmánya nevében bizottmányi elnök, városi helyettes főbíró Szügyi Gábor Vihelyi Róbert bizottmányi jegyző⁵

A Törvényhatóság Elnöki jegyzőkönyvben a levéllel kapcsolatos bejegyzés szerint az első alispán tájékoztatta az ügyben már korábban megtett lépéseiről a levélírókat. A hivatkozás az április 5-én a *Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány*hoz írt levélre, amiben Gömör megye 1 000 db fegyvert kért az addigra már kb. 1 500 főt kitevő nemzetőrsége számára.⁶

„Folyó esztendő április 9-én, a rimaszombati Polgári Védőrségi Bizottmány, azon védőrségnek szükséges 400 löfegyverek kieszközöléséért megkeresvén, az e részben már felsőbb helyen megtett lépésekről értesítetett, az eredményről annak idejében értesítendő lévén.

Uzapanyit, április 12. 1848.”⁷

A nemzetőrség ágyúkkal és lándzsákkal történő fel-fegyverzésével kapcsolatos az a hír, amely 1848. április 8-án jelent meg a *Pesti Divatlap*ban.

„Gömörben az alakult nemzetőrségnek 14 ágyúja van, s a vashámorokban még több ágyút és lándzsákat készítenek. Ezek aztán ott fogják a dolgot ahol kell.”⁸

A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány 1848. április 5-kén Pesten kelt, Gömör megye alispánjának címzett, könyvatos sokszorosítással készült levele április 10-én érkezett Pelsőcre.

„Alispán Úr!

Miután azon esetre, ha netalán valamely törvényhatóság kebelében oly rendzavarás mutatkoznék, mely a személy s vagyon bátor lét biztosítására, maga az illető törvényhatóság, vagy annak elnöke felhívása következtében, a rendes katonaság közben jöttét, s nagyobb erőkifejtést tenne szükségessé; – a katonai segély kiállítása, a lovasságnak több helységeken, kisebb csapatok szerinti elhelyezése miatt, több idővesztéssel van összekötve.

Miután ezen katonai segély a zavargást okozó néptömeg ellen, kisebb csapatokban biztos sikerrel, és gyorsan alig használtathatnék.

Ugyanazért, a magyar katonai hadi főkormány részéről, a tartományi biztossággal egyetértőleg tett azon javallathoz – miszerint az illető megyékben, helységenként szerte szállásoló lovas katonaság osztályonként, vagy legalább századonként összehúzza helyeztessék el, s így, a veszély helyére gyorsabban rendeltethessék; részünkről is hozzájárultunk.

Mely intézkedésről Önt oly hozzáadással értesítjük: hogy az azon megyében szállásoló lovasságnak osztályonként vagy századonként leendő elhelyezéséről a katonaság már a maga útján értesítetvén, a beszállásolás iránt kellőképp intézkedjék.

Költ Pesten, április 5-én 1848.

A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány Klauzál Gábor Szemere Bertalan Pulszky Ferenc⁹

A kérdést Gömör megye 1848. április 14-i választmányi ülésén tárgyalták meg:

„1-ső. A Magyar Királyi Helytartótanács 15453-ik szám alatt, hivatalos levelében, a sélválasztott katonai csapatoknak osztályokba, vagy legalábbis századokba való összevonulását a fennforgó körülményekben felette szükségesnek találván; oda szólít fel, miszerint a közbátorság érdekében a katonaságnak osztály vagy századonkénti összevonulása iránt, az illető parancsnoksággal egyetértőleg, célszerű rendelkezéseket tegyünk.

2-ik. Klauzál Gábor, Szemere Bertalan és Pulszky Ferenc megbízottak, annak tudatása mellett, miszerint a katonaságnak osztály vagy századonkénti összevonulása iránt kelt katonai hadi főkormányi javallathoz részünkről is hozzájárultak, első alispánunkat a katonaság beszállásolása iránti intézkedésre felhívván.

[Végzés]

*Mennyiben elnök első alispánunk szóval tett hivatalos jelentése szerint, katonaság elszállásolásáról intézkedett, mindkét hivatalos levél tudomásul vétetik.*¹⁰

A jobbágyfelszabadítás és a földfoglaló mozgalmak

A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány 1848. április 5-i levelében a személyek és vagyonok biztonságára vonatkozó kitételeken túl már a „zavargást okozó néptömeg ellen” felhasználható katonaságról is szó esik. Jogosan vetődik fel a kérdés: miért alakulhattak így az események? Ennek megvilágításához a jobbágyfelszabadítás – korábban már említett – kérdéskörére szükséges kitérni, annál inkább, mivel következményei a nemzetiséget is érintették. Az áprilisi törvények gyökeresen megváltoztatták a parasztság jogi helyzetét, megszüntették a földesúri bíraskodást felettük, a közös teherviselés elve szerint már a nemesek is fizettek adót, eltörölték a papi tizedet, a legnagyobb jelentőségű pedig az volt, hogy felmentették a parasztságot az úrbér és az úrbérpótló szerződések alapján járó szolgálat alól. Úrbérnek neveztek azt a hivatalos szerződést, amelyet a jobbágyaival kötött a földesúr, amely részletesen szabályozta, hogy a jobbágy által bírt és művelt, de a földesúr tulajdonában lévő földek után milyen szolgáltatásokkal tartoznak, és milyen jogok illetik meg őket. Az ilyen jobbágyföldeket úrbéres földnek nevezték, és mivel a vele kapcsolatos szerződést a hatóságok részvételével kötötték, a benne lévő feltételeket csak úrbéri perekben lehetett megváltoztatni. Az úrbéres megoszthatta, elcserélhette, akár el is adhatta a földjét, de utódjának vállalnia kellett az urbáriumban meghatározott feltételeket. Ezzel szemben a majorsági (allodiális) földek nemcsak földesúri tulajdonok, hanem földesúri birtokok is voltak, tehát az azon dolgozó, oda telepített jobbágyokkal kötött szerződések nem hivatalosnak, hanem magánjoginak számítottak. A kétféle földbirtok miatt a jobbágy lehetett úrbéres vagy szegődményes, de az úrbéresnek is lehetett majorsági földje.

Ahogy említettük, az áprilisi törvények jogilag felszabadították a parasztságot, gazdaságilag azonban csak az úrbéres parasztokat szabadította fel a gazdasági terhek alól, mivel az addig birtokukban volt úrbéres földnek tulajdonosai lettek, az intézkedés azonban nem érintette a szegődményeseket, a zselléreket és a majorsági cselédeket.

De az úrbéres parasztok sem voltak mindenben elégedettek az új törvényekkel. Azok ugyanis nem orvosolták azokat a korábbi igazságtalanságokat, amelyek korábban a földesurak részéről érték őket az úrbéres szántókkal, rétekkal, főleg pedig a legelőkkel kapcsolatban. Egyrészt azért, mert azokból elvettek tőlük és majorsági földjükhöz csatoltak belőle, másrészt, mert az összesítéskor, az úrbéres és majorsági földek pontos elhatárolásakor rosszabb minőségű földet kaptak. Ha nem tudtak megegyezni, úrbéri per indult, amelyben alsó fokon a megye, végső fokon pedig Magyarországon a helytartótanács és a kancellária döntött. A parasztság hiába reménykedett, az áprilisban el-

fogadott új törvények nem adtak lehetőséget a már lezárt perek folytatására, az újonnan elkezdettek esetében pedig nem bíztak a továbbra is földesúri érdekeltségű bírák döntésében. Ezért több esetben birtokukba vették a magukénak tartott szántót, rétet, legelőt, erdőt stb.

1848 tavaszán az országban sok helyen mozgalmak indultak, amelyek – főleg a hatóságok gyors és erélyes fellépésének következtében – legfeljebb néhány szomszédos településre terjedtek át.¹¹ Hasonló eseményekre került sor Gömör megyében is.

Sztrárnyán 1848. április 8-án esti összejövetelükön **Szontagh Bertalan** szolgabíró többszöri felszólítása ellenére határozta el a lakosok, hogy másnap „közakarattal marháikat a tagosító pör következtében hozott ítéletek erejénél fogva birtokunkba jött erdőrészekbe kihajítják, ezen tettük elkövetéséből eredhető következtetésekre nézve érzett jóállást, egymásnak eskü alatt megígérték, s mai napon határozatukat csakugyan foganatosítván, marháikat erdeinkbe kihajították, s hogy még csak ellent sem állhassunk, azt falustól vitték véghez.

Mely ezen tényből álltallatni méltóztatik, miszerint itt a vagyonbátorság vakmerően megtámadtatott, s a birtokosnak békés használatban volt birtokától, erőszakosan fosztatott meg. [...] Ezt tehát egyrésztől tisztviselőileg feljelentve, másrésztől, mint egyik megtámadott birtokost képviselő, tisztelettel kérem Elnök Urat, hogy e vakmerő büntény megszüntetése, s illetőleg megtorolása tekintetében hova hamarabb célszerűen intézkedni méltóztatnék, annál inkább, mert ha ez ügyben példa nem adatik, azon szándékukat is valósítani fogják, mit rebesgetnek, hogy tagosítás előtti birtokukat visszafoglalják – mit meghallván, különben is kevés tűz által felgyullasztható szomszéd helységek, az elhárítani kellő rossz következtetések, egész nagyságukban kitörhetnek.

Ez alkalommal azon, tudomásomra jött híreket is tudatni kívántam, hogy a bemenendő szakaszbeli jelentés alkalmával, tisztelt Elnök Úr iránta figyelemmel lehessen, miszerint Aggtelek, Imola és Alsószuhán a nem nemes és nemes lakosok között az ingerültség nagyobb fokon áll, sőt egymás lakát is megtámadták már, a nem nemesek által a nemesek ellenébe elkövetni szokott inzultációk folytában.¹²

A település lakosságának leveléből újabb részleteket ismerünk meg:

„Minthogy tekintetes **Radvánszky Gusztáv** úr a tagosítással, minden lakosait a helységnek csaknem egészen szerencsétlenné tette, rész szerint földjeinknek a határ legrosszabb részei kimérettelével, eszerint a legelőnek csekély kimérettelével, úgy annyira, hogy marháink azokból, ha minden gazda kettőnél többet nem tartani, és nem volna képes megélni... mi, mint még a tag osztály tökéletes végrehajtása iránt felvilágosítatlan lakosok, nem tettünk erőszakot, sem violenciát (= kényszerítést) azzal, hogy marháinkat úgy, mint

annak előtte, s úgy, mint más helységek lakosai, a téli takarmányfogyta miatt már kihajtottuk. És így mi ezen okoknál fogva, világosan nyilvánítjuk a tekintetes Megyei Biztosság előtt, hogy készek vagyunk a legelső törvényszéktől a legfelső Királyi Tábláig folyamodni – így ennek utána, úgy mint annak előtte, marháinkat közösen legeltetni.”¹³

A Sztárnya helységébe elnökiileg kiküldött bizottmány megállapította, „*miszerint Radvánszky Gusztáv úr számára a tökéletesen végrehajtott úrbéri rendezés és tagos elkülönözés következtében kimért saját legelőjére marháikat kihajtották, ezen lépésre a végrehajtott elkülönözési pör által szenvedett sérelmeik bírták. Ennek folytán mi igyekeztünk felvilágosítani őket, hogy ha ezen állított sérelmeik valóságosak volnának is, azoknak orvoslását nem erőszakos önbíráskodás útján, hanem békés és törvényes úton, tudniillik folyamodás útján kell vala folyosolniuk; megmondtuk továbbá nekik, hogy ha e részben folyamodni, s ezáltal sérelmeik orvoslására nézve törvényes utat nyitítani óhajtanak, a magyar felelős kormány vagy minisztérium eleibe folyamodjanak; tanácsoltuk végre, hogy ha ezen úton akarnak járni, akkor ezen erőszakos tettüktől álljanak el.*” A lakosok végül úgy döntöttek, „*miszerint tanácsunkat megfogadván, marháikat saját legelőjükre áthajtani készek, a folyamodás útját azonban fenntartják, s annak feltételére alól írt közügyészt s biztost megkérték. Ez alkalommal egyszersmind előadták, hogy a bíró, Hegedűs István, a legközelebbi közgyűlésen jelenlétében, az ott felolvasott törvényjavaslatok között különösen az úrbéri szolgálatok megszüntetéséről szóló törvénycikk 3. §-át úgy értette, hogy az úrbéri legeltetés és faizás a régi lábra állítatott, ezen félreértés bírta az egész lakosságot ezen erőszakos lépésre.*”¹⁴

Hasonló eset történt Kecőben is, ahol szintén a legeltetéssel kapcsolatos konfliktus éleződött ki, amint ez az 1848. április 14-én Rimaszombatban tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének 8. pontjában olvasható:

„Ugyanazon szolgabíró [Szontagh Bertalan] hivatalosan jelentvén, miképp Kecő helysége lakosai, a Szentiványi testvérek által **Recsly Benedektől** kibérlett legeltetési jogban bérlőket, a tulajdonjog és vagyonbátorság veszélyeztetésével megháborítottak legyen.

[Végzés]

E merénység nyomozásával, a lakosok törvény iránti engedelmségre való kitanításával, és panasztolt háborgatásnak szelíd útoni elenyésztése megkísérlésével **Ragályi Ferdinánd**, járásbeli szolgabíró és főügyész úgy bíztattak meg, hogy eljárásuk eredményéről a bizottmánynak jelentést tegyenek.”

A problémát hosszabb idő alatt sem sikerült megoldani ezért a település 1849-ben kénytelen volt újra a megye állandó választmányához fordulni:

„Kecő helysége, legelőbeni megszorítottatását panasztolva, orvoslásért esdik.

[Végzés]

Illető járásbeli szolgabíró, eddigi gyakorlat nyomán, törvény értelméhez képesti intézkedések által, folyamodók panasztát megszüntetni, – ennek nem sikerülte esetében, őket legelő elkülönítési per útján lehető ügyük folyosolására utasítani, minden esetre pedig eljárásáról ide jelentést tenni ne késsék.”¹⁶

Szintén legeltetéssel kapcsolatos vita vezetett feszültséghez Fazekaszaluzsányban is.

„Főszolgabíró, **Kubinyi Ödön** hivatalosan jelentvén, miképp Fazekaszaluzsány helysége lakosai által, a földesurak marháinak a közös legelőről célba vett betiltását, a lakosok által az igavonó marhák számára követelt tilalmas legelő kijelölése által, megakadályozta legyen.

[Végzés]

E hivatalos jelentés első része kedves tudomásul vételvé, mi a **Kojnok János** által elkövetettnek panasztolt erőszakoskodást illeti, annak felvilágosítás útján értett elintézésére, ennek nem sikerültével, az erőszakoskodás nyomozására **Ratkó József**, jelentő főszolgabíró és **Miklovics Ferenc** közügyész, biztosi tekintetben kiküldettnek, tudósításuk bevárattatván.”¹⁷

A vitás kérdést ebben az esetben sem sikerült rövid úton rendezni.¹⁸

Gömör megyében is volt rá példa, hogy egyszerre több település lakói foglalták el az uradalommal addig közösen használt legelőt:

„Elnök, **Első Alispán** hivatalosan jelentvén, miképp a balogi, pádári és perjési lakosok, herceg **Koburg Ferdinánd** juhait az eddig közösen használt legelőről már erőszakosan kiszorították, s fenyegetéseikkel felhagyni nem akarnak.

[Végzés]

Panasztolt erőszakoskodásnak, az erőszakoskodó lakosok felvilágosításával, és törvény iránti tisztelet felébresztésével értett lecsendesítésére, úgy e botrányos merénység nyomozására, **Bodon Antal**, járásbeli főszolgabíró, és **Bodon Ábrahám** közügyész kiküldettnek, tudósításuk elvárattatván.”¹⁹

Bodon Antal és Bodon Ábrahám és **Bornemisza Sámuel** biztosok április 17-én kelt jelentése szerint, ebben az esetben sikerült a vizsályt elsimítani:

„... az uradalom részéről nagyobb sérelem, vagy tetleges bántalom nem bizonyíttatván: mindkét helyütt kijelentettük, hogy addig, míg a lefolyt országgyűlésen alkotott törvények maga rendin ki nem hirdettetnek, mindkét részről az eddig divatozott szokás[hoz] és

gyakorlathoz tartásuk magukat, s amennyiben a lakosság, a különben szükséges, és a rend fenntartása tekintetéből célszerű tilalmazásokat az uraság befolyása nélkül, maga fejétől tette, őket hibásoknak tartván, ezen hibás lépésük iránt, őket felvilágosítottuk, és oda utasítottuk, hogy ezen hibát rögtön, úgy hozzák helyre, hogy a szükséges tilalmasokat, kölcsönös egyetértéssel most mindjárt jelöljék ki, annyival inkább, mert az ily tilalmazások ideje ugyanis csak Szent György nap táján van; mely kölcsönösen, és egymás gyakorlatát nem korlátozható tilalmasokat annak utána mind a két fél pontosan megtartsa, illetőleg megtartassa.”²⁰

A majorsági földeken dolgozó ajnácskői lakosok inkább visszaadták a földesúrnak a korábban általuk művelt földet vélt igazuk kiharcolásáig, mert nem tudták elfogadni, hogy nekik továbbra is teljesíteniük kellett volna korábbi szolgálataikat, míg a volt úrbéresek már nem tartoztak ezekkel.

„Szolgabíró, **Kubinyi László** hivatalosan jelentvén fel, miképp az ajnácskői lakosok, eddig kezeiken volt földjeiket földesuraiknak visszaadván, eleibe terjesztett, ez alkalommal felolvasott folyamodásuk szerint, minden szolgálatot megtagadtak mindaddig, mígnem az általuk Budára küldeni szándékoltt követek után, a Magyar Királyi Helytartótanács által megnyugtattatnának.

[Végzés]

Tudomásul vétetik, oda utasítatván jelentést tevő, hogy a megnyugtatót a Helytartótanácsból váró lakosokat, követeik elküldésében tovább ne gátolja.”²¹

A település panaszára **Ghyczy Kálmán** igazságügyi álladalmi titkár válaszolt, amit a megye állandó bizottmányi gyűlése 1848. november 27-én tárgyal:

„Azon igazságügyi álladalmi titkár, folyó esztendő október 24-ről 6525. szám alatt, Ajnácskő helysége lakosainak, földesuraik által a legújabb törvények ellenére robot szolgálatra lett szoríttatásukat panaszoló, hátrattal ellátott folyamodását – általunk folyó esztendő augusztus 8-ról 1830. szám alatt tett jelentés folytán – azon meghagyással küldi hozzánk: hogy panaszoló helysége lakosait, mint kik saját elismerésük szerint is majorsági földeket bírnak, – melyekre az 1848-ik évi törvények jótékonyága ki nem hat –, kérésük alaptalanságáról értesítsük.

[Végzés]

Illető járásbeli szolgabíránk – a hátrattal ellátott eredeti folyamodásnak kézbesítése mellett –, folyamodó helysége lakosait, kívánságuk alaptalanságáról a rendelet értelmében világosítsa fel.”²²

Mint már említettük, az áprilisi törvények a parasztság különböző rétegeit különbözően érintették, a majorsági

földön dolgozók, a zsellérek és a cselédek komoly anyagi hátrányokat szenvedtek el. Azt, hogy ez mennyire így volt, jól szemlélteti – kicsit előre futva az időben – Ajnácskő lakosainak 1849. május 3-án Kubinyi László szolgabíróhoz írt levele:

„Folyó év januárius hó közepe táján, főszolgabíró **Török Sándor** úrhoz, nyújtottunk egy folyamodást, mely általa, a panasz elintézése végett, hátrattal ellátva, **Madarassy** szolgabíró úrhoz utasított, de minek utána Madarassy úr maga is birtokos Ajnácskőben, így e dologban el nem járhatott, hanem bennünket ezen panaszlevelünkkel tekintetes Szolgabíró Úrhoz utasított, – s azt akkor mindjárt el is vittük; de fájdalom – kivéve folyamodásunk 3-ik pontjának némely részét –, elégtételt mindezidáig nem nyertünk; nem nyertünk pedig, ugyanis:

1-ször: Az első pontra, melyben panaszoljuk, hogy mi az egész helységben – kivéve a 12 úrbéres zselléreket, mindnyájan majorsági telken lakó zsellérek lévén, egy talpalatnyi földnek szabad ura nem vagyunk – mégis úgy és annyit fizettünk a fehérenmű kiállításában fejünként, mint a határnak 1/3 részét bíró **Jankovits** cselédjei, pedig kik számosan vannak, semmit nem fizettek, mégis Választmányi Elnökünk, a törvényes útoni behajtására, engedelmet nem adott, s reájok esett mennyiség most is fizetetlen.

2-ször: A másik pontra; melyben a sorshúzás alkalmával Szolgabíró Úr előleges felszólítása következtében, minden újoncnak 12 pengőforintokat ígértünk; ebbe is a birtokos urak fizetni nem akarnak, s így már most, az újoncok elvitele alkalmával felkölcsonzott, s nekik előlegesen, nehogy idehazulról egy krajcár nélkül menjenek, költségre adott pénzt, kifizetni nem tudjuk; nem tudjuk pedig azért, mert az ily közös terhek felosztására nézve, legkisebb adózási kulcsunk sincsen.

3-szor: A harmadik pontra, ennek ugyan reánk nézve, némely része ki van elégítve, mert már az urak is forspontoznak (= fuvaroznak), levelet hordanak, – de ez is tetemes bajjal jár, mert a birtokos urak, ha hajtnak, azzal elégítenek ki, hogy birtok aránylag hajtsuk, s így már most, hogy tegyünk eleget mindenkinek? Igaz, hogy az 1848-ik évi 8-ik törvénycikk, mindenki által aránylagosan rendeli viselni a közös terheket – úgy, de itt az egész határt a földesurak bírnak, az egész helységben 12 úrbéri telken lakó zsellér van – kik szabadságot nyertek, mi pedig a többiek, mindnyájan majorsági telken lakó zsellérek vagyunk, mindenünk szolgálattal van, s így magunktól igazságos kivetést nem tehetünk, mivel adózási kulcsunk nincs.

Ezen fent írt pontokból, terhelhetésünket állattatván – alázatosan kérjük Szolgabíró Urat, hathatós közbenjárásával méltóztatásuk kieszközölni, hogy mi 1-ször, majorsági telken lakó zsellérek, 2-ször, a 12 úrbéri telken lakó zsellérek, 3-szor, az egész határt bíró földesurak, 4-szer, a gazdasági tiszturak és számos

cselédek, minden helységünket érdeklő, s a lakosokra kivetett adó, és más közös terhek viseléséhez, miképpen járuljunk aránylagosan, hogy mind a négy rész sértetlenül maradjon. Végre azon esetre, ha netalán tekintetes Szolgabíró Úr hathatós közbenjárása sikertelen lenne, sérelmünk orvoslást nem nyerne, alázatosan esedezünk, méltóztassék ezen panaszlevelünket a Megyei Választmány eleibe felterjeszteni, s általa eszközölni; hogyha pedig ez úton is nem eszközölthetnék, azon esetre az Országos Honvédelmi Bizottmány eleibe leendő felterjesztése, s panaszunknak mentül előbbi megszűntetése kieszközölése végett, mély alázatossággal esedezünk."²³

A témakör lezárásául térjünk vissza az 1848. április 14-én Rimaszombatban tartott választmányi ülésre, ahol konkrét eset említése nélkül tartották fontosnak a lakosság felvilágosítását a változásokról, „különösen a faizás és legeltetés tekintetében”; figyelmeztetve a törvénytelenések, rendbontások súlyos következményeire:

„Előterjesztvén, miképp a polgárok közt elterjedt balvélemény megszüntetése úgy lenne leginkább elnyészethető, ha a tisztviselők állandóul járásaikban járván, minden támadható homályt és nehézséget a törvény hív magyarázatával felvilágosítanának.

[Végzés]

Az előterjesztés méltányosnak találattván, tisztviselőknél felelet terhe alatt, szoros kötelességükül tételik, miszerint járásaikba eső helységeket időről-időre, és folytonosan meglátogatván, őket különösen a faizás és legeltetés tekintetében kitanítatni iparkodjanak, miszerint a törvény egyenesen a legutóbbi használatot állapítván meg feltartandónak, az eddig volt földesurak, most már birtokosok jogait minden polgár tisztelni köteles, s miszerint az eddigi használatot tettleges foglalással, avagy háborgatással zavarni törvény- és rendsértés lévén, minden törvény- és rendbontóra szigorú büntetés várakozik."²⁴

Az ülésen tárgyalták a zsidó lakossággal kapcsolatosan érkezett rendeletet is, ami azonban a megyét nem érintette:

„Ugyanazon megbízottak [Klauzál Gábor, Szemere Bertalan és Pulszky Ferenc], az izraeliták ellen mutatkozó türelmellen mozgalmak következtében meghagyják alispánunknak, miszerint az izraelitákat törvényesen nyert jogaikban megháboríttatni ne engedje, a háborítókat az okozandó károkért vagyonuk erejéig felelőssé tegye, a rendet a nemzetőrség által feltartsa, és egyúttal az izraelitákat is az ingerültséget előidéző tények kerülésére komolyan figyelmeztesse.

[Végzés]

Törvényhatóságunk kebelében izraeliták nem lakván, a tett intézkedés feleslegesnek találattatik."²⁵

Az 1848. április 14-én Rimaszombatból a törvényhatóság elnökétől, Szentmiklóssy Antal első alispántól kelt levél tartalmáról a következőket jegyezték fel:

„A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmánynak: E megye állásáról, különösen pedig a fennálló béke s rend állapotáról tudósítás küldetett.

Egyszersmind a Sztárnya, és Balogvári Uradalom némely helységeiben, legelő kérdés miatt támadt, s a lakosok által elkövetett erőszakos lépésekről, jelentés tétetett.

Úgy szinte, az e megyében fennálló nemzeti őrsereg száma, székhelyei, s mikénti felfegyverkezése, s eddigi elrendezéséről, azon Bizottmány értesítetett. Egyszersmind 1000 darab fegyverek kérétek."²⁶

Az 1848. április 14-én Rimaszombatból elküldött levél április 17-én érkezett a címzetthez.

„Tisztelt Miniszteri Országos ideiglenes Bizottmány!

A köztudomás, - de megyénkbeli szolgabíráinknak is a községek közti serény eljárásuk folytán a tapasztaltakról tett, s minden harmad napon hozzám küldött hivatalos jelentésekből örömmel vettem ki, - s ezennel örömmel van szerencsém jelenteni: miképp e hatóság kebelében a közcsend, rend és béke mind ez ideig még nem zavartatott. Nem mellőzve mindazáltal némely, részint szolgabírói jelentés, részint panaszos előterjesztésekből tudomásomra jött, - a községek kedélyeire néhol visszásan hatott nagyszerű változások szülte tényeit, azokat itt részletesebben érinteni szinte kötelességemnek ösmertem.

Ugyan csak Sztárnya helysége több lakosai - a szabadságnak balra magyarázott elvéből kiindulva - összeszólalkozván, abban állapodtak meg; hogy mivel ők a sztárnyi tagosítási pörben csekély legelőbeli illetőségre szorítottak, az úgynevezett Vasas rész erdőben pedig, - mely jelenleg földesúri használatban van -, a legeltetést minden időben gyakorolták, annak használatában magokat önkéntesen behelyeztetik; minek eredménye lón, hogy marháikat csakugyan azon rész erdőbe behajtották. E bepanaszolt tény folytán a vagyoni bátorság lévén némileg megtámadva, nem késtem egy bizottmányt rögtön a helyszínére kiküldeni azon utasítással, hogy ott - eleven színekkel festve - elkövetett tényök után azon erdő jelen birtokosaira háramlott sérelmeket, megmagyarázva a nyert - szerintök balul fölfogott - szabadság adta jogokat, de megmagyarázva különösen a legeltetést illetőleg kelt újabb törvényeket, - az előbbi rend[et] és békét helyreállítani igyekezzenek. És e bizottságnak eljárását tartalmazó jelentéséből örömmel vettem ki a várt eredményt, örömmel láttam, hogy a felingerült kedélyek csakugyan lehangoltattak, s nevezett lakosok - felvilágosítatván elkövetett tényök igazságtalanságáról -, a célba vett erdő legeltetésétől

elállani – kötelességöknek ösmerve – készeknek nyilatkoztak; s jelenben aztán már ismét a csend, rend, béke s megelegedés jeleit láthatni.

Úgy szinte panaszosan értésemre jött, hogy a Balogvári uradalom négy helységében levő lakosság szinte a közlegelőt illetőleg, nem jogos, és törvénytelen tettek elkövetésébe bocsájtkozni merészkedett; mert – a panasz szerint – a földesuraságnak legelni kihajtott juhait azon lakosok által a közlegelőről erőszakosan visszaveretve, azon – eddig békés használatba[n] volt legelőtül eltiltattak. E tény és panasz nyomozására szinte rögtön biztosságot neveztem s küldtem ki, s gondolva azt, miképp azon lakosok ugyancsak a balul felfogott jogok elvéből kiindulva, tették meg csupán az erőszakolt lépéseket, előre hiszem, miként a kiküldött biztosság csak a várt eredmény sikeréről adandja be jelentését. Azonban mégis, ily esetekben a nép kedélyétől mind jót, mind rosszat lehetvén várni, ha hogy azon biztosság minden igyekezete mellett is a rendet helyreállítani képes nem volna: magamat e részben a további teendőkről minél előbb utasítani egész tisztelettel kérem.

Még több rendbeli, az allodiális viszonyokat érdeklőleges panaszok tettek előttem; azonban ilyen esetekben, a szakaszbeli szolgabírói felvilágosítás is elég volt arra, hogy a földesúr s zsellér közti kölcsönös tartozás elősmértessék.

Mi illeti a megyében mind ekkorig önkéntes aláírásokból alakult nemzeti őrségek számát, székhelyeit, s mikénti rendezéseit; e tárgyban hivatalos tisztelettel jelentem, hogy az eddig hivatalosan tudomásomra jött jelentések szerint: Rozsnyón 400, Rimaszombatba[n] 460, Jolsván 400, Pelsőcön 185, Putnokon 150, Csetneken 134, Dobsinán 60, Nagyrócén 40, s eszerint összesen 1829 nemzetőrök léteznek. Ezek közül puskával felfegyverkezve vannak: és ugyan Rozsnyón 113, Rócén és Dobsinán 100, összesen 213. Tekintetbe véve azt, hogy a többi fegyvertelen nemzetőrök is minél előbb fegyverben gyakorlottak, s eszerint a netalán – mit Isten ne adjon – előjöheto népmozgalmak fékezésére alkalmasok lehessenek; a már ez iránt felterjesztett kérésem nyomán a kért 1000 darab fegyverek kiadátását, s mielőbbi elhozathatását kieszközteni kegyesen méltóztassék.

Ki is egyébiránt mély tiszteletem mellett maradtam Rimaszombatban, április hó 14-én 1848-ban.

Azon [íszelt] Miniszteri Orsz[ágos] Bizottmány-nak

alázatos tisztelő szolgálja

Szentmiklóssy Antal

Gömör megyei első alispán²⁷

A nemzetőrség szervezésének első szakaszát Gömör megyében áttekintve, megállapítható, hogy az eredményesen folyt. Április 5-én 1 500 fő, április 14-én pedig már 1 829 fő volt a létszáma²⁸ a megye 8 településén, fegyverrel azonban csupán 213 rendelkezett közülük. Ezért kérték

előbb 500, majd a létszám emelkedésével 1 000 darabot, a kérés teljesítése azonban akadályokba ütközött, amiről a megyét tájékoztatták.

A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány 1848. április 8-kán Pesten kelt, Gömör megye alispánjának Pelsőcre küldött nyomtatott rendelete csak április 17-én érkezett a címzetthez, s azt másnap olvasták fel a megyei bizottmány Rimaszombatban tartott ülésén.²⁹

„Elnök alispán bemutatta a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmánynak folyó év április 8-áról 229. szám alatt kelt, s hozzá intézett azon hivatalos levelét, melyben tudtul adja, miszerint a törvényhatóságokként alakult nemzetőrség számára kért fegyver s lőpor tárgyában, fenséges Nádor s királyi helytartóhoz intézett felterjesztésre azon választ nyeré, miként a fegyvertárakban létező fegyver mennyiségből a nemzetőrség számára már alig juttathatik, egyébiránt addig is, míg e tárgyban már megtett kellő intézkedések biztos sikerű eredménye bekövetkeznék, alispánunkat oda utasítja, hogy a nemzetőrségi egyéneket a kellő fegyverek megszerzésére bírni igyekezék.

[Végzés]

Elnök alispánunk azon városok hatóságával, hol már nemzetőrség alakult, e tudósítást közölje.”³⁰

Szentmiklóssy Antal első alispán a megyei bizottmány végzésének megfelelően még aznap levelet írt a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmánynak

„Rimaszombat, április 18. 1848. Azon t. Miniszteri Bizottmánynak:

E megyében fennálló csend, rend s béke állapotáról, – a péterfalusi lakosok által, közlegelő tárgyában elkövetett erőszakoskodásról, s az e tárgyban tett intézkedésekről; és a nemzeti őrség mikénti haladásáról tudósítás terjesztett.”³¹

Az idő múlásával egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy nem reménykedhetnek központi megoldásba, a megyének magának kell megpróbálni beszerezni a nemzetőrség feladatának teljesítéséhez nélkülözhetetlen fegyvereket.

Végül essen szó egy, Gömör megye igazgatása szempontjából fontos eseményről!

Amint korábban említettük, április 15-én, az első, Pesten tartott minisztertanácsi ülésen a kormány megfosztotta hivataluktól a megyék egy részének élén álló főispáni helytartókat (adminisztrátorokat); másnap Szemere Bertalan belügyminiszter elrendelte azok hivataluktól való felmentését. Gömör megye esetében az érintett személy, **jeszeniczei Jankovich Antal** már 1848. április 11-én megírta – de nem tudjuk mikor küldte el – levelét, amelyben az intézkedést megelőzően lemondott megbízatásáról:

„Tisztelt Törvényhatóság!

A közelebb múlt napokban csaknem egész Európának – kedves honunk ügyeit is lényegesen megváltoztatott nagy események, azon formákat is, melyek között eddig kormányoztatott, nem csak módosítván, de legtöbbszörre meg is szüntetvén: ez utóbbi tekintet alá eső, főispán helytartói hivatalomtól, melyet Ő Császári és apostoli Királyi Felsege még az 1843. évi december 13-án kelt kegyes adománylevelében csekély személyemet díszesíteni kegyelmesen méltóztatott, ezennel megváltván, egyszersmind ugyanaz által reám ruházott minőségben, a tisztelt Törvényhatóságtól végbúcsút vesznek.

Négy éven keresztül valék szerencsés, Uram, Királyom legmagasabb bizodalmanál fogva a tisztelt Törvényhatóság ügyei vezetésének élén állani, és e négy évben nincs egy nap, egy óra, egy perc, melyben nem a Trón szilárdítása, honunk szerencsés felvirágzása, és közvetlenül, a tisztelt Törvényhatóság megalapítandó boldog jövődjé lett volna működésem, igyekeztem folytonos tárgyá.

Ha, és mennyire bíztam a fennforgott, nem mindig legkedvezőbb körülmények között, e magasztos feladatot megoldani, és a végelemzésben ugyan egy alapon nyugvó, de a közelebb múlt idők jelenségei között gyakran ellentétbe jönni látszott – fenn érintett érdekeket sikeresen előmozdítani, a tisztelt Törvényhatóság, kik előtt működésem nyíltan történt, fogják megbírálni.

Annyit mégis – a szerénység sértése nélkül – merek magamról állítani: miszerint akaratom mindig tiszta, jó, mellékcélok nélküli volt, és ami nem helyesen történt, nem ennek, hanem az azzal nem mindig párvalban álló tehetség gyengeségének tulajdonítandó.

És midőn ekképp, azon kedves, bár gyakran súlyos köteleységtől, melyek négy évig csatolának a tisztelt Törvényhatósághoz, búcsút vesznek, egy szent, nekem véghetetlenül kedves köteleységet kell még a tisztelt Törvényhatóság irányába összesen és egyenként teljesítenem. És ez azon őszinte, igaz köszönet és hála, mellyel – a bizalomért, mit irányomban folytonosan tanúsítának, a fáradhatlan, és ernyedetlenül kitűnő szorgalomért és munkásságért, amellyel a köz- és magánügyek vezetésében és kezelésében engemet szünet nélkül támogatának, és szeretetért, mellyel személyemet megajándékozni szíveskedének – örömmel adózom a tisztelt Törvényhatóságnak, honfiúi bizalommal kérvén a tisztelt Törvényhatóságot, hogy eddigi bizalmuk[ban] és szeretetükben az egyszerű polgárt is, ki ezennel díszes koszorújukba visszalép, jövődjében is mindig részletelni méltóztassanak.

Végül, midőn lelkem mélyéből kívánom, hogy az egyetértés nemtője terjessze ki e Törvényhatóság fiait felébe szárnyait, miszerint közremunkálásuk által, a dicsőség, mely honunkra oly bajlón mosolyog, egy nagy és dicső napnak, boldog és szerencsés jövődjének

legyen előhírnöke, és honunk és nemzetünk örök, dicső, és napról napra virágzóbb legyen.

A Törvényhatóság nagybecsű, szíves kegyeikbe és jóvoltikba ajánlott, megkülönböztetett tisztelettel maradok.

Kelt Szentkirályban, Szent György hó 11-én 1848.

A tisztelt Törvényhatóságnak

alázatos szolgája

Jankovich Antal^{B2}

A levél április 23-án érkezett meg a címzetthez, azt Gömör megye 1848. május 8-i állandó bizottmányi ülése tárgyalta.³³

JEGYZETEK

¹ 1848. április 27., Pelsőc. Ifj. Moravcsik János, pelsőci ügyvéd és jegyző levele Szemere Bertalanhoz. MNL OL H 12 1848:2508/B. Csúpan érdekesként jegyezzük meg, hogy a levél írója a szabadságharc leverése után, 1849 decemberében a vármegye „első nem alkotmányos úton létrejött” törvényszékének főjegyzője lett, s a következőt jegyezték fel róla: „Ifj. Moravcsik János (ki a gömörmegei Klenócz tót községből származott, s kit Kubinyi Antal főszolgabíró két évvel előbb deresre húzatott), nem jegyez, de parancsol, rendelkezik, szervez és beoszt.” In.: Gömör-Kishont vármegye (Gömör-Kishont vármegye törvénykezése). Budapest, 1903. 334.

² Az 1848. április 3-án Pelsőcön tartott rendkívüli közgyűlés 629. pontja.

³ 1848. április 10., Nagyőrce, Stefantsok Márton Nagyőrce főbírája levele az első alispánhoz. Eredeti tisztázat. Besz. Lev. XI. Gömör II.

⁴ Törvényhatóság Elnöki jegyzőkönyv. 12. pont. Dátum nélkül, azonban mivel a jegyzőkönyv előző pontja 1848. április 12-én kelt, a következő pedig április 14-én, e két időpont között került bejegyzésre.

⁵ 1848. április 8., Rimaszombat. Szügyi Gábor levele Szentmiklóssy Antal első alispánhoz. Eredeti tisztázat. Besz. Lev. XI. Gömör II.

⁶ Lásd a Törvényhatóság Elnöki jegyzőkönyv 1848. április 5-i, korábban idézett 9. pont

⁷ Törvényhatóság Elnöki jegyzőkönyv, 11. pont

⁸ 1848. április 8., Gömör megye. Pesti Divatlap. (Felelős szerkesztő: Vahot Imre) 17. sz. 1848. április 8. 454.

⁹ 1848. április 5., Pest A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány levele Gömör megye Alispánjának. Könyvomas sokszorosítás, eredeti aláírással. Besz. Lev. XI. Gömör II.; Lásd Gömör megye 1848. április 14-i választmányi ülése jegyzőkönyvének 2. pontját.

¹⁰ 1848. április 14. Rimaszombat. Az 1848. április 14-én Rimaszombatban tartott választmányi ülés jegyzőkönyve.

¹¹ A téma Magyarországra vonatkozó áttekintése Ember Győző levéltári forrásokban gazdag munkájában található: Ember 1949.

¹² Szontagh Bertalan szolgabíró levele Szentmiklóssy Antal törvényhatósági elnökhöz. 1848. április 9., Tornalja. Eredeti tisztázat. Besz. Lev. XI. Gömör II.

¹³ Sztárnyai lakosok levele a Megyei Bizottságnak. 1848. április 13. Eredeti tisztázat. Besz. Lev. XI. Gömör II.

¹⁴ A Sztárnya helységébe elnökileg kiküldött bizottmány (Szentmiklóssy Viktor biztos, Hevessy Bertalan biztos és Bodon Ábrahám tisztí főügyész és biztos) tudósítása. 1848. április 14., Rimaszombat Eredeti tisztázat. Besz. Lev. XI. Gömör II.

Jánosdeák András, aki személyesen jelen volt az eseményeknél, szokásos szűkszavúsággal foglalta azt össze:

„[Április] 11-be Rimaszombatban Napámat, s kisleányomat meglátogattam, estére Sztárnyába mentem. [Április]12-ben mivel a volt jobbágyok elfoglalták a legelőt, Megyei Biztosságot vártuk, azonban el nem jött, tehát délután annak tagjaihoz kifutottunk, így 13-ban eljöttek a Biztosok, s oda vitték a dolgot, hogy a foglaló parasztok és nemesek elállottak szándékuktól, visszaadván az elfoglaltakat, ennek végével Harkácsra mentem...” Jánosdeák András naplója MNL OL P 732 – 2. tétel – 1. altétel – No. 9.

Az üggyel kapcsolatosan olvasható az 1848. április 14-én Rimaszombatban tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének 7. pontjában: „Szolgabíró, Szontagh Bertalan hivatalosan jelentvén, miszerint a sztárnyi lakosok a tagosított határban erőszakos birtokfoglaláshoz nyúltak legyen, felhívja Első Alispánunk intézkedését.

Ez alkalommal felolvasatott az időközileg kiküldött választmány azon hivatalos tudósítása is, mely szerint a kiküldetésében eljáró választmány, a megalkotandó törvény hibás felfogásából eredt birtokháborgatási mérényt elfojtottnak, a foglalást megkísértett lakosokat lecsendesedettek jelentvén, oda vélekednek, miképp a balvéleményt terjesztett, sőt a főszolgabírói felvilágosítás után is a foglalást nem csak nem akadályozó, sőt elősegítő bírót, tettéért szigorúan megdorgálni elegendő lenne.

[Végzés]

A teljes eredménnyel eljáró választmány jelentése kedves tudomásul vétetvén, s véleménye elfogadtatván, a sztárnyi bírónak folyó hó 17-ik napjára Rimaszombatba leendő berendelése, és a választmány eleibeni állítása, jelentést tévő főszolgabírónak ezennel meghagyatik. Egyébiránt:

Minden lehető zavargásnak csírájában leendő elnyomása tekintetében, tisztviselők oda utasítatnak, miszerint minden tapasztalt rendbontás esetében haladéktalanul a helyszínére megjelenvén, a kisebb rendbontás esetében haladéktalanul a helyszínén megjelenni, a kisebb rendbontás eseteit nyomozni s elfojtani iparkodjanak, és tudósításaikat csak az általuk megkísértett próbatétel, s illetőleg nyomozás után tegyék meg.”

¹⁵ Az 1849. április 23-ik s több napjain tartott állandó választmányi gyűlés jegyzőkönyvének 393. pontja.

¹⁶ Az 1848. április 14-én Rimaszombatban tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének 10. pontja.

¹⁷ Jakab Ádám újabb panaszos levele 1848. június 5-én Nagyszuhán kelt, amelyet még aznap megtárgyalt a megye állandó bizottsága:

„Jakab Ádám, a közte és Kojnok János fazekaszaluzsányi lakos között majorsági földek használatából folyó, szolgálati erőszakos megtagadása iránt fennforgó kérdések elintézésére, sikeres lépéseket tétetni esedezik.

[Végzés]

Illető járásbeli főszolgabíró, fazekaszaluzsányi Kojnok Jánost, már biztosan is megvizsgált, s alaptalannak talált követeléseiről kellőleg s érthetően kitanítván, hatályosan tiltja el minden rendzavaró féltelenkedésektől; s azon esetre, ha továbbra is, helytelen rakoncátlankodását folytatni, avagy csak megpróbálni is merészelné, őtet, mint a vagyonbátorság erőszakos megtámadóját, azonnal Pelsőcre kísértesse, s fenyítő törvényszék elébe állíttassa.” Az 1848. június 5-én és több napokon tartott állandó bizottsági ülés jegyzőkönyvének 1350. pontja.

¹⁸ Az 1848. április 14-én Rimaszombatban tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének 13. pontja.

¹⁹ Eredeti tisztázat. Besz. Lev. XI. Gömör II.

²⁰ Az 1848. április 14-én Rimaszombatban tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének 9. pontja.

²¹ Az 1848. november 27-kén több napjain tartott állandó bizottsági gyűlés jegyzőkönyvének 2484. pontja.

²² Ajnácskő lakosainak 1849. május 3-án Kubinyi László szolgabíróhoz írt levele. Eredeti tisztázat. (Besz. Lev. XI. Gömör II.)

²³ Az 1848. április 14-én Rimaszombatban tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének 6. pontja.

²⁴ Az 1848. április 14-én Rimaszombatban tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének 4. pontja.

²⁵ Törvényhatóság Elnöki jegyzőkönyv. Rimaszombat, 1848. április 14., 13. pont

²⁶ 1848. április 14. Rimaszombat, Szentmiklóssy Antal Gömör megyei első alispán levele a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottsághoz. Eredeti tisztázat. MNL OL H 1 1848:540.

A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottságnak a nemzetőrség szervezésével kapcsolatos tevékenységét áttekintő egyik tanulmányban külön említésre kerül az irat: „Az utolsó beszámolót Szentmiklóssy Antal, Gömör vm. alispánja küldte április 14-én.” Meszlényi Antal: A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottság működése 1848. március 23-tól április 20-ig. In: Századok 1924. (58. évf.) 7–10. sz. 718.

²⁷ Ezek az adatok szerepelnek Urbán Aladár ide vonatkozó munkájában is. Urbán 1973. 29.

²⁸ 1848. április 5. Pest, A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottság nyomtatott rendelete.

„A törvényhatóságokint alakult, vagy alakuló félben lévő nemzetőrség számára eddigelé megkívánt, s a' kifejlendő szükséghez képest még megkívánandó fegyvernek és megfelelő lőporknak a katonai raktárakból leendő kieszközlése iránt fenséges Nádor és királyi helytartóhoz intézett felterjesztésünkre mai nap azt nyerők válaszul, hogy hiteles értesítés szerint, a katonai fegyvertárakban létező fegyver-mennyiségből – mely legnagyobb részt a' pótlék sorkatonaság számára mindig készen tartandó, részben pedig haszonvehetetlen, – a' nemzetőrség számára már alig juttathatnak; – mind a' mellett azonban mihelyt Budára leérkezend, azonnal meg fogja tenni a' kellő lépéseket, hogy mennyiben az ország némely fegyvertáraiból bizonyos fegyvermennyiséget nélkülözni lehetne, – az, rendelkezésünkre kiadassék.

Egyébiránt miután a' nemzetőrség kellő felfegyverzése, sokkal nagyobb szerű, és tetemesb pénzköltséggel járó intézkedést tesz szükségesé; ő Fensége az e részbeni gondoskodásra, s a' fegyvereknek netalán külföldről leendő megszerzésére nézve, a' minister-elnök figyelmét már felhívta légyen.

Miről önt, oly hozzáadással értesítjük, miszerint addig is, míg az e' részbeni további intézkedéseknek sikeres eredménye bekövetkeznék, – ön minden igyekezettel azon legyen, hogy addig is a' nemzetőrségi egyének, a' mennyiben lehetséges, a' fegyvereket magok megszerezni igyekezzenek.”

Címzése: A Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottságtól Gömör megye Alispánjának. Hivatalból. Pelsőcre. Nyomtatvány, a megszólításban Alispán, és az aláírások eredetiek. Besz. Lev. XI. Gömör II.

²⁹ Az 1848. április 18-án Rimaszombatban tartott megyei bizottsági ülés jegyzőkönyvének 1. pontja. Eredeti tisztázat. Besz. Lev. XI. Gömör II.

³⁰ Törvényhatóság Elnöki jegyzőkönyv. Rimaszombat, 1848. április 18., 14. pont.

³¹ A levél címzése: Tekintetes Gömör-Kishont törvényesen egyesült vármege Közönségéhez. Pelsőcön. Eredeti tisztázat. Besz. Lev. XI. Gömör II.

³² „Jankovich Antal, ezen megyének volt főispáni helytartója – midőn a legközelebbi események honunk kormányzási formáit megváltoztatták, egy éven át viselt hivatalát is megszűnve látván – végbúcsút veszen, egyszer mind kijelenti, miként a fejedelem által reá ruházott elnökség viselésében szándéka tiszta volt, és minden igyekezete a megye boldogságára irányzott; hálás köszönetet mond azon elnéző jóindulatért, mellyel az eredmény elérhetése körül a megyei rendek részéről támogatták.

[Végzés]

A főispáni helytartók időközben felállított hivatalát törvényeinkbe ütközőnek tartván, hivatalától elbúcsúzó Jankovich Antal személyével mégis elnökösködésének folyama alatt megelégedve lenni okunk volt; – ily tekintetből is végzésileg kimondatni határoztatik, hogy szíves örömmel üdvözlendjük a kormányzó választmány tagjainak sorában.”

Gömör megye 1848. május 8-i állandó bizottmányi ülése jegyzőkönyvének 1075. pontja.

IRODALOM

Ember Győző

1949: Magyar parasztmozgalmak 1848-ban. Budapest

Hermann Róbert (szerk.)

é. n.: 1848–1849 A forradalom és szabadságharc képes története. Debrecen

2001: 1848–1849 A szabadságharc hadtörténete. Budapest

Urbán Aladár

1973: A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest

1999: Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai I–II. Budapest

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

Štátny oblastný archív v Banskej Bystrici – XI. 1. Župy do roku 1922 – Gemersko-malohontská župa II. (1803–1922) = Besz. Lev. XI. Gömör II. Štátny okresný archív v Rimavskej Sobote – XXIV. 1. Magistráty do roku 1945 – Magistrát mesta Rimavská Sobota = Rim. Lev. XXIV. 1. Rimaszombat város tanácsának iratai

S t a t n y o k r e s n y a r c h i v v R o z n a v a – XXIV. 1. Magistráty do roku 1945 – Magistrát mesta Rožňavy = Rozs. Lev. XXIV. 1. Rozsnyó város tanácsának iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL H 1 = Az 1848/1849-i minisztériumi levéltár – Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány

MNL OL H 2 = Az 1848/1849-i minisztériumi levéltár – Általános iratok

MNL OL H 12 = Az 1848/1849-i minisztériumi levéltár – Közösen kezelt általános iratok

MNL OL P 732 = Családi fondok, levéltárak – Jánosdeák család

MELLÉKLETEK

A készülő törvények ismertetésekor igénybe vett előfogatok személyenként

1848. március 29.	Czibur Gusztáv biztos	Jolsvától Murányig	törvények magyarázatakor
1848. március 31.	Czibur Gusztáv biztos	Jolsvától Kuntaplocáig	törvények magyarázatakor
1848. március 29.	Janko András biztos	Csetnekről Gencsig, Kuntaplocára, vissza	törvények magyarázata alkalmával
1848. március 28.	Kirinyi János ifj. főszolgabíró	Csetnekről Feketelehotáig, vissza	törvények magyarázata alkalmával
1848. március 29.	Kirinyi János ifj. főszolgabíró	Csetnekről Gencsig, Kuntaplocára, vissza	törvények magyarázata alkalmával
1848. március 30.	Kirinyi János ifj. főszolgabíró	Csetnekről Nagyszalobsig, Markuskának Rédovára, Dobsinán vissza	törvények magyarázata alkalmával
1848. március 27.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Rimabányától Tiszolcig	törvények magyarázatakor
1848. március 27.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Rimabrézótól Rimaszombatig	törvények magyarázatakor
1848. március 27.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Rimaszombattól Rimabrézóiig	hivatalból
1848. március 28.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Nyustyától Klenócig, úgy Rimabrézóiig	hivatalból
1848. március 31.	Madarász József főesküdt	Rócétől Jolsváig	törvények magyarázatakor
1848. március 28.	Márton Rudolf biztos	Rócétől Murányig	törvények magyarázatakor
1848. március 29.	Márton Rudolf biztos	Muránytól Telgártig, s onnan Sumjáciig	országgyűlési teendők hirdetése végett
1848. március 30.	Márton Rudolf biztos	Sumjáciától Helpáig, és vissza Vöröskőig	törvények magyarázása végett
1848. március 30.	Márton Rudolf biztos	Vöröskőtől Murányig	törvények magyarázása végett
1848. március 30.	Márton Rudolf biztos	Muránytól Jolsváig	országgyűlési teendők hirdetése végett
1848. március 30.	Márton Rudolf biztos	Helpától Polonkáiig, és vissza	törvények magyarázása végett
1848. március 31.	Márton Rudolf biztos	Jolsvától Csetnekig	törvények magyarázatakor
1848. március 28.	Nagy Károly főjegyző	Csetnekről Feketelehotáig, vissza	országgyűlési tárgyaknak magyarázása alkalmával
1848. március 25.	Ruthényi Bertalan	Ráhótól Rimaszombatig, s vissza	törvénycikkek hirdetésekor
1848. március 27.	Ruthényi Bertalan	Ráhótól Rimabrézóiig	törvénycikkek hirdetésekor
1848. március 27.	Ruthényi Bertalan táblabíró	Rimabrézótól Tiszolcig	törvények hirdetésekor
1848. március 28.	Ruthényi Bertalan biztos	Nyustyától Klenócig, úgy Rimabányáig	az előleges törvények hirdetésekor
1848. március 28.	Ruthényi Bertalan táblabíró	Tiszolctól Nyustyáiig	az előleges törvények hirdetésekor
1848. március 28.	Ruthényi Bertalan táblabíró	Rimabányától Ráhóiig	törvények hirdetésekor
1848. március 28.	Törék Dániel szolgabíró	Rócétől Süvetéig, és vissza	törvények magyarázatakor
1848. március 29.	Törék Dániel szolgabíró	Murányból Telgártig, és onnét Sumjáciig	országgyűlési teendők hirdetésekor

LÁSSÁTOK, FELEIM!

1848. március 30.	Török Dániel szolgabíró	Sumjáctól Helpáig	törvények magyarázása véget
1848. március 31.	Török Dániel szolgabíró	Helpától Sumjácig	országgyűlési teendők kihirdetése végett
1848. március 31.	Török Dániel szolgabíró	Sumjáctól Nagyróccéig	törvények kihirdetése alkalmával
1848. március 27.	Török László szolgabíró	Tamásfalától Osgyáng	törvények hirdetésekor
1848. március 27.	Török László szolgabíró	Osgyánból Fazekaszaluzsányig	törvények hirdetésekor
1848. március 27.	Török László szolgabíró	Fazekaszaluzsánytól Susányig	törvények hirdetésekor
1848. március 29.	Török László szolgabíró	Nagyszuhától Kokováig	új törvények hirdetésekor
1848. március 31.	Török László szolgabíró	Rimabányától Tamásfaláig	törvények hirdetésekor

A tisztségviselők által igénybe vett előfogatok 1848. március 12. és április 19. között

1848. március 12.	Fabricius Valér szolgabíró	Dobsinától Rozsnyóig	hivatalosan járván
1848. március 12.	Nagy Pál jegyző	Rimaszombatból Bátkaig	törvényszékről menet
1848. március 13.	Török László szolgabíró	Kokovától Rimabányáig	törvény hirdetésekor
1848. március 13.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Klenóctól Rimabrézóiig	hivatalból
1848. március 13.	Lovtsányi Pál	Süvetétől Bejéig	katonaság ellátása végett
1848. március 14.	Lehotzky József esküdt	Rimaszombatból Ráhoig	inkasszációra menet
1848. március 14.	Lehotzky József esküdt	Ráhotól Rimabrézóiig	inkasszációkor
1848. március 14.	Maléter Ede adószedő	Nagyszalabostól Csetnekig, vissza	hivatalos foglalatosságban
1848. március 14.	Pap Ábrahám mérnök	Rimaszombattól Balogig, s vissza	útvizsgálatkor
1848. március 14.	Rusbaczky Ignác ideiglenes orvos	1 szekér tűzfát Potok erdőből	ispita számára fát hozott
1848. március 15.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Rimabányától Rimaszombatig	hivatalból
1848. március 15.	Roszty Imre adószedő	Rimabrézótól Rimaszombatig	adópenzsekkel menet
1848. március 16.	Lovtsányi Pál m. biztos	Jolvától Nagyróccéig	Dobócán szállásoló katonaság végett
1848. március 16.	Vályi Lajos rendszerinti esküdt	Alsószkálnoktól Rimaszombatig	főszolgabírói rendelet következtében
1848. március 17.	Maléter Ede adószedő	Nagyszalabostól Csetnekig, vissza	adóbeszedés alkalmával
1848. március 17.	Szontagh Gyula főszolgabíró	Kuntaplocától Csetneken át Rozsnyóig	hivatalos foglalatosságban
1848. március 18.	Szontagh Gyula főszolgabíró	Kuntaplocáról Rozsnyóig, vissza	hivatalos foglalatosságban
1848. március 18.	Vályi Lajos főesküdt	Rimaszombattól Alsószkálnokig	főszolgabíró úrtól menet
1848. március 19.	Kubinyi Márton számvevő	Rimaszombattól Bátkaig	közyűléskor
1848. március 19.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Rimaszombattól Bátkaig	gyűlésre menet
1848. március 19.	Lehotzky József r. esküdt	Rimaszombattól Bátkaig	közyűléskor
1848. március 19.	Miklovics Ferenc t. ügyész	Rimaszombattól Bátkaig	közyűléskor
1848. március 19.	Vályi Lajos esküdt	Alsószkálnoktól Rimabrézóiig	inkasszációkor
1848. március 19.	Kirinyi János ifj. főszolgabíró	Csetnekről Pelsőcig	hivatalos járathban
1848. március 20.	Hirsch János iktató	Pelsőctől Tornaljáig	közyűlésről hazamenet
1848. március 20.	Nagy Károly főjegyző	Csetnekről Pelsőcig	gyűlésről visszajövet, irományok alá
1848. március 20.	Nagy Károly főjegyző	Csetnekről Pelsőcig	gyűlésre menet, irományok alá
1848. március 20.	Nagy Károly főjegyző	Csetnekről Pelsőcig	közyűlésre menet
1848. március 20.	Nagy Károly főjegyző	Csetnekről Pelsőcig	közyűlésről jövet
1848. március 20.	Török László szolgabíró	Tamásfalától Bátkaig	gyűléskor
1848. március 20.	Bodon Ábrahám főügyész	Pelsőctől Tornaljáig	közyűlésről menve
1848. március 20.	Dapsi Pál főpénztárnok	Pelsőctől Bejéig	közyűlésre jövet
1848. március 20.	Hevessy Bertalan főszolgabíró	Pelsőctől Tornaljáig	közyűlésről jövet
1848. március 20.	Horváth Pál esküdt	Pelsőctől Tornaljáig	választmányi gyűlésről jövet
1848. március 20.	Jankovics István szolgabíró	Pelsőctől Tornaljáig	közyűlésről menet
1848. március 20.	Kirinyi János ifj. főszolgabíró	Pelsőctől Csetnekig	gyűlésről jövet
1848. március 20.	Lehoczky József rimaszombati esküdt	Pelsőctől Tornaljáig	közyűlésről jövet
1848. március 20.	Madarász József főesküdt	Jolvától Pelsőcig, és vissza	rendkívüli közyűlésre
1848. március 20.	Maléter Ede adószedő	Nagyszalabostól Pelsőcig, vissza	követjelentési gyűlésre menve
1848. március 20.	Szontagh Gyula főszolgabíró	Kuntaplocáról Pelsőcig, vissza	gyűlésre járván
1848. március 20.	Török Dániel szolgabíró	Rócétől Pelsőcig, és vissza	gyűlésre
1848. március 20.	Vályi Lajos esküdt	Alsószkálnoktól Rimóccáig	főszolgabírói felhívás következtében
1848. március 20.	Vályi Lajos rendszerinti esküdt	Rimóccától Kokováig	szolgabírói rendeletről
1848. március 21.	Kubinyi Márton számvevő	Pelsőctől Jolvára	katonai laktanyákat vizsgálva
1848. március 21.	Lakatos Miklós aljegyző	Pelsőctől Bejéig	közyűlésről hazamenet
1848. március 21.	Madarassy István szolgabíró	Rimaszombatból Várgedéig	közyűlésekről menet

1848. március 21.	Roszty Imre adószedő	Pelsőctől Rozsnyóig	adópénzek általadásakor
1848. március 22.	Vályi Lajos esküdt	Kokovától Klenócig	szolgabírói felhívás következtében
1848. március 23.	Kubinyi Márton számvevő,	Jolsvától Nagyrőcéig	katonai laktanyák vizsgálata
1848. március 23.	Nagy Károly főjegyző	Pelsőctől Tornaljáig	választmányi ülésbe menet
1848. március 23.	Vályi Lajos szolgabíró	Klenóctól Rimabrézóiig	szolgabírói felhívás következtében
1848. március 23.	Nagy Károly főjegyző	Csetnekről Pelsőcig	választmányi ülésbe menet
1848. március 24.	Szontagh Gyula főszolgabíró	Csetnekről Betlérig	hivatalos járathán
1848. március 24.	Kubinyi Márton számvevő	Rócétől Tiszolcig	katonai laktanyák vizsgálata végett
1848. március 24.	Vályi Lajos rendszerinti esküdt	Rimabrézótól Alsószkálnokig	szolgabírótól hazamenet
1848. március 25.	Kubinyi Márton számvevő	Rimabányától Rimaszombatig	katonai lak vizsgálatok
1848. március 25.	Kubinyi Márton számvevő	Tiszolctól Rimabányáig	katonai lakok vizsgálatok
1848. március 25.	Nagy Károly főjegyző	Pelsőctől Csetnekig	választmányi ülésből haza
1848. március 25.	Nagy Károly főjegyző	Rimaszombatból Bátkaig	választmányi üléséből menet
1848. március 25.	Ruthényi Bertalan	Ráhótól Rimaszombatig, s vissza	törvénycikkek hirdetések
1848. március 26.	Maléter Ede adószedő	Jolsvától Bejéig, és vissza	Csetneken tartott adószedésre
1848. március 27.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Rimabányától Tiszolcig	hivatalból
1848. március 27.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Rimabrézótól Rimaszombatig	
1848. március 27.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Rimaszombattól Rimabrézóiig	hivatalból
1848. március 27.	Maléter Ede adószedő	Jolsvától Nagyszlabosig	Csetneken tartott adószedésre
1848. március 27.	Ruthényi Bertalan	Ráhótól Rimabrézóiig	törvénycikkek hirdetések
1848. március 27.	Ruthényi Bertalan táblabíró	Rimabrézótól Tiszolcig	törvények hirdetések
1848. március 27.	Török László szolgabíró	Fazekaszaluzsánytól Susányig	törvények hirdetések
1848. március 27.	Török László szolgabíró	Osgyánból Fazekaszaluzsányig	törvények hirdetések
1848. március 27.	Török László szolgabíró	Tamásfalától Osgyáng	törvények hirdetések
1848. március 28.	Nagy Károly főjegyző	Csetnekről Feketelehotáig, vissza	országgyűlési tárgyaknak magyarázá
			sa alkalmával
1848. március 28.	Kirinyi János ifj. főszolgabíró	Csetnekről Feketelehotáig, vissza	törvények magyarázata alkalmával
1848. március 28.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Nyustyától Klenócig, úgy Rimabrézóiig	hivatalból
1848. március 28.	Márton Rudolf biztos	Rócétől Murányig	törvények magyarázatakor
1848. március 28.	Ruthényi Bertalan biztos	Nyustyától Klenócig, úgy Rimabányáig	az előleges törvények hirdetések
1848. március 28.	Ruthényi Bertalan t. bíró	Tiszolctól Nyustyaig	az előleges törvények hirdetések
1848. március 28.	Ruthényi Bertalan táblabíró	Rimabányától Ráhóig	törvények hirdetések
1848. március 28.	Török Dániel szolgabíró	Rócétől Süvetéig, és vissza	törvények magyarázatakor
1848. március 28.	Török Dániel szolgabíró	Rócétől Süvetéig, és vissza	törvények magyarázatakor
1848. március 29.	Czibur Gusztáv biztos	Jolsvától Murányig	törvények magyarázatakor
1848. március 29.	Janko András biztos	Csetnekről Gencsig, Kuntaplocára, vissza	törvények magyarázata alkalmával
1848. március 29.	Kirinyi János ifj. főszolgabíró	Csetnekről Gencsig, Kuntaplocára, vissza	törvények magyarázata alkalmával
1848. március 29.	Márton Rudolf biztos	Muránytól Telgártig, s onnan Sumjácig	országgyűlési teendők hirdetése végett
1848. március 29.	Török Dániel szolgabíró	Murányból Telgártig, és onnét Sumjácig	országgyűlési teendők hirdetések
1848. március 29.	Kirinyi János ifj. főszolgabíró	Csetnekről Gencsig, Taplocára, vissza	törvények magyarázata alkalmával
1848. március 29.	Török László szolgabíró	Nagyszuhától Kokováig	új törvények hirdetések
1848. március 30.	Kirinyi János ifj. főszolgabíró	Csetnekről Nagyszlabosig, Markuskának	
		Rédovára, Dobsinán vissza	törvények magyarázata alkalmával
1848. március 30.	Lovas Leopold mérnök	Pelsőctől Tornaljáig	gyűlésről jövet
1848. március 30.	Márton Rudolf biztos	Muránytól Jolsváig	országgyűlési teendők hirdetése végett
1848. március 30.	Márton Rudolf biztos	Helpától Polonkaig, és vissza	törvények magyarázása végett
1848. március 30.	Márton Rudolf biztos	Vöröskőtől Murányig	törvények magyarázása végett
1848. március 30.	Márton Rudolf biztos	Sumjácától Helpáig, és vissza Vöröskőig	törvények magyarázása végett
1848. március 30.	Török Dániel szolgabíró	Sumjácától Helpáig	törvények magyarázása végett
1848. március 31.	Czibur Gusztáv biztos	Jolsvától Kuntaplocáig	törvények magyarázatakor
1848. március 31.	Madarász József főesküdt	Rócétől Jolsváig	törvények magyarázatakor
1848. március 31.	Madarász Sámuel m. biztos	Jolsvától Rimaszécsig, és vissza	katonai kormány computus
1848. március 31.	Marikovszki Gusztáv főorvos	Rimaszombatból Pálfaláig, s vissza	betegek vizsgálásakor
1848. március 31.	Márton Rudolf biztos	Jolsvától Csetnekig	törvények magyarázatakor
1848. március 31.	Török Dániel szolgabíró	Helpától Sumjácig	országgyűlési teendők kihirdetése végett
1848. március 31.	Török Dániel szolgabíró	Sumjácától Nagyrőcéig	törvények kihirdetése alkalmával

LÁSSÁTOK, FELEIM!

1848. március 31.	Török László szolgabíró	Rimabányától Tamásfaláig	törvények hirdetések
1848. április 1.	Madarász József főesküdt	Telgárttól Murányig	Garamon az árvák pénzei osztogatásakor
1848. április 1.	Madarász József főesküdt	Telgárttól Vernárig, és vissza	Garamon, az árvák pénzei osztogatásakor
1848. április 1.	Rusbaczký Ignác ideiglenes orvos	Vernártól Telgártig	betegnek számára ecetet
1848. április 2.	Maléter Ede adószedő	Nagyszlabostól Pelsőcig, vissza	közgyűlésre menve
1848. április 2.	Nagy Pál aljegyző	Jolsvától Pelsőcig	közgyűlésre
1848. április 2.	Vályi Lajos esküdt	Alsószkálnoktól Rimaszombatig	közgyűlésre menet
1848. április 2.	Nagy Károly főjegyző	Csetnekről Pelsőcig	gyűlésre menet, irományok alá
1848. április 2.	Nagy Károly főjegyző	Csetnekről Pelsőcig	közgyűlésre menet
1848. április 3.	Bodon Ábrahám főügyész	Pelsőctől Tornaljáig	közgyűlésről menet
1848. április 3.	Kirinyi János ifj. főszolgabíró	Rimaszombatból Bátkáig	követjelentési gyűléskor
1848. április 3.	Kubinyi László szolgabíró	Pelsőctől Tornaljáig	gyűlésről jövet
1848. április 3.	Lakatos Miklós aljegyző	Pelsőctől Bejég	közgyűlésről hazamenet
1848. április 3.	Madarassy István szolgabíró	Pelsőctől Tornaljáig	közgyűlésről hazamenet
1848. április 3.	Madarász József főesküdt	Jolsvától Pelsőcig	közgyűlésre
1848. április 3.	Maléter Ede adószedő	Nagyszlabostól Pelsőcig	közgyűlésre menve
1848. április 3.	Marikovszky Gábor levéltárnok	Pelsőctől Méhiig	gyűlésről jövet
1848. április 3.	Nagy Pál aljegyző	Pelsőctől Jolsváig	közgyűlésre jövet
1848. április 3.	Török Dániel szolgabíró	Rócétől Pelsőcig, és vissza	gyűlésre
1848. április 3.	Török Sándor főszolgabíró	Pelsőctől Licéig	közgyűlésről jövet
1848. április 3.	Kirinyi János ifj. főszolgabíró	Csetnekről Pelsőcig, vissza	közgyűlésre menet
1848. április 3.	Richter Dániel főorvos	Rozsnyóról Pelsőcre és vissza	Hivatalból
1848. április 3.	Nagy Károly főjegyző	Pelsőctől Csetnekig	közgyűlésről hazamenet
1848. április 3.	Nagy Károly főjegyző	Pelsőctől Csetnekig	közgyűlésről közirományok alá
1848. április 3.	Nagy Samu tisztí ügyész	Pelsőctől Jolsváig	közgyűlésről jövet
1848. április 4.	Rusbaczký Ignác ideiglenes orvos	1 szekér tűzfát Potok erdőből	Ispita számára fát hozott
1848. április 4.	Pap Ábrahám mérnök	Rimaszombattól Rimabrézóiig	utak vizsgálatok
1848. április 8.	Vályi Lajos esküdt	Alsószkálnoktól Rimaszombatig	inkasszációkor
1848. április 10.	Vályi Lajos rendszerinti esküdt	Rimaszombattól Alsószkálnokig	inkasszációkor
1848. április 11.	Faskó József főesküdt	Csetnekről Nagyszlabosig, vissza	főszolgabírói kiküldetésben
1848. április 12.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Pongyeloktól Rimaszombatig	hivatalból
1848. április 12.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Rimaszombattól Nagyszuháig	hivatalból
1848. április 12.	Papp Ábrahám mérnök	Pelsőctől Rozsnyóig	utak vizsgálatok
1848. április 14.	Kende Sándor választmányi tag	Ráhotól Rimaszombatig, s vissza	törvényhatósági elnök meghagyásából
1848. április 14.	Pap Ábrahám mérnök	Csetnekről Pelsőcig	utak vizsgálata alkalmával
1848. április 15.	Papp Ábrahám mérnök	Pelsőctől Tornaljáig	utak vizsgálatok
1848. április 15.	Szentiványi Miksa biztos	Pelsőctől Rozsnyóig	tűzkárok összeírásakor
1848. április 16.	Fabricius Valér szolgabíró	Pelsőctől Rozsnyóig	hivatalos foglalatosságban
1848. április 16.	Szentiványi Miksa biztos	Pelsőctől Gömörpanyitig	tűzkárok összeírásakor
1848. április 17.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Pongyeloktól Rimaszombatig	hivatalból
1848. április 17.	Vályi Lajos esküdt	Alsószkálnoktól Rimalehotáig	főszolgabírói rendeletből
1848. április 17.	Maléter Ede adószedő	Rozsnyótól Nagyszlabosig	adóbeszedésről
1848. április 18.	Kubinyi Ödön főszolgabíró	Rimaszombattól Nagyszuháig	hivatalból
1848. április 18.	Maléter Ede adószedő	Pelsőctől Tornaljáig	adópenzsekkel járván
1848. április 18.	Pap Ábrahám mérnök	Rimabányától Tiszolcig	utak vizsgálatok
1848. április 18.	Pap Ábrahám mérnök	Rimaszombattól Rimabányáig	útépítéskor
1848. április 18.	Széplaki Lajos szolgabíró	Rimaszombattól Ráhoig	hivatalból
1848. április 18.	Széplaki Lajos szolgabíró	Ráhotól Rimaszombatig	hivatalból
1848. április 18.	Széplaki Lajos szolgabíró	Rimaszombattól Osgyánig, s vissza	hivatalból
1848. április 18.	Török Dániel szolgabíró	Rócétől Jolsváig, és vissza Murányig	hivatalos foglalatosságban
1848. április 18.	Török Dániel szolgabíró	Muránytól Vöröskőig	hivatalos foglalatosságban
1848. április 18.	Török Dániel szolgabíró	Sumjactól Helpáig	hivatalos foglalatosságban
1848. április 18.	Vályi Lajos esküdt	Alsószkálnoktól Rimalehotáig	boncoltatáskor
1848. április 18.	Maléter Ede adószedő	Pelsőctől Nagyszlabosig	adópenzsekkel járván, visszajövet
1848. április 19.	Pap Ábrahám mérnök	Tiszolctól Polhora határáig, s	
1848. április 19.		innen vissza Rimabányáig	út vizsgálatok

Gaál Lajos

Nógrád természeti öröksége 16.

A sátorosi eróziós völgy

Sátorosbánya furcsa kis falu a somoskői határ mentén. Házai jóformán csak a Magyarország felé vezető országút mentén sorakoznak elszórtan, majd a határ előtt keletre letérő mellékútnál egy másik településbe folynak át, amely a *Bükkkrét* nevet viseli ősidők óta. Az első világháború előtt mindkét település „puszta” volt. Az ilyen puszták különösen jellemzőek Nógrád magya-rok lakta vidékeire. Földbirtokosok, jómódú gazdák lakták egykor, akik művelték, ill. műveltették a környező földeket. Sátorosbányán **Benyovits Lajos**nak voltak nagyobb birtokai, 1867-ben pedig **Winter Sámuel** nyitott kőbányát, amelyet a Losonc–Fülek–Somoskőújfalu vasútvonal építésének köszönhetően virágzóan üzemeltetett. Bükkkrét a 19. század derekán még Somoskőhöz tartozott, a század vége felé pedig a **Krepuska** és **Sztojkovics** családok birtokolták. A települést a macskalyuki bazaltbánya virágoztatta fel, amelyet 1880-ban egy svéd vállalkozó, **Adolf Jansen** nyitott meg, később pedig a *Rimamurány-Salgótarján Vasmű Rt.* üzemeltetett. Az első világháborút követően, az 1919-ben jóváhagyott földreform értelmében a nagygazdáktól elvették földjük túlnyomó részét. A két puszta földterületét 1921-ben felparcellázták, majd az így nyert telkekre a színmagyar terület etnikai megbontása céljából 1923-ban Gyetvárról, Rimakokováról, Herencsvölgyről (Hriňová) és Antalfalváról (Šoltýska) szlovák lakosokat telepítettek. Az újonnan létrehozott szlovák falu a Šiatorská Bukovinka nevet kapta, közigazgatásilag pedig Ragyolchoz csatolták.

Ezután 1928-ban **Winter Hermann** megkezdte a világháború előtt **Gerő Nándor** által végzett vizsgálatok alapján észlelt széntelep feltárását. A bányát a falu északi peremén, a *Szilvagy-lapos*a alatt nyitották a *Grossmann* lejtaknával. Winter azonban nem sokáig örülhetett a haszonnak, mivel két évvel később a csehszlovák állam

a bányát kisajátította, részvénytársaságot alapított és *Generál Štefánik* néven üzemeltette tovább. A szén kiaknázását jelentősen modernizálták, gőzgépet, generátort helyeztek üzembe és bővítették a munkások számát. A kitermelt szenet főleg a harmaneci, gömörhorkai és nagyszlabosi papírgyáraknak szállították, de jutott belőle a közeli téglagyáraknak és magánszemélyeknek is. A fejtés egészen 1948-ig, az államosításig tartott, amikor az állam, a készlet kiapadására hivatkozva, a bányát bezáratta. A falu 1959-ben különvált Ragyolctól, ma is önálló község. Az egykori szénbányáról jelenleg csak a lejtakna beomlott bejárata és néhány épület maradványa tanúskodik.

A bánya helyétől nem messze, mintegy 300 méterre a határ felé, az erdei környezet miatt egy nehezen észrevehető, de rendkívül érdekes szűk völgy található. A bánya maradványainak felkutatása során találtunk rá még a kilencvenes években. Addig semmilyen irodalmi említése nem volt ismeretes. A helybeliek *Kőszoba-gödre* név alatt ismerik. A Béna-patak baloldali mellékvölgyét képezi a Szilvagy-lapos keleti lejtőjén, amelyben csak időszakosan, esőzések, hóolvadások idején folyik víz. Ha az országút felől közelítjük meg, áthaladva a vasúti síneken, a völgy fokozatosan összeszűkül, oldalait pedig látványos homokkőfalak képezik. Néhány száz méter megtétele után a völgyet egy 14 m magas függőleges fal szeli keresztül. Ha a völgyben folyik a víz, a homokkőfal pompás vízesés képét nyújtja. Lenyűgöző látvány, ahogy a függőleges falak közé szorult vízfolyás zuhog alá és csordogál lefelé a völgy fenekén. A magasból leeső víz egy része a fal alatt visszafordul és örvénylő mozgásával állandóan koptatja annak alsó részét. Ezáltal itt egy üreg jött létre, amelybe két-három ember kényelmesen belefér. Az üreg a vízesés működése idején állandóan tágul,

Az 1867-ben Winter Sámuel által nyitott andezitbánya Sátoroson
A szerző felvétele

Az egykori szénbánya maradványait már jócskán benőtte a gaz
A szerző felvétele

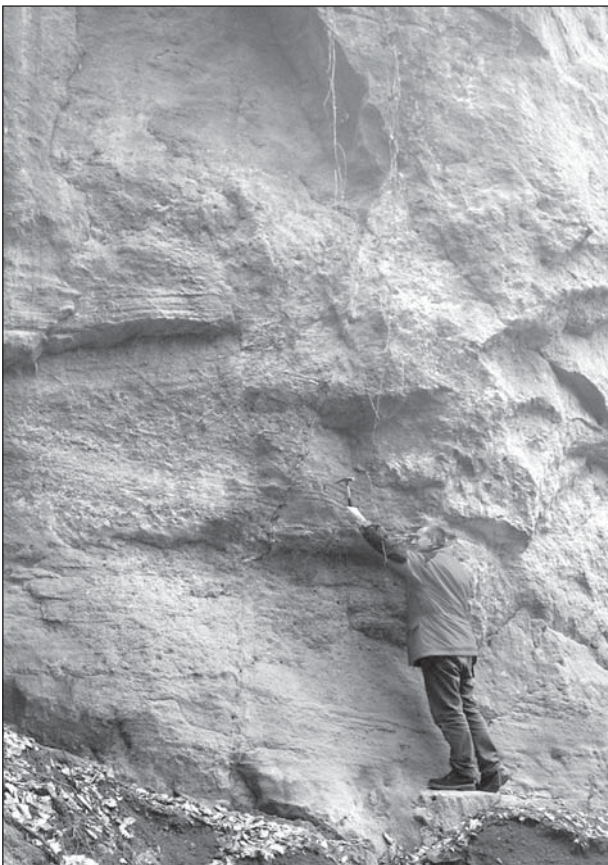

Az eróziós völgy megfagyott vízesése télen • A szerző felvétele

A vízesés alatti üreg • A szerző felvétele

a felette levő homokkő pedig egyre kevésbé bírja a terhelést, majd mennyezete fokozatosan leszakadozik. Az üreg ezzel részlegesen betemetődik, de a vízesés máris dolgozik a következő üreg kialakításán. Ezáltal a völgy lassan hátrafelé vágódik be. Ezt a jelenséget a felszínalakítási szaknyelv hátráló erózióknak nevezi. Persze a hátráló erózió nemcsak a vízesések hátrafelé történő haladása következtében lép fel, hanem általában a víz koptató hatására is. A völgy fenekén végigfolyó víz és az általa lebegtetett kőzetzemcsék a medret lassan, de az idők folyamán kitartóan koptatja, mélyíti. Jelenleg ugyan kevés víz fut végig a völgyben, a múltban azonban ez nem így volt. Különösen a negyedidőszak eljegesedési periódusaiban és az azokat váltó melegebb időkben hóolvadások, esőzések után tetemes mennyiségű víztömegek áramlottak végig a völgyön. A víz a laza kőzetdarabokat könnyen mozgatja, az apróbb szemcséket kimossa a nagyobb darabok közül és a kőzet szilárdsága fokozatosan csökken. Minél több az iszap, a hordalék a vízben, a patak annál inkább képes nagyobb méretű törmelékkel is magával ragadni. A víznek a hordalékkal együtt ugyanis nagyobb a térfogatsúlya, mint magának a víznek, ezért a kőzetdarabok a keverékben úgyszólván úsznak, koptató hatásuk pedig erőteljesebben tud fellépni. A meder alatt lévő szálkőzetet a vízben lebegtetett hordalék ezért valóságosan gyalulja. A víznek a meredekebb lejtőkön nagyobb az energiája, ezeken a részeken több hordalékot képes magával ragadni. Ilyen jellegű a Szilvagy-laposának keleti

Keresztrétegek a völgy homokkőfalán • A szerző archívumából

oldala is. A völgyek főleg olyan helyeken vágódnak be, ahol szerkezeti törésvonalak szabdalják át a kőzettömeget. Itt ugyanis a kőzet meggyengül és kevésbé ellenáll az erózióval szemben. Az erózió által a meder állandóan mélyül, ezért a völgy keresztmetszete „V” alakúvá válik. Az ilyen típusú völgyek felső szakaszára jellegzetes (eltérően az alsó szakasztól, ahol a mederben már csak a hordalék üledése folyik). Falaik sokszor igen meredek. Vízesések olyan helyeken alakulhatnak ki, ahol a meder nem egyenletes esésű. Ezek a feltételek a sátorosi eróziós völgy esetében különösen adottak, mivel a Cseres-hegység térsége az idősebb negyedidőszakban, mintegy 400–600 ezer évvel ezelőtt rendkívül intenzív kiemelkedésnek indult, ami a völgyek aránylag gyors bevágódását vonta maga után. A Béna-patak bevágódása, amely a *Sátor-hegy* déli lábánál ered, maga után vonta a mellékvölgyeinek kialakulását és fokozatos mélyülését. Ez a folyamat jelenleg is tart, mivel a mellékvölgyek hosszszelvénye kiegyenlítetlen. A csaknem függőleges homokkőfalakon jól megfigyelhetők a keresztrétegzések, amelyek egykor, mindegy 20 millió évvel ezelőtt, a tenger fenekén jöttek létre a tengervíz áramlásának következtében. Az eróziós völgy oldalán megfigyelhető egy másik kisebb völgy torkolata, ahol esőzések idején szintén kisebb vízesés jön létre. A vízesés különösen látványos télen, amikor a leeső víz megfagy.

A sátorosi eróziós völgy a hátráló erózió minden jellegzetes formajegyét magán viseli, ezért méltán tekinthetjük e felszínalakítási jelenség iskolapéldájának. A völgy fenekén nemrég helyi aktivista természetvédők hevenyészett ösvényt alakítottak ki. A Nógrádi Geopark tervezi az ösvény felújítását és bemutató táblák kihelyezését. A völgyre szép kilátás nyílik felülről is a mellette felvezető erdei útról. A sátorosi eróziós völgy kiépítése után további értékes helyszínnel gazdagodna a Nógrádi Geopark.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Hámor Géza

1985: A Nógrád-cserhádi kutatási terület földtani viszonyai. *Geologica Hungarica*, series *Geologica* 22, Budapest, 1–307.

Holec, Gejza

1968: Staré odstavené uhoľné bane na Slovensku. *Zborník Slovenského banského múzea*, 4., Banská Štiavnica, 83–100.

Prakfalvi Péter, Gaál Lajos, Horváth Gergely

2007: Földtani felépítés, szerkezeti viszonyok, földtani értékek. In (Kiss G. et al., szerk.): *A Karancs-Medves és a Cseres-hegység Tájvédelmi Körzet*. Eger, 1–382.

Szvirček Ferenc

2000: *Bányásztkönyv. A bányászati nyersanyagkutatás (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19–20. században*. Nógrád Megyei Múzeum, Salgótarján, 1–776.

Vass, Dionýz, Elečko, Michal (szerk.)

1992: *Vysvetlivky ku geologickej mape Lučenskej kotliny a Cerovej vrchoviny 1:50 000*. Geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava, 1–196.

Kiss László

Palócföld orvosai 34.

Ferenc császár ajánlotta őt országos orvosnak: Kolbány Pál (1758–1816)

„Április 16-án elhunyt Kolbány Pál gyakorló orvos, az erlangeni Természettani-Orvostudományi Társaság, valamint a hallei természetbúvárok levelező tagja” – kezdi egy jó barát emlékezését 1816-ban. Ritka dolog volt ez a 19. század elején – rövid idővel a halál után emlékiratot kiadni. Szerzője nem nevezte meg magát, de nagyon közel állhatott az elhunythoz. Emlékiratának szépséghibája, hogy a 8. oldalon március 16-ikát jelöli meg halál napjául.¹ Nem volt módomban a pozsonyi halotti anyakönyveket átlapozni, így – a többi szerzőhöz hasonlóan – én is inkább az 1816. április 16-át fogadom el.

Mind a bajor, Nürnberghez közeli Erlangen, mind a porosz Halle an der Saale nemcsak egyetemeikkel,² hanem tudós társaságaikkal is fontos szerepet játszottak a felvidéki, tudományal is kacérkodó értelmiségiek életében. Bár ismételten történtek próbálkozások tudós társaság alapítására Magyarországon is, ezek eredménytelenek maradtak. Ezért értékelték magasra a kortársak, emlékirat-írók a külhoni társaságokban való – többnyire passzív – levelező tagságot is. Kolbány hallei tagsága annak volt köszönhető, hogy medikus éveinek nagy részét Halleban töltötte. Mint az emlékirat szerzője megjegyzi, Kolbány elsősorban „a mineralógiában³ való kiemelkedő ismeretei” miatt hozhatta haza a tagságról szóló oklevelet. Orvosként inkább a növénytan kutatója volt, mineralógiai ismereteit azonban már 1788-ban kamatoztatta a Bécsben német nyelven kiadott „az állat-növény- és ásványvilág mérgeinek természet-történetéről” szóló könyvében. Az erlangeni levelező tagságot már ismert orvosként, 1809-ben, a hideg vízzel, mint gyógymóddal tett kísérletei, illetve az erről írt német nyelvű tanulmányai alapján nyerte el.

A türelmetlen Olvasó felteheti a kérdést: hogyan, miért került e pozsonyi „német” orvos a Gömörország hasábjaira? Nos, a válasz egyszerű: Kolbány a Palócföld szülöttje volt! 1758-ban született az Ipoly közelében fekvő, Nógrád megyei Ozdin (ma: Ozdín, Szlovákia) falucskában, melyről a Borovszky-féle megyei monográfia 1911-ben azt írja, hogy „házainak száma 81, tótajkú, ág. ev. vallású lakosaié 388”⁴. Temploma 1621-től az evangélikusoké. E gyülekezet lelképásztora a 18. század derekán **Martin Christian Kolbány** – az ő fia volt Kolbány Pál.⁵ Írni-olvasni atyjától tanult meg, aki később a szomszédos, Gömör megyebeli Osgyánba (ma: Ožďany, Szlovákia) küldte magyar és latin szóra. Lőcse következett – itt megtanult németül – majd 1776-tól a pozsonyi evangélikus gimnáziumban fejezte be tanulmányait. Ez idő tájt kapott kedvet a növénytan (botanika) és általában a „természethistória” (természettudományok) műveléséhez. Ebben földije, a Selmecbányán született, 1777-ben a nagyszombati (ma: Trnava) orvosi karon végzett **Lumnitzer István** (1747–1806) volt a példaképe. Lumnitzer pozsonyi orvosként a város környékének flórát

ját kutatta. Kutatásainak eredményét 1791-ben Lipszében jelenteti meg majd *Flora Posoniensis...* című, latin nyelvű könyvében.

Mint Lumnitzer példája is mutatja, ekkor már lehetett orvostudományt tanulni Magyarországon is. Nem tudni, miért, Kolbány mégis a külföld mellett döntött. 1782 és 1786 között a – már említett – hallei egyetem medikusa. Orvosi tanulmányait azonban Bécsben fejezte be. Itt szerzett 1787. március 1-jén orvosi oklevelet, melyet ugyanazon évben, augusztus 6-án, a pozsonyi városházán, a városi szenátus előtt hivatalosan be is mutatott.⁶ Ezzel engedélyt nyert gyakorló orvosként való letelepedéshez Pozsonyban.

Nem tért tehát haza, a Palócföldre, hanem a koronázó városban doktorkodott. Élete végéig magánorvosként dolgozott. Kétszer is megpróbálkozott fix fizetéssel járó orvosi állás megszerzésével – sikertelenül. 1798-ban, a város első orvosának, a nagyhírű **Torkos Justus János**nak halálakor – nevéhez fűződik az első hazai gyógyszerészeti árszabály (taxa) megalkotása – megpályázta a „városi fizikus” (főorvos) állást.⁷ A városi magisztrátus Torkos addigi helyettesét, az orvosi pályáját Hont megyében kezdő **Komorszky Jánost** (1732–1802) választotta meg. Egy évvel később még magasabbra helyezte a lécet. 1799. január 9-én elhunyt **Veza Gábor**, Magyarország „első orvosa”, a „protomedikus”. Az 1 500 forint évi fizetéssel járó állásra tizenhárman pályáztak, köztük őt egyetemi tanár és több megyei,⁸ illetve városi főorvos. S bár **Győry** azt írja, hogy Kolbány „Pozsony város *physicus*”-ként pályázott,⁹ ez nem valós: mint láttuk éppen egy évvel korábban mellőzték őt a pozsonyiak.

A már említett Győry szerint a pályázók közül Kolbány Pálnak ajánló levele volt. Nem akárkitől! Udvari dekrétum-

ban ajánlotta őt kinevezésre maga az uralkodó, **I. Ferenc** császár és magyar király. A pályázat sorsáról a Helytartótanács döntött. Az uralkodói ajánlás ellenére Kolbány nem nyerte el a tanácsos urak tetszését. Döntésüket azzal indokolták, hogy „Kolbány dr. érdemeiről... teljességgel semmit sem tudnak”. Országos főorvossá **Schraud Ferenc** (1761–1806) pesti egyetemi tanárt nevezették ki. Érdemes szó szerint idéznünk Győry véleményét:

„Hogy a király megnyugvással vette tudomásul pártfogoltjának érdemesebbeknek minősített javára történt mellőzését, ezen csak azok a közügyek iránti felelősséget nem ismerők lepődhetnek meg, akik még nem jutottak annak a tudatára, mekkora károkat okoz, erkölcsi téren is, az értékes elemek félretolása a protegált kevésbé értékek kedvéért”.¹⁰ A történethez tartozik egy csattanó: annak ellenére, hogy a király 1799. július 12-én aláírta a kinevezési okmányt, az csak 1802-ben érkezett meg Budára, vagyis az Országos Főorvosi Hivatal három éven át betöltetlen volt.

Nemcsak Győry számára, hanem számunkra is megdöbbentő a Helytartótanács „tudatlansága” Kolbány érdemeiről. Pedig lett volna miről tudniuk: Kolbánynak 1799-ig három könyve jelent meg!

1791-ben a pozsonyi *Landerer* nyomda adta ki az *Ungarische Giftpflanzen*, azaz „a magyarországi mérgező növények” című, 132 oldalas, illusztrált könyvét. Az alcím jelzi Kolbány célját: a növények valamint az ellenmérgek ismerete segíthet megelőzni a háztartásokban előforduló tragikus eseteket. Egy évvel később, ugyancsak Pozsonyban jelent meg az *Abhandlung über die herrschenden Gifte in den Küchen, nebst den Gegengiften*, azaz „az ételekben előforduló mérgekről és ellenmérgekről” írt értekezése. Olvasott könyv lehetett, már csak rövidsége – 75 oldalas – miatt is, mert 1793-ban Bécsben újra kiadták.

S ha e két aránylag kis kötetre nem is figyeltek fel a budai tanácsos urak, a harmadik, 1798-ban Bécsben megjelent vaskos, 412 oldalas kötetet nem lehetett nem észrevenni. Barokkosan terjedős címe pontosan meghatározza tartalmát: „Az állat-, növény- és ásványbirodalmak mérgeinek természethistóriája, az ellenmérgek és a mérgeknek gyógyászati célra való felhasználása mellett (latin, német, szláv és magyar nevezéktannal)”. Itt hívnam fel a figyelmet, hogy Kolbány botanikus munkásságának legjobb szlovák ismerője tévesen a mérgek „történetének” (*O dejinách jedovatých látok*) fordítja a könyv címét.¹¹ Kolbány azonban nem a mérgek „históriáját”, hanem „természethistóriáját”, azaz természetrajzát tárgyalja könyvében. „*A Természettanúságnak (Physica)... egyik ága... a... Természethistória (Historia naturae), melyet talán helylyesebben neveztünk volna Természetábrázatnak vagy Természelleírásnak*” – írja *Természet-história és mesterségtudomány* című könyve előszavában **Pethe Ferenc** 1815-ben. (1807-ben Kolbány a kibővített és javított 2. kiadást már 490 oldalon jelenteti majd meg).

Nemcsak a kortársak bántak mostohán Kolbány említett munkáival, hanem a „hálás utókor” is. Valószínűleg az említett három kötet felületes megtekintése alapján tartják

őt csak botanikusnak. Az élővilág magyarországi megismerésének hőskorát tárgyaló szerzők pl. egyetlen mondattal elintézik Kolbány érdemeit: „*Kolbáni (!) Pál pozsonyi orvos Lumnitzzerrel egy időben (1791) jelentette meg a magyar gyógynövényekről (!) szóló, illusztrált munkáját (Ungarische Giftpflanzen..., Pressburg), néhol felsorolva a fajok népi neveit is.*”¹² A magyar botanika történetét 1936-ban megíró **Gombocz Endre** pedig Kolbányt még a nevét sem tartja említésre méltónak „*a magyar flóra kutatói*” közt.

Ha a flóra, illetve az ásványok kutatása terén voltak is elődjei doktorunknak, a toxikológia, azaz a méregtan úttörői közt mindenképpen ott lenne a helye. Az első magyar nyelvű, a mérges növényekkel foglalkozó könyv majd csak 1842-ben jelenik meg. Ekkor írta meg Kolbány földije, **Kubinyi Ágoston** (1799–1873) „*kivált nép iskolák számára*” a *Magyarországi mérges növények* című, színes képekkel illusztrált kis kötetét. A *Húnyor*-ról írva hivatkozik Kolbányra is:

„*Dr. Kolbani (!) Bécsben egy vendéglőben maga tapasztalta, midőn egy gyenge mellű ember, ki kissé többet ivott, egy más jelenlevőtől burnótot (tubákot) kért; ez szelenczéje egyik részével, melyben fekete húnyorpor¹³ volt, megkínálta őt, mire a kérő olly erősen kezdett prüszkölni, hogy orrán száján jött ki a vér; s 20 óra alatt meghalt.*”¹⁴

Visszatérve Kolbányi életútjához: a két kudarc nem törte le őt. Már csak azért sem, mert a beköszöntő új, 19. század számos új kihívást hozott számára is. A pestis visszaszorulásával a fekete himlő (variola) vette át „a halál kapitányának” szerepét. Igaz ugyan, hogy a 18. sz. első harmadától már ismert volt a védőoltás (varioláció), ám ezt körülményes volta és bizonytalan kimenetele miatt nem alkalmazták nagymértékben. Változást **Jenner**nek 1798-ban közzétett felismerése hozott – ő a könnyű megbetegedéssel járó, de a valódi himlő ellen tartós védelemet biztosító tehénhimlő nyirkával való oltást, a vakinációt ajánlotta. Könyve és módszere hamarosan ismertté vált a kontinensen és – ha nem is minden ellenkezés nélkül – Pozsonyban is oltani kezdtek az orvosok. Ehhez természetesen szükség volt a lakosság felvilágosítására, meggyőzésére is. E téren Kolbány a hivatalos orvosokat meghazudtoló aktivitást fejtett ki. A „pozsonyi újság”, a *Pressburger Zeitung* mellékleteként megjelenő *Intelligenzblatt für Ungern* hasábjain, 1801. június 9-től kezdődően, hétrészes dolgozatot tett közzé *Ueber das Einimpfen der Kuhpocken*, azaz „A tehénhimlő beoltásáról” címmel. Írásából kiderül, hogy már saját tapasztalataira is hivatkozhat.

Még fontosabb az a 16 oldalas kis füzet, melyet a pozsonyi *Patzko* nyomda állított elő 1802-ben. A „Bevezetés egy teljes értekezéshez a tehénhimlőről, egy igazi védőszerhez a himlőfertőzés ellen” címet viselő, 16 oldalas munkát a himlőoltás történetéről készülő munkámban fogom majd részletesen elemezni. Itt és most csak egy kétszáz éves állítást szeretnénk korrigálni. A bevezetőben említett, 1816-ban Kolbány halála után megjelent emlékiratban ez olvasható: „*A tehénhimlő megismertetésére és bevezetésére tett erőfe-*

szülései által, írásban és a matéria (oltóanyag) Magyarország távolos részeibe, mint pl. a Bánátba és kivált Erdélybe legkorábbi szétküldésével, már 1800 és 1802 közötti években, szaporította azon érdemeit, melyeket 1791 és 1799 közt műveivel, értekezéseivel szerzett”.¹⁵ „A Szinnyi” és az őt követők tábora ezt így adta tovább: „A himlőoltás behozatala ügyében 1800-tól 1802-ig beutazta Magyarországot és Erdélyt”.¹⁶ Az eredeti szövegben szó sincs utazgatásról, hanem csak az oltóanyag szétküldéséről.

A himlővírus okozta megbetegedéseket tehát már bizonyos mértékig meg lehetett előzni. A több fertőző, lázas betegség esetében nemhogy a megelőzésre nem volt mód, hanem gyógyításuk is csak „próbálkozási” szakaszban volt. A tudós lelkiületű Kolbány fáradhatatlanul próbálkozott az újabb és újabb módszerekkel és tapasztalatait továbbra is füzetekben, könyvekben tette közre. 1805-ban az „intermittirender Fieber”¹⁷, azaz „váltakozó láz” ellen próbálta ki az „állati zselatint”. 1808-ban a vörheny okozta lázat (Scharlachfieber) gyógyította langyos és hideg vízzel. Ez utóbbival szerzett kedvező tapasztalatairól még ugyanabban az évben egy másik füzetben is beszámolt.

Az 1808-ban szerzett tapasztalatait, 1809-ben és 1810-ben Pozsonyban és környékén uralkodott „ragályos tífusz” kezelésével megerősíthette. Erről jelent meg 1811-ben utolsó, 156 oldalas munkája „Megjegyzések a ragályos tífuszról...” (Bemerkungen über den ansteckenden Typhus....) címmel. Már a címből kiderül, hogy a hideg vizet mind ivásra, mind borogatásra használta. Ez nem sokkal a hidegvízgyógyászat Priessnitznek köszönhető elterjedése előtt történt. A negyvenes években fénykorát élő hidegvízgyógyászat hívei emlegetik is Kolbány úttörő szerepét. Pl. a nyíregyházi **Meskó Pál** medikusnak „*orvostudori értekezése a hideg vízzel életrendi tekintetben*” című 1840-ben már magyar nyelven kiadott disszertációjában ez olvasható:

„A hideg vizet, mint belső, úgy külső alkalmazását sokoldalú tájékoztatásból gyűjtött elvekre építette Currie, aki nekikönyve 1797-ben jelent meg... 1809-ben és 1810-ben midőn Posonyban (!) a Hagymáz dühöngött, a hideg vízzel leöntéseknek nagy hasznát tapasztalta Kolbányi”¹⁸

Nem tudjuk, mit értett a Meskó-szöveget közreadó szerző a „a hidegvízkezelés korai hazai” történetén, mert Kolbány munkáit meg sem említi.

A sok fertőző beteggel való foglalkozás nyomot hagyott Kolbány testében is. Barátja emlékiratából tudjuk, hogy 1816 januárjától betegeskedett. Legyengült, besárgult, alhasában keményedés tapasztaltak orvosai. Már 1812-ben a megyei főorvos „májgyulladás” állapotot állapított meg nála. Így valószínű, hogy ebből a gyulladásból májdaganat fejlődött ki, amely 1816-ban, 59 éves korában Kolbány Pál halálát okozta.

Mint jeleztük, Kolbányról megfélemeztek az utódok. Botanikus érdemeit még úgy-ahogy számon tartják, ám a toxikológia, a himlő elleni védőoltás, illetve a hideg vízzel való gyógyítás terén tett valóban úttörő jellegű munkáit ma már szinte senki sem ismeri, idézi.

E kis írás legyen adósságtörlesztés és tisztelgés Kolbány Pál előtt, halálának 200. évfordulóján.

JEGYZETEK

- ¹ sz.n.: Einige Worte... 8.
- ² Erlangenben 1743-tól, Halleban 1694-től volt egyetem.
- ³ Kolbány kortársa, Zay Sámuel orvosdoktor 1791-ben adta ki Komáromban a „Magyar Mineralogia avagy az Ásványokról való Tudomány” című könyvét. Ez volt a harmadik magyar nyelvű mineralógiai kézikönyv (Hála-Németh-Terbócs 1998. 637).
- ⁴ Borovszky é.n. 99.
- ⁵ Hrabovec 1986. 326.
- ⁶ sz.n.: Einige worte... 4.
- ⁷ Duka Zólyomi 1972. 95.
- ⁸ Pl. Lissóvényi Sámuel Zólyom megyei főorvos.
- ⁹ Győry 1936. 214.
- ¹⁰ Győry 1936. 216.
- ¹¹ Hrabovec 1986. 328.
- ¹² Kádár-Priszter 1992. 81.
- ¹³ A fekete hunyor (Helleborus niger) nem csak mérgező növényként ismert. Mivel olykor már karácsonykor hozza gyönyörű fehér virágait, az Alpések vidékén karácsonyi rózsza a neve (Rapaics 1932. 145–146.)
- ¹⁴ Kubinyi 1842. 67.
- ¹⁵ sz.n.: Einige Worte... 5
- ¹⁶ Szinnyi 1899. 724.
- ¹⁷ Febris intermittens: tartós láz nagy, több fokos napi ingadozásokkal, a minimumok idején a beteg láztalan” (Orvosi Lexikon II. kötet, Budapest 1969, 278).
- ¹⁸ Bugyi 1977. 92.

IRODALOM

Borovszky Samu (szerk.)

é.n.: Gömör és Kis-Hont vármegye. Budapest

Bugyi Balázs

1977: A Priessnitz-féle hidegvízkezelés korai hazai története. Comm. Hist. Artis Med. (Orvostörténeti Közlemények) 81. kötet, 89–95.

Duka-Zólyomi Norbert

1972: Z.G. Huszty Mitbegründer der modernen Sozialhygiene. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava

Győry Tibor

1936: Az orvostudományi kar története 1770–1935. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest

Hála József – Németh Tibor – Terbócs Attila

1998: Zay Sámuel élete és munkássága. Földtani Közlöny 128/4, 629–646.

Hrabovec, Ivan

1986: Pavol Kolbány (1758–1816). In: Tibenský, Ján a kol.: Priekopníci vedy a techniky na Slovensku. Obzor, Martin. 326–329.

Kádár Zoltán – Priszter Szaniszló

1992: Az élővilág megismerésének kezdeti hazánkban. Akadémiai Kiadó, Budapest

Kubinyi Ágoston

1842: Magyarországi mérges növények. Magyar Királyi Egyetem, Buda

Rapaics Raymund

1932: A magyarság virágai. Budapest

Szinnyi József

1899: Magyar írók élete és munkái. VI. Budapest

sz.n.:

1816: Einege Worte über das Leben and Wirken Paul v. Kolbany´s... von einem seiner Freunde. Pressburg

Tóth Elemér

Elárvult szívvel (versek)**Áldjátok meg...**

Gyertek, áldjátok meg
 kevés szavú fiatok,
 aki kínjai sötét
 barlangjában járja
 árva, magányos útját
 immár vagy ezer éve.
 Fáradt szívében a
 halállal viaskodva
 hasogatja a jövő
 fekete vásznait,
 és a hit évszázados
 erejét próbálgatva
 vívja bős csatáit
 vágyott megmaradásunk
 apró virágaiért
 az áruló törpék
 hatalmas seregével,
 a kapzsiság népével.
 Gyertek, áldjátok meg
 öregecske fiatok,
 aki élete minden
 percében és dolgos
 pillanatában azon
 fáradozott, hogy erőt,
 tartást adjon, példát
 mutasson nektek, gyáva
 szívűeknek, örökös
 megalázkodóknak,
 miként hajoljatok a
 szülőföld mesebeli,
 tiszta orcájához,
 hogy méltóak, igazán
 méltóak lehettek
 védő kegyelmére
 az üres lelkűekkel
 szemben. Hát áldjátok meg
 csüggeteg fiatok,
 aki még énekelget,
 holott már hallgatnia
 illenék – ősz fejét
 égnek emelve, fájó
 sivataggá alázott
 életén borongva,
 testében a sötétség
 szellemet nyomorító
 rút töviseivel,
 de a remény óhajtott,
 bár tépett köpenyébe
 burkolózva – higgye,
 hihesse: A szavak szép
 palotáját avégett

kapta, hogy használjon
 vele jó véreinek,
 minden igaz embernek:
 most és mindörökké.

Most és mindörökké!

Csak egy szoba...

Az én hazám az a szoba,
 ahol életem élem.
 Ott szelídül a vérem
 fortyogása. Mert mostoha

sorsom fájva-fáj. Az élet
 rombolja öreg múltunk,
 és minthogy nem okultunk,
 minden rút hibánk ránk égett.

Gondjaink tornya égig ér,
 de becsülettel élünk.
 Ezeréves reményünk
 rontja a keveredő vér.

Liánként átfolyik rajtunk
 minden rossz, minden átok.
 Mondod a miatyánkot,
 ki hallja könyörgő hangunk?!

„Pusztulunk, veszünk” – barátom,
 mint égen a hold: fogyunk.
 Mások isszák a borunk,
 sajog a lelkem, ha látom.

Árulók állnak utadba,
 „tenfiad vágja sebed”,
 de cipeled kereszted,
 a remény útját kutatva.

Remény? Jövő? Szavak, szavak!
 A cenkek győznek újra.
 Ők törtetnek a csúcsra.
 Hát ne vessen föl a harag?!

Bűnös nép! Rajtunk a bélyeg.
 Rossz tolvaj „tolvajt” kiált.
 Nyomort, kint, örök vitát
 hoznak ránk álnok vigécek.

Az ezer év – micsoda múlt!
 Mi vívtuk a csatákat,
 hajl, de mások kaszáltak,
 s rajtunk hízott, aki lapult.

S hízik ma is. A kapzsiság,
figyelj: a legfőbb erény.
Hát emelj, biztass remény:
jön majd egy igazabb világ!

Ahol a kicsi unokák
szép nyelvünkön dalolnak.
Hol a dolgos napoknak
öröméből nagy csuda-fák

lengik körül az életünk,
mesét ringató létünk,
hogyan vagyunk, hogy még élünk:
ebben hiszünk, reménykedünk.

Az én hazám csak egy szoba.
Az életem ott élem.
Ott lobog föl a vérem,
hogya rám tör az ostoba

sors - szitkokkal vert időben.
Ott darvadozom mindünk
sorsa fölött, hogy higgyünk -
s bizakodjunk a jövőben!

Ha tépetten is...

Juhász Istvánnak

Sírnak az őszi szelek már,
kedvünk a kertek alatt jár.

Fogatlan napok kahognak,
ideje tör ránk a rossznak.

Fáznak a fák a varjak,
vége van, vége a dalnak.

Elkoptunk, dadogva járunk,
rég jeget nevel az ágyunk.

Elvadult minden. Az évek
rende a szívünkre lépnek.

Fognak a barátok, társak,
jajongó vadlibák szállnak.

Mindenütt a dér ezüstje,
munkánknak nincs már csak füstje.

A tüzek régen kihunytak,
vége van, vége az útnak.

Göröngyös volt, merő kátyú,
gyötrődöttünk, sírtunk, de vályú

minekünk nem jutott egy sem.
Csak a gond. Köröttünk lesben

az állt és szívta a vérünk.
Csoda, hogy vagyunk, hogy élünk.

Szívünket tisztán kitárjuk,
várjuk a kaszást, már várjuk.

Sarkunkban jár ezer éve,
a gonoszt, ártót tetézve.

Hullunk hát, pusztulunk, veszünk,
fogyóban erőnk. A kezünk

fogódzót keresve reszket.
Állatként üvölt a lelked.

Fájnak az órák, a napok,
bensőnkben sírnak a dalok.

Mindegyre sorvad a hitünk,
lassan a jóban sem hiszünk.

Kérdések sora ostromol:
Mért szakad ránk ennyi pokol?!

Beszélnél, sajnos, nincs kivel.
Ránk már az Isten se figyel?!

Pojácák isszák a borunk.
Mi, a jók, sínylődünk, kopunk!

Pusztul az ősi föld. Vére
naponta csap föl az égre.

Rúg rajtunk minden hatalom,
ezért sír, zokog a dalom.

De hisszük: kigyúl még a fény,
él bennünk a vágy, a remény,

fordul majd, fordul a kerék,
s a nekünk szánt otromba vég

egykor az ártókra szakad.
Bízunk: ez a viharvert had

tépetten bár, de megmarad.
Ha tépetten is - megmarad!

Én és te

Én az egyik,
te a másik,
meg ne állj velem
házáig.
Vess gödörbe,
börtönödbe,
tanítsd a szívem
örömré.

Én az egyik,
te a másik,
lobogj, röptess a
nagy lázig.
Vess a tűzbe,
hajtva, úzve,
tanítsd a szívem
derűre.

Én az egyik,
te a másik,
vígy magaddal a
csodákig.
Vess verembe,
szerelembe,
tanítsd a szívem
gyönyörre.

Szerelem

Szemed tükre fényesedjen,
a mosolyod édesedjen,
ha rám nézel.

Kezed lenge szárnya szálljon,
szád örömszókat találjon,
ha velem vagy.

Egész valód simogasson,
kutadban arany fakadjon,
azzal itass.

Két szép melled nekem játsszon,
halma közt a nap tanyázzon,
ott ragyogjon.

Tested bársonya gyógyítson,
virágod engem bódítson,
ha kívánom.

Szíved tiszta lánggal égjen,
lobogása égig érjen,
ha öllelek.

Vágyakozó

Ó, ha megpillanthatnálak,
még a fák is táncolnának.
A nap arca földerülne,
minden eleven örülne.

Ó, ha megérinthetnélek,
húr pendülne, zengne ének.
Karod szép szárnya emelne
föl, föl a bársony egekbe.

Ó, ha megölelhetnélek,
számra dalok szökkennének.
Szívemben virág fakadna,
a szél fényesen kacagna.

Ó, ha megcsókolhatnálak,
tüze lobogna a nyárnak.
Világnyi öröm szakadna –
hetvenöt éves kamaszra.

Hazafelé

Már nem sietek sehova.

Bámulom a semmit,
terebélyesedjék csak kedvére.

Nem zavar
a nevetlen kutyák ugatása.
Az a dolguk: ugassanak!

Visz az út,
de már nem sietek sehova.

Az ősz fái
levelekkel üdvözölnek,
amint görbe hátamat egyengetve
elhaladok alattuk.

Már nem sietek sehova.

Az árva ágak közül
valami fekete madár reszelős hangja
húz el fölöttem
s üti meg öreg szívemet.

Battyogok hazafelé.

Fáradt gyökereimmel
benned próbálok
megkapaszkodni.

Mács József

A háború árnyékában*

Úgy alakult az élete, hogy még a nagy becsben tartott hegedűjét is félrerakatta vele a harmincas években. Egyszerűen az történt, hogy, elhatalmasodott rajta a nyugtalanság és a mehetnék. Úgy is lehetne mondani, hogy a vesztébe rohanás kényszere. Az egészet az okozta, hogy miután Zománccról visszatérve jó állást kapott az ózdi vasgyár főműhelyében, a minden fiútestvére életébe beleavatkozó lánytestvér, mindegyikük elkényeztetett Pirikéje bogarat ültetett a fülébe, amikor biztos kézbesítői állását feladva, férjhez ment egy közeli falu Hangya szövetkezetének az üzletvezetőjéhez.

Nyugalma megháborítására azért volt alkalma, mert egészen véletlenül egyszerre toppantak be az édesanyjuk konyhájába. Semmi nem érdekelte őt. Sem a szülei, sem a bátyjai, csak az ő jobbra fordítható élete, beleértve a jövőjét is. Az otthonlevők, testvérei és a szülei, ugyancsak meresztették a szemüket és hegyezték a fülüket.

- Ne járj te abba a gyárba, Pista!

- Miért? Mi bajod a gyárral?

- Többre még egy jól menő üzlet vezetésével! A haszonból hamarabb viszed valamire! - kezdte az okosítását.

- Kéé az üzlet?

- A Hangya Fogyasztási Szövetkezeté.

- És mi közöm hozzá?

- Egyelőre még semmi, de majd lesz.

- Ne beszélj bolondságot.

- Halálosan komolyan mondom. Mért akarnék neked rosszat? A bátyám vagy!

- Olyan munkára akarsz rászedni, amihez nem értek.

- Segítségedre lesz az elindulásban az uram, a te jó szívé sógorod! No meg én is melletted leszek.

- Te? Mellettem?

- Mért ne? Ahol a férjem boltos, ott én vagyok mellette a boltosné. Naponta együtt állunk a pult mögött. És azt te is nagyon jól tudod, milyen tanulékony vagyok.

- És ha mégis csódbé viszem az üzletet, és rámegegy minden pénzem, akkor mi lesz velem? - szállt szembe a könnyelműséget mutató húga javaslatával, akinek keményebb volt a feje a fatuskónál. Amit jónak látott, azt rögtön végre is akarta hajtani.

- Ne láss rémet abban, amibe még bele se fogtál! Keresz a környéken olyan Hangya szövetkezetet, amelynek sürgősen üzletvezetőre van szüksége. Aranyoson, az édesanyánk szülőfalujában most ilyen a helyzet, és ha meg tudod választani magad, máris megragadtad az Isten lábát. Mert az üzlethez kocsmá, sőt lakás is tartozik.

- Szépen hangzik, amit mondasz. De én már nem ismerem ott senkit. Annyit pedig tudok, megtanított rá az élet, hogy akinek se ismerőse, se pártfogója nincs, annak az üzletvezetői állás anyyi.

- Gondolod te.

- Nincs igazam?

- Annyiban nincs, hogy támogatód lenne.

- Ki lenne az, amikor Aranyoson az anyánk felmenői már a falu temetőjében pihennek?

- Mondtam már, hogy az uram.

- Ő nem odavalósi! Hogyan segíthetne nekem a bolt megszerzésében?

- Jó barátja volt, aki felmondta az állását. Sokszor megfordult nála. Sok befolyásos emberrel összebarátkozott Aranyoson. A többit bízzuk rá.

- Én a helyedben komolyan venném a húgod ajánlatát

- szökött bele a beszélgetésükbe egyetlen egyszer az édesanyjuk. - Engem talán még ismer is ott valaki. Emlékezik a szüleimre és a nagyszüleimre.

Ennyi volt röviden az édesanyja véleménye. Ki sem látott a konyhai munkából, amelyből soha nem volt kevés. A többi testvére meg jobbnak látta, ha hallgat. Sokáig habozott, gondolkozott, töprengett, hol egyedül, hol a feleségével, éjszaka is, nappal is. S az oldalbordája olyan áldott jó lélek volt, hogy soha nem fordult szembe az elképzelésével, a döntésével meg különösen nem! Felesleges volt bevonni őt a vívódásaiba. De hát hűgának a szavai olyan erősen megkapaszkodtak a fejében, hogy foglalkoznia kellett az ajánlatával nappal is, éjszakai ébrenléteiben is. Képtelen volt elfelejteni az ajánlatát.

Ha elfogadja a tanácsát, és nem szalasztja el a lehetőséget, talán ő is elindulhat a felfelé kapaszkodás nehéz, küzdelmes, sok buktatóval járó útján. Nehezítette azonban a döntését, hogy harmincban megszületett második kislányuk, akit a visszhangos és zajos családi ünnepség előtt Isten földi szolgája Klára névre keresztelt. Keresztszüleinek Pirikét és a férjét jegyeztették be a pappal a református egyház anyakönyvébe. Már érte is felelősnek érezte magát. A mesterségét tudja, a kereskedést meg tanulnia kell, kitől leshetné el csínját-bínját? A sógora bármennyire pártfogója is, nem állhat örökké mellette. Az elfogadott új helyen csupán egyetlen dolgot vallhat: Magad, Uram, ha szolgád nincsen!

A kis falusi fogyasztási szövetkezetekbe elég egy ember, nincs szükség segédre, inasra, csupán a felesége vagy idővel a gyermekei segítségére. Egyébként csendes, de számolni jól tudó sógora és a húga végül közös erővel elég hamar meggyőzték, hogy nem szabad elszalasztani az alkalmat, a kínáló lehetőséget! Nem minden hónapban üresedik meg egy-egy üzletvezetői hely. Néha évek telnek el, míg valahol, a tágasabb környéken, sürgősen boltost keresnek.

Legfőképpen azért sikerült viszonylag könnyen meghoznia a döntést, mert az ő hűséges és mindenben megértő felesége egyetlen ellenvetést sem tett a szándéka ellen. Megfogadta a pap előtt, hogy haláláig tartja magát temp-

* Részlet a szerző Az elcsatolt vagon c. regényéből.

lomi esküjéhez, és mindenben hűségesen támogatja férje elgondolását.

A megválasztását kísérő beiktatási ceremónia után boros, hangos és reggelig tartó bállal folytatódott a jókedv a Hangya kocsmái részében, ahol a falu gazdagabb hangadói a feleségét is megtáncoltatták. Tetszett neki, hogy a virtuskodásra hajlamos, meglett férfiak kézzel kézre adták, ismerkedjenek meg közelebről a többiek is az új, csinos boltosnéval. S tánc közben, persze, az udvarláshoz nélkülözhetetlen szép szavak sem maradtak el. Az ilyenkor szokásos bókók, amelyeket a bor hatásától felbátorodva ihletetten sugdostak a fülébe:

- Ettől a bái éjszakától kezdve maga lesz falunknak a legszebb asszonya!

- Ne túlozzon! - háritotta el a bókot.

- Az előző boltosné is szép volt, de a mostaninak a nyomába se léphet! Vigyázzon, mert elszeretik a férjétől!

- Kettőn áll a vásár!

- Ostrom alatt tartják, mint a nehezen bevehető várat.

- Én biztosan nem tűzöm ki a vár fokára a fehér zászlót.

- Kitartó rohamozással a legellenállóbb várat is be lehet venni.

- Ejnye-bejnye, nem eszik olyan forrón a kását!

- No, majd meglátjuk...

A fásasztó bái éjszaka után zökkenő nélkül költöztek be családostul az aranyosi Hangya lakható részébe, egy nagyobb és egy kisebb szobából álló lakásba, amelyből ajtó nyílik az üzletbe, a konyhába, s onnan tovább a kocsmába. Ózdi teherfuvaros szállította oda bútorait és egyéb ingóságait. Feleségének a szülei semmilyen segítőkészséget nem mutattak. Megsértődtek, amiért a változáshoz nem kérték ki a véleményüket. Teljesen érthetetlenül úgy viselkednek, mintha ők nem is lennének, csak az ózdi szülők. Ha ez a nem kívánatos helyzet így marad tovább, nem változik meg, annak ők látják kárát. Beleértve szívfájdalmukra a két aranyos unokájukat is.

Ezért a mostani lépésükért teljes mértékben a vejüket hibáztatták, aki különösen összeházasodásuk óta félreérthetetlenül tartózkodóan viselkedik velük szemben. Persze, nem felejtették el leszedni a szenteltvizet a lányuk fejéről sem! Olyan véleményt formáltak róla, hogy teljesen behódolt a férjének, mukkanni sem mer mellette, azt csinál vele és a családjával, amit akar. Ha történetesen azt venné a fejébe, hogy Kanadába viszi őket, ott próbálja megragadni az Isten lábát, a lányuknak az ellen sem lenne semmi kifogása.

- Kihez adtuk a lányunkat? Egy örült akarnokhoz, aki úgy váltogatja a munkahelyét, mint más ember az ingét?! Te vagy az oka... - rontott haragjával naponta a feleségére az apósa.

- Én? Megbolondultál?

- Te! Ki más? Nem te álltál a lányunk szándéka mellé? Nem te helyeselted a házasságukat?

- Mi mást tehettem? Kergettem volna világgá vagy öngyilkosságba az egyetlen ártatlan lányunkat? Hány sze-

relmes fiatal végzett az életével legszebb éveiben a szülők csökönnyös, konok ellenkezése miatt?

- Ez igaz. Ezt én se akartam. Ezért engedtem a végén!

- Volt más választásod, hogy a lányod szívét ne sebezze meg?

- Nem emlékszem, hogy lett volna.

- Segíthettek?

- Tessék.

- A helyettesed.

- Igaz, így volt, én őt szerettem volna vőmnek.

- No, látod! De nem lett a vőd, mert a lányunk Pistát szerette!

- Ez is így igaz.

- Egyet jegyezz meg: szeretnünk kell a gyerekeinket. Egyik a lányod, másik a vőd. És el kell fogadnunk a döntésüket. Alakítsák úgy az életüket, ahogy ők jónak látják. Ne szóljunk bele. A fiatalok nem szeretik, ha a szülők beleütik az orrukát a dolgaikba.

- Mit tegyünk akkor?

- Ha megszokják az új helyüket, meglátogatjuk őket.

- Ez lesz talán a legokosabb lépés.

Ha végighallgathatta volna felesége szüleinek a beszélgetését, semmin nem botránkozott volna meg. Sőt, nevetnie kellene önmagán, mert hiszen a jóisten mintha úgy teremtette volna őt erre az evilági életre, hogy mindig hálaalkodnia kelljen valakinek. Egyszer az apósának, másszor a sógorának, harmadszor és nem utolsósorban Pirikének, aki 'asszony kezében a gyeplő' módjára derekas és eredményes munkát végeztetett a férjével, és fáradságot nem ismerve, apait-anyait beleadott az aranyosi üzlet elfogadtatásába. Az egész falu bizalmát és rokonszenvét elnyerte a sógora számára!

Nem is volt különösebben nehéz a vállalt feladat teljesítése. Ellenfele nem volt, aki esetleg megosztotta volna a falusiak véleményét, s a lakosság egy részében ellene fordította volna a hangulatot. Az is hozzájárult gyors és zökkenőmentes megválasztásához, hogy a nem is távoli felmenői aranyosiak voltak. Még nem korhadtak el és nem dőltek ki a falu temetőjében azok a fejfák, amelyek ezt cáfolhatatlanul bizonyítják. És ha sorra vennék és meghallgatnák a falu legidősebb vénembereit, vénasszonyait, valamelyikük talán mesélni is tudna róluk. Hiszen a halottak jótettei tovább élnek az élők száján.

De minden emlékezőnél meggyőzőbb bizonyíték a paplakban őrzött egyházi anyakönyv, amelybe a mindenkor pap évente bejegyzte az újszülöttek és az elhunytak nevét. Ezt ne tudták volna a falu legkíváncsibb asszonyai, emberei? S hogy állandósult téma legyen az új üzletvezetőjük kiléte, néhányan bizony nyitogatták is az ajtót a református lelkésznel, aki maga is tudni akarta, kifelé-mifelé az új boltos, akinek hamarosan a főnöke lesz, ha történetesen tanító úr nem vállalja tovább a Hangya Fogyasztási Szövetkezet elnöki tisztét. Így nem is volt nehéz válaszával kielégítenie a kíváncsiskodók érdeklődését.

- Nyugodjanak meg, emberek! És nyugodjanak meg az én asszony testvéreim is! Rendes üzletvezető áll az elődje

helyére. Ezt már most garantálni tudom.

- Aztán mire alapozza tiszteletes úr a véleményét?
- kérdezték tőle többen is.

- Hát arra, kedves atyámfiai, hogy felmenői itt nyugszanak a temetőben. Nem áll érdekében felelőtlen viselkedésével a nyugalmukat megzavarni.

- Adja az Isten, hogy úgy legyen, ahogy tiszteletes úr mondja!

- Nem lehet másképp.

- De ha mégis megtörténne a baj?

- Nem történhet meg, ha én leszek a szövetkezet elnöke. És ez hamarosan kiderül.

- Ez rajtunk múlik?

- Nem hinném. Sőt, biztosan tudom. Ez csak akkor történne meg, ha tanító úr önként lemondana elnöki tisztéről.

- Lehet ezzel komolyan számolni?

- Olyan értelemben lehet, hogy a mi tanítónk gazdálkodni szeret. Meg kereskedni a teheneivel. Meg vadászfegyverrel járni a határt, ha az esetek többségében nem is jár szerencsével. És a felesége unja már a mellékes foglalkozásait. Hátha most erősebben kinyitja a száját, hogy ne vállalja tovább a szövetkezet elnöki tisztét...

- Akkor ezt el is felejtettük. Bocsánatot kérünk.

- Tőlem ezt nem szükséges kérni. A jó pap mindig megbocsát...

Sógora jó tanácsok adásával sem maradt adós. Neki köszönhette kezdetben az áru nagy választékát. Később meg azt, hogy már egyedül is elvégezte az árurendelés rendkívül nehéz munkáját. Egyre kevésbé volt szüksége a sógora tanácsaira és okosítására. Ahogy teltek-múltak a hetek, úgy találta fel magát egyre biztosabban boltban és kocsmában, és a raktár bőséges árukészletében is jól kiismerte magát. Az üzlethez tartozó udvar is elég tágas volt, könnyen megfordulhatott rajta az áruval megrakott szekér. S volt rajta sertés- és tehénistálló is. Csak jószágot kellett vásárolni bele.

Az áru fuvarozó gazda ugyanaz maradt, aki volt. Nem cserélődött az üzletvezetővel. Megörökölte a helyét, mint számár a fülét. Persze, nem örült neki. Harapófogóval sem lehetett belőle kihúzni a szót. Ha felült a szekere, és elindultak az áruért, a több mint tíz kilométeres utat úgy tették meg, hogy csupán egy-egy szó hagyta el a száját. Boldog Mihálynak hívták a szekér gazdáját, aki indulásuk előtt mint ha fogadott volna valakivel, hogy egész úton nem nyitja ki a száját. A hosszú, unalmas, zötyögős töltésen mindenféle módon próbálkozott vele, mégsem járt sikerrel.

- Szép időnk lesz! - kezdte el a kocsisa szájnnyitogatását, amely fölött gondosan ápolt bajusz ékeskedett.

- Szép.

- Nem kell esőtől tartanunk.

- Nem.

- Az asszonykájához is ilyen szűkszavú?

- Hát...

- Mért?

- Mert rájöttem az evésnél, hogy minél többet beszélek, annál kevesebbet eszek. Magam ellen vagyok.

- Csak ennyi az oka?

- Más is lehet még!

- Micsoda?

- Pap kenyere a beszéd, nem a paraszt emberé. Nagy baja lenne a falunak, el is kergetnék, ha a papjuk is olyan szófukar lenne, mint én! A szemébe is meg mernék mondani, hogy tiszteletes úr pályatévészett ember, csapjon fel fuvarosnak.

- És ha az asszonykája veszekedik?

- Meghallgatom.

- Ha nem hagyja abba?

- Odébb állok.

- Mindenre talál megoldást.

- Eltalálta.

- A nevetetésére is?

- Arra ritkábban. Nem szabad kényeztetni az asszonyt.

- Miért?

- Mert a végén az Isten se bír vele!

Az ragadt meg benne legjobban a szülőktől tanult tudnivalókból, hogy a remény hal meg utoljára. Ő azonban ezt a bölcsességet is elég hamar feladta a kocsisával kapcsolatban. Úgy ültek egymás mellett a hosszú úton, mint ha haragudtak volna egymásra. Pedig szó sem volt erről. Kezdte belátni, hogy igaza van Boldog Mihálynak. Valóban pap kenyere a beszéd, nem a kocsisé!

A sok szárnyas jól elfért a Hangya udvarán, s a konyhától legtávolabb eső részen kis veteményeskert is volt, közelében fatartóval, sertés- és tehénistállóval. A veteményeskertben az anyósa segítségével és okos tanácsaival a felesége is feltalálta magát. És hogy a fatartó és az ólak se legyenek üresek, arról maga gondoskodott.

Egyszóval az új körülmények olyan érzést keltettek benne, hogy az újabb munkahelycserével tulajdonképpen az ígéret földjére érkezett. És ezzel a véleményével a felesége is egyetértett. Mert ő a kertészkedéssel és a falusi élettel az ondolált hajviseletét is összeegyeztethetőnek tartotta. Füttyülve és elfelejtve a báli bókákat, eszébe sem jutott a szép úriasszonyt játszani, bár a hiúság nem hiányzik egyetlen asszonyból sem, belőle sem hiányzott. De nem ez volt a fontos, hanem az, hogy a kertjükből gyönyörű édent varázsolt! Csodájára jártak nemcsak az asszonyok, hanem a férfiak is, közéjük számítva báli bokolóit is, akiket jó humorérzékkel úgy tréfált meg:

- Most már bokoló szavaikkal a kertemet áraszák el. Az ellen a férjemnek sincs kifogása, és nekem is jólesik.

- Azok nevében mondom, akik szépeket mondtak magának a bálban, én is közéjük tartoztam, hogy ilyen gyönyörű kertet született falusi asszonyok se tudnak a házuk mellé varázsolni! Minden elismerésünk a magáé.

- Örülök a munkám dicséretének, és nagyon köszönöm!

- Kérdezhetnék még valamit?

- Nyugodtan.

- Hol tanult meg úgy kertészkedni, hogy a falusi ember is megcsodálja a munkáját?

- Sehol.
 - Nehéz elhinni.
 - Akkor elárulom.
 - Kíváncsian hallgatom!
 - Kertészek szakkönyvéből.
 - Ez meg se fordult a fejemben. Hát itt van a kutya elás-
 va. Most már mindent megértettem...

Boltosként a vasgár olajfoltos munkaruháját fehér köpennyel váltotta fel, s elindult az új, ismeretlen úton, miközben a vasgári búcsúzkodásának is a végére járt. Gondolta, nem lesz könnyű összelelkeznie a hozzá közelálló lakatosokkal, munkásokkal, legfőképpen pedig a zenekar tagjaival, akik mintha testvérei lettek volna. A feltevésében nem is csalatkozott. Se vége, se hossza nem volt az elérzékenyülésének. Újra és újra kibuggyant szeméből a könnycsepp.

Amikor maga mögött hagyta a gyárkaput, s talán soha vissza nem térően elindult az új, egyelőre ismeretlen úton, nem győzte nyelni a könnyét hazáig. Kábultságot és fáradtságot érzett. És mintha más ember bőrébe bújatták volna. Nem ismert magára. Ahányat lépett, annyiszor kérdezte meg:

- Te vagy, Kovács Pista? Valóban te vagy?
 - Ki lenne más? - csipkedte meg a karját, hogy az esetleges álomból végre felébredjen.
 - De te zenész akartál lenni! Zenélés és üzletvezetés hogy fér most össze?
 - Csak összefér valahogy.
 - Pihenteted a hegedűdet? Feladtad az álmod?
 - A hegedűre most valóban nincs szükség. De nem felejtettem Ózdon. Aranyosra költöztettem azt is. Egyelőre azonban nincs időm, hogy a kezembe vegyem. A szekrény tetején porosodik. Ha úgy tetszik, ott unatkozik szegény.
 - Eljön az ideje annak is, hogy előveszed!
 - Abban biztos vagyok.

Azt volt nehéz elviselnie a pult mögött, hogy a napok múlásával a felesége észrevehetően megváltozott, illetve egyre jobban elbizonytalanodott. Ahelyett, hogy könnyített volna a helyzetén, felébresztette benne az addig alvó félelmet. Apósa, anyósa sem mutattak egyértelműséget a támogatásában. Kétkedni kezdtek döntései helyességében. Ezzel magyarázható, hogy még elköltözésük előtt - először a házasságkötésük óta - keményen összeszólkoltak a feleségével. Leánykái nem győztek csodálkozni rajtuk. Soha azelőtt nem látták őket szembefordulni egymással. Nem is hagyták szó nélkül. Különösen az idősebb, Malvinka kérdezősködött élen.

- Mi történt veletek? Már nem szeretitek egymást?
 - Honnan veszed ezt, kislányom? - nézett össze a feleségével.
 - Úgy veszekedtek, hogy rossz hallgatni benneteket!
 - Te vagy az idősebb és az okosabb gyermekünk. Neked kell jobban tudnod, hogy új helyzetbe kerültünk Aranyoson. Szokatlanba és idegesítőbe. Meg kell tanulnunk az üzlet vezetését. Beleértve az italmérést és a kiszolgálást. Ez nem megy egyik napról a másikra. Ezért vagyunk tü-

relmetlenek és ingerültek. Ezért kiabálunk néha egymásra, de csak akkor, amikor pattanásig feszültek vagyunk - nyugtatta meg őket okos szavaival a felesége.

- Mi is így gondoltuk - bújtak hozzájuk ragaszkodóan a leánykák.

- Tanuljatok nyugodtan, mi édesanyátokkal változatlanul nagyon szeretjük egymást! Ti pedig a szemünk fénye vagytok - jelentette ki határozottan és meggyőzően, megerősítve feleségének a korábbi szavait.

Visszafordulásról már szó sem lehetett. Élni kellett az életüket az új helyen. Azzal a jóleső érzéssel, hogy sógora és a húga betartották ígéretüket, ellátták őt tanáccsal, mennyit rendeljen az áruból, hogyan mérje az italt, hogyan kezelje a kasszát, és hogyan védekezzen az üzletvezetők legfélelmetesebb réme, a pusztulást elindító mankó ellen.

Ment is minden simán, nem gondolta volna, hogy ha olykor zökkenőkkel is, de beletanul az új mesterségébe. És hát az üzletvezetéssel a megszerzett rang sem volt mellékes! Amikor a fehér bolti kabátot magára öltötte, máris éreztették vele, hogy befogadták körükbe a falu előkelői. Katonai hasonlattal élve: ez annyit jelentett, mintha közönséges közlegényből egyszerre hadnaggyá léptették volna elő. Nagyot ugrott előre a ranglépcsőn, egyszerre pap, tanító, csendőrőrs-parancsnok és főjegyző baráti körébe került. És az csupán a tanítón múltott, hogy főnöke lesz-e neki is, vagy nem? Hamar kiderült azonban, hogy a gyermekfejek pallérozója nem igazolta a tiszteletes úr feltételezését, megtartotta Hangya-szövetkezeti elnöki tisztét, aminek később ő, a boltos látta illetve szenvedte meg a kárát.

S abból kiindulva, hogy a falnak is füle van, késői nyugovóra térésük idején fejükre húzták a dunnát, úgy sutogták el egymásnak a naponta tapasztalt véleményüket Aranyos előkelőségeiről, akiknek a barátságára nagyon büszkéek voltak. Bár valamennyien hitelben vásároltak, és ez nem tetszett nekik.

Kóstolgatni kezdték azt az életet, melynek a kellős közepébe csöppentek. Az irántuk kifejezett kedvesség és a hozzájuk való dörgölözés arról győzte meg őket, hogy mindig és mindenütt az a feljebbvaló, akinek fizetnek vagy tartoznak. Az alárendelt pedig az, aki fizet vagy adósságot törleszt.

Bizonyára ez a látványos felsőbbrendűség tetszett meg a feleségének, mert egyetlen nap sem múlt el úgy, hogy ne állt volna oda a pult mögé, vagy ne tartózkodott volna az üzletben. Hamar megtanult gyorsan összeadni és kivonni, élvezte a vásárlók kiszolgálását, azt meg palástolhatatlanul nagyra tartotta, ha különösen a férfiak nem győztek eléggé dicsérni a csinoságát. Nem utolsósorban pedig annak a tekintélynek örült a legjobban, amely nemcsak a boltosnak, hanem a boltosnénak is kijárt.

Egyre ismerősebb és kedvesebb hely lett számukra a korábban teljesen idegen falu. Nem kellett hosszú időnek elteltie ahhoz, hogy a keresztnevükön szólítsák az odavalósi asszonyokat és embereket. Idővel a boltjukba vásárolni járó gyermekeket is így szólították. A reformá-

tus templom magasba nyúló tornya mutatta nekik magát a leghamarább. Meg az elemi iskola a tanítói lakással. Két nagy ablaka az útra nézett. Számon tartotta az előtte elhaladó lovas és ökrös fogatokat meg a boltba igyekvő asszonyokat, akiknek kosár lógott a karjukon.

A templom és az iskola a falu közepén volt, a Hangya szövetkezet és a parókia által közrefogva. A falu alsó részén meg, egymástól tisztos távolságban, a körjegyzőség és a csendőrlaktanya épülete állt. Az előbbibe sűrűn nyitogatták az ajtót, ügyes-bajos dolgaikat intézték az emberek, de az utóbbiba senki nem ment be ódzkodás nélkül. S bizony, megemlegette a magyarok istenét, akit oda tolvajlás vagy bármi más gyanújával kísértek be a kakastollasok.

- Ki vagy te?

- Mi vagy te?

- Milyen anya szült? - szűrődött ki olykor az ablakon az ordításba forduló kérdések és az egyre keservesebb jagatások hangja.

A halál szelétől érintetten is torz mosoly ült ki az arcára, amikor arra a furcsa helyzetre gondolt, amelybe az üzletvezetőséggel csöppent. A körjegyzői hivatalban csúszó-mászó féreggé vált mindenki, mert a Bocskai-ruhában járó jegyző nemcsak elvárta, hanem meg is követelte a tiszteletet és a hajbókolást. Ha valaki kopogtatás nélkül nyitott be az irodájába, erélyes hangon küldte ki az illetőt, s mindaddig ismételtte vele a bejövetelt, míg nem jutott eszébe, amit elfelejtett. Ha a faluból hozzá indult valaki az ügyes-bajos dolgát elintézni, nem léphetett ki úgy a házból, hogy ne figyelmeztették volna:

- Aztán ne felejts el kopogni az ajtón!

Vagy:

- Aztán nehogy te is úgy járj, mint az a bolondos Gazsi, hogy már bent volt, és ijedtében kifelé kopogtatott!

Vagy:

- Nehogy az ajtónál jöjj zavarba te is, mint a féleszű Kázmér, aki előbb benyitott a főjegyző úrhoz, és amikor megbizonyosodott róla, hogy ott ül a helyén, akkor kopogtatott, de már az asztalán. A főjegyző úr persze olyan haragra gerjedt a szemtelenség és butaság láttán, hogy azonnal kikergette őt az irodából, és nem is engedte vissza.

- A bolondokházát keresd, ne az én irodámat, te szerencsétlen hatökör! - kiabálta utána, és az ügyüket intézni akarók orra előtt kulcsra zárta az ajtót. Senkit nem eresztett be az irodájába. Le kellett hűtenie a felforrósodott fejét néhány pohárka erős kisüstivel.

Egyszer azt találta mondani az egyik falusi lagzi lakodalmi asztalánál a jócskán pityókásan a papnak, mert egymás mellé ültették őket:

- Tudod, tiszteletes uram, neked meggyóonom, ha nem is vagy plébános, hogy én legnagyobb imádságunkat, a Mi Atyánkat mindig úgy mondom el, hogy megváltoztatom az egyik sorát.

- Ez eretnokség!

- Tudom.

- Mégis azt teszed?

- A hivatali teendőm kényszerít rá!

- Melyik az a sor?

- De szabadíts meg a gonosztól...

- Mi lehet ennél jobb?

- Én ezt minden lefekvésemkor úgy imádkozom: De szabadíts meg a buta ügyfeleimtől!

- Sokan vannak?

- Erre a harmadik zsoldár soraival felelek, lásd, jó református keresztyén emberrel van dolgod: „Ó mely sokan vannak, Akik háborgatnak, Engemet, én Istenem!”

- Akárhogyan is megy hivatalodban a sorod, a Mi Atyánk szövegét még Isten földi szolgálója se változtathatja meg, aki én vagyok.

Ennél a hóbortjait a hivatalában kiélő, nagyhatalmú főjegyzőnél azonban a kocsmába lépve felcserélődött a szerep. A kocsmában ő járt elől a megalázkodásban. Néha már kellemetlen is volt, ahogy körülhízelegte a szavaival. Dicsérte a pultot, a tiszta padlót, nem utolsó sorban a rendezett asztalokat és székeket. A boltba tévedésből sem lépett be, az áruval roskadásig megrakott polcokra nem volt kíváncsi, mert ott nem árultak bort és pálinkát.

S hízelgő szavaiból nem volt nehéz arra következtetni, hogy egy lyukas garas sincs a zsebében. A fiókból nemskára elő kell húznia a hitelkönyvet. Fél liter Kadarka volt az egyszeri adagja, de ezt napjában többször is megismételte. S mikor az utolsó fél litert is magába öntötte, akkor következett italtól fütötten a még nagyobb áradozása, amely sablonosan mindig azzal kezdődött:

- Tudja, Kovács úr, magát az Isten küldte Aranyosra. Ilyen jó boltosa és kocsmárosa még nem volt ennek a falunak. Az én irodámban sok ember megfordul, de a legbalgább ügyfeleimtől is ezt hallom.

- Ne emeljen annyira az egekbe a főjegyző úr.

- Mért ne tenném?

- Egyszerűen azért, mert nem érdemlem.

- Sose szerénykedjen.

- Nem keltével, nyugtával kell dicsérni a napot.

- Ezt meg honnan okoskodta ki?

- Onnan, hogy nemrég foglaltuk el az új helyünket.

- És ezzel megint milyen bölcs dolgot akar mondani, Kovács úr?

- Csak azt, hogy új seprő jól seper. De végén csattan az ostor! És ezt minden földi halandónak illik észben tartania!

A tanítóval, az elnöki tisztségében megerősített főnökével, akit mélységesen tisztelt, és a templomban áhítattal hallgatta a szép orgonajátékát, sokkal feszültebb volt a kapcsolata. Nem azért, mert elnöke maradt továbbra is a Hangyának, s ellenőrizte a könyvelést, és időnként véleményt mondott a megjelenő ellenőrnek a munkájáról. Ezzel nem volt semmi probléma. Gondja egyedül abból adódott, hogy mindenféleképpen neki kellett volna bolti főnökét és a gyermekei tanítóját körülugrálnia, de mindjárt a kapcsolatuk legelejétől fordítva történt ez is.

Tanító úr alázkodott meg előtte. Merthogy ő is azoknak a számát szaporította, akik hitelben vásároltak nála. Ezen kívül Malvinka lánya nem volt valami jó tanuló, mégis csupa egyesek kerültek a bizonyítványába, s nem volt olyan év végi iskolai majális, amelyen ne szerepelt volna. Ha szüksége van valamire, ne mondja az üzletvezető, hogy az éppen nincs, elfogyott, nagyon sajnálja, de azzal az áruval nem szolgálhat.

A második világháború kitörése, s Magyarország belekeveredése a felesleges vérontásba csak még jobban növelte a boltos tekintélyét. Akinek pénze volt, mázsájával akarta vinni a cukrot, hordóstól a petróleumot, s egyedül csak rajta múlt, ki mennyi élelmiszert tárolhatott a nehezebb hónapokra, évekre. Semmi gondja, és egyetlen álmatlan éjszakája sem lett volna ezzel, ha az igazságérzetét Őzdon felejtette volna. Az ember azonban nem úgy született a világra, mint az állat, amely a szőre vedlésével nemcsak téli bundáját, de könnyű nyári ruháját is váltani tudja. Az ember képtelen változtatni a természetén, bármennyire is szeretné. Hát még az igazságérzetén.

Kínos helyzetét el-elpanaszolta feleségének, aki mindkét lábával a valóság talaján állva, és a hétköznapi élet sűrűjében eligazodva, megbotránkozva hallgatta, s nem értette őt. Ezt sokszor a szemébe is mondta. Ha vét bárki is az igazságérzete ellen, az miért kínozza a lelkiismeretét jobban és fájdalmasabban, mint bárkinek a bármilyen aggodalomra okot adó betegsége? Aki a két dologban nem látja a különbséget, nem biztos, hogy tisztában van a szó értelmével és jelentőségével.

- Egyetértesz velem? - játszottak el egymás karjaiba bújva leggyakrabban esténként az őt érzékenyen érintő témával.

- Teljes mértékben - hangzott őszintén a válasza.

- Akkor mi bajod?

- Nem több, nem kevesebb, mint a határtalan emberi önzés!

- Kinél vagy kinnél? Szóból ért az ember!

- Azoknál, akik ebben a csúnya háborús helyzetben sincsenek tekintettel másra, csak önmagukra, és mindent elvinnének a boltból, ami felsőbb utasításra csak adagolva adható, mert sok a pénzük, és mindenre futja!

- És ezzel mi a gondod?

- Az, hogy a felelősség az enyém! Ha úgy tetszik valakinek, fel is jelenthet a Hangya vezérigazgatóságánál, hogy részrehajló vagyok!

- Milyen részrehajló? Érthetőbben beszélj...

- Hát jó! Megpróbálom.

- Röviden, ha lehet.

- Ha cukrot kapok, rögtön elvinné az egészet néhány gazdag család. A szegények meg szophatnák az ujjukat. A cselédekről már nem is beszélek.

- Folytasd!

- Ha elhozza szófukar fuvarosunk a néhány hordó petróleumot, ugyanaz a néhány pénzes család arra is rögtön rátenné a kezét, ha engedném. És hova vezet mindez?

- Ezt mondd, mert erre vagyok legjobban kíváncsi.

- Hát, Isten látja a lelkem, hogy nem akarlak megijeszteni, de az ő kapzsiságuk börtönbe is juttathat engem, ha feljelent valaki. És még rosszabb is történhet velem.

- Példának okáért?

- A Hangya pesti igazgatósága leveszi rólam a kezét. Felment az állásomból, és mehetek a frontra. Aztán sirathatod az uradat, mert csak a jóisten csodája lesz, ha nem leszel hadiözvegy.

- Most aztán alaposan tágra nyitottad a szemem.

- Hagyjuk abba. Ne ijesztgessük egymást!

- Ez a legjobb, amit tehetünk.

Bettes István

„Bor a teje vén gyereknek”

(T.M. szavaival M.J-nek)

Bor a teje vén gyereknek,
ha már keze megremeg...
Keserűség van szívében?
Orvosságát igya meg!

Bor a teje vén gyereknek,
jönnek a bús fellegek,
dalikózik búsultában,
vagy a semmibe mered...

Bor a teje vén gyereknek,
múlnak sok szép szerelmek,

szomorúság nincs szívében,
így nézi a kék eget.

Bor a teje vén gyereknek,
nem gondol a halálára,
s tudja a „memento moret”
látott 10, 20, 100 moret.

Bor a teje vén gyereknek,
utolját is igya meg,
s mire csak cefréje marad,
békésen elszendereg...

Mács József köszöntése Bátkában

Mács József április 18-án töltötte be 85. életévét.

Gömöri látogatása előtt A Hírek.sk-nak nyilatkozott:

Elmondta, hogy nemrég a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozatának tagjaként, feleségével együtt részt vett a tagozat tavaszi irodalmi gáláján.

„Meglépődtem azon, hogy az est során **Kubik Anna** színésznő részletet olvasott fel a Szélfúvásban című regényemből. Régi ismerősöm, és csodálatosan tolmácsolta a gondolataimat. Elárulta, hogy nagyon tetszett neki a részlet, kérte, hogy küldjek neki egy tiszteletpéldányt a könyvből. Örömmel teszek eleget a kérésének. Mindig szívesen utaztam Budapestre, a Magyar Művészeti Akadémia találkozóira, de egészségügyi okokból lassacskán fel kell hagynom ezzel. Egyszer még el szeretnék menni, hogy közöljem a távolmaradásaim okát, mert a többiek nem értik, hogy az irodalmi tagozat egyik leghűségesebb tagjaként mostanában miért akadoznak a látogatásaim” – szövegezte távolmaradása okáról Mács József, a felvidéki magyarság sorskérdéseinek, kiszolgáltatottságunknak hiteles krónikása, akit írói munkásságáért a többi között a Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével (2011), a Magyar Érdemrend Tisztikeresztjével (2014), a Magyar Művészeti Akadémia nívódíjával (2015) is kitüntettek. Számára, a lélekben örökké bátikai magyar író számára a legnagyobb megtiszteltetést talán a jövőben mégis az jelentheti, ha szülőfaluja magyar iskolájának majd sikerül felvennie és viselnie a nevét...”

Itthon, szűkebb pátriájában, az övével szeretett volna ünnepelni. Erről ezt mondta:

„Nagyon jó érzéssel készülök a hétvégi bátikai ünnepségre, hiszen örülök, hogy szeretettel gondolnak rám. Egyúttal a rejtett szomorúsággal is terveztem ezt az utat, hogy talán most utoljára té-

rek majd haza a szülőfalumba, amelyhez az egész Gömörországgal együtt mindig nagyon ragaszkodtam. Ilyen életkorban már tudatosítani kell azt, hogy bármikor üthet az utolsó órák.”

Bátka község önkormányzata, a Csemadok helyi szervezete, az egyházközség és az alapiskola vezetősége kétnapos születésnap programot rendezett az író tiszteletére.

Az emlékoszlop • Homoly Erzsébet felvétele

Koszorúzásra készülve. Elöl: Mács József és Hencz Péter polgármester, mögöttük Nagy Ákos Róbert gömöri esperes, Szesztay Ádám, Magyarország kassai főkonzulja feleségével, jobbra Duray Miklós. A háttérben Duray Éva és Sebők Valéria • Homoly Erzsébet felvétele

Boráros Imrének Gyurán Ágnes köszönte meg az előadást
Homoly Erzsébet felvétele

Szesztay Ádám, Magyarország kassai főkonzulja köszönti az
Ünnepeltet • Homoly Erzsébet felvétele

Mács József jobbján a felesége, balján Medvigy Endre
Nagy Gábor felvétele

Az ünnepelő gyülekezet egy része • Nagy Gábor felvétele

Erdélyi Géza köszönti az Ünnepeltet • Nagy Gábor felvétele

Az író életútját Sebők Valéria ismertette
Homoly Erzsébet felvétele

A bártkai nyugdíjasok énekkara • Homoly Erzsébet felvétele

A radnóti iskola részéről Kovács Ágnes és Szabó Rózsika
köszöntötte az Ünnepeltet • Gyurán Ágnes felvétele

Az ünnepelő gyülekezet • Gyurán Ágnes felvétele

A Jubiláns családja körében. Balról: Kövesdi Károly, Kövesdiné Mács Tünde, Mács József és neje, Mács Ildikó. Mögöttük: Auxt Ferenc és Boros Zoltán • Homoly Erzsébet felvétele

A bátkai pedagógusok énekkara • Homoly Erzsébet felvétele

Hencz Péter • Homoly Erzsébet felvétele

B. Kovács István • Homoly Erzsébet felvétele

Méltó kezdésnek bizonyult **Boráros Imre** monodrámája, melyet először adott elő Gömörben. A Kossuth-díjas színművészt, a komáromi *Jókai Színház* örökös tagját a *Szélfúvásban* és a *Bolondok hajóján* c. regény főhősei ihlették. A darab a II. világháború utáni Csehszlovákiában, egy magyar faluban játszódik. A kiragadott részletekből, ahogyan **Medvigy Endre** irodalomtörténész írja, a határokkal tagolt, múltjától megfosztott, nemzeti tudatában meggyengített magyarság meghasonlásának víziója sejlett fel.

Szesztay Ádám, Magyarország kassai főkonzulja felidézte pozsonyi éveit, amikor sokat találkozott Mács Józseffel. „*Mintha nem is telt volna el közben bő egy év-*

tized. Nagyon jó volt viszontlátni egymást. Nagyon jó emlékezni” – nyilatkozta. Köszöntőjében kifejtette, hogy nagyra becsüli Mács Józsefet és nemzedékét. „*Egy teljesen reménytelen helyzetből tudták talpra állítani a magyarságot, hiszen a hontalanság éveit követően újra kellett szervezni a felvidéki magyar életet. Ennek nagyon fontos része volt az irodalom is*” – mondta. Hozzátette, Mács József műveiből azt is megtanulhattuk, hogy milyen jelentős forrást jelentett az előző nemzedék eredményeinek a figyelemmel követése, feldolgozása. „*Ez azért is lényeges, mert a mi nemzedékünknek is ezt kell tennie. Köszönjük, hogy tudunk meríteni abból az örökségből, amit a mi nemzedékünkre hagytatok*”.

Duray Miklós emlékeztetett, hogy Mács József műveiben az emberi szó erejével minél teljesebben ábrázolta a felvidéki magyar életet, a hétköznapi emberek magatartását. „*A felvidéki magyarság az elmúlt száz évben már nagyon sok íróembert adott, de nagyon kevés olyat, aki a valós életet ábrázolta, s a mélységből, a mindennapi életből táplálkozott. Mács József regényei ilyenek*” – nyilatkozta.

A születésnap nyitóünnepséget a község dísztermében sokan megtisztelték.

Az első nap záróaktusaként a vendégek közösen, **Hencz Péter** polgármesterrel megkoszorúzták a község háza előtt álló, a millennium alkalmából felállított kopjafát, melyre Mács József *Öröködbe, uram* című regényének lelki alapjául szolgáló 79. zsoltár szavait vették.

A műsort **Gyurán Ágnes** vezette.

Másnap 10.30 órától ünnepi istentisztelet keretében köszöntték az ünnepeltet a református templomban. Az Mács Józsefet **Erdélyi Géza** nyugalmazott püspök, **Nagy Ákos Róbert**, gömöri esperes, **Boros István** bátki lelkész köszöntötte.

A szeretetvendégségen **Bettes István** versének felolvasásával köszöntötte a jubiláló íróársat.

Délután a községi hivatal dísztermében folytatódott az ünnepi rendezvény.

Az író életútját **Sebők Valéria** ismertette. **Hencz Péter** polgármester, érdekességként, elmondta, hogy jelenleg ők élnek az '50-es években épített Mács-portán. A köszöntő szervezetek, intézmények közül nem hiányzott a *Rákóczi Szövetség*, a *Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége*, a *Tompa Mihály Református Gimnázium*, a *Csemadok Rimaszombati Területi Választmánya* és *Bátkai Alapszervezete*, a *Bátkai Alapiskola* és a *Magyar Község Pártja* sem. A *Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület* képviselőjében **B. Kovács István** szólt. A Balog-völgyi oktatási intézmények sajátos módon köszöntötték az írókat. A **Gál Sándor** által készített dokumentumfilmben az író egyik regényének lapjai elevenedtek meg – a szereplők pedig a Balog-völgyi iskolásgyerekek voltak.*

*Az összefoglaló a Hírek.sk és a Felvidék.ma (Homoly Erzsébet) hírportálok anyagának felhasználásával készült.

(szerk.)

Köszöntő és méltatás – két tételben

Liszka József 60 éves.
Isten éltesse!

Az Ünnepelet a Fórum Intézet komáromi Etnológiai Központjának az igazgatója, a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karának tanára.

Az érsekújvári múzeumban kezdte a pályáját régészmuzeológusként, majd a komáromi Dunamenti Múzeumban, néprajzkutatóként folytatta. Ő volt az immár néhai Csehszlovákiai (majd: Szlovákiai) Magyar Néprajzi Társaság lelke. Ezeknek a „lelkes” éveknél a történetét, a szlovákiai magyar néprajzi tudományosság megeremtésére tett erőfeszítéseket mutatja be a *Tudománynak kezdetéről* (1998) c. könyvecskéje.

Folyamatos az érdeklődése a tudomány-, illetve kutatástörténet iránt. Ennek eredményeként közölt bibliográfiákat (*Bibliografia etnografie a folkloristiky maďarskej národnosti na Slovensku. Od začiatku 19. storočia do konca roku 1986. A szlovákiai magyar nemzetiség etnográfiai és folklorisztikai bibliográfiája /1988/, A szlovákiai Kisalföld néprajzának válogatott bibliográfiája /1995/*), összegezte a két világháború közötti időszak eredményeit (*Magyar néprajzi kutatások Szlovákiában. 1918–1938 /1990/*), közreadta két képzőművész rajzait (Thain János–Tichy Kálmán: *Kisalföldi és gömöri népi építészet /1991/*), kísérő tanulmányt írt és jegyzeteket készített a *Nyitra vidéki népballadák Arany A. László hagyatékából* (2009) c. kötetbe, ismertette a tárgyi emlékegyet őrző múzeumokat, tájházakat, néprajzi gyűjteményeket Dél-Szlovákiában (*Órei a múltnak /1994/*).

Több munkát is szentelt a szakrális kisemlékeknek (*Szent képek tisztelete /1995/, Állítatott keresztényi buzgóságból /2000/, Szakrális kisemlékeink /2006 – L. Juhász Ilonával közösen/, *És az ige testté lőn... /2007/, Szent Háromság egy Isten dicsőségére /2015/*).*

Egy-egy könyvecskében mutatta be azt a felvidéki hagyományt, amely két jeles történelmi személyiségünkhöz kötődik (*Kossuth Lajos és az 1848/49-es szabadságharc emléke a szlovákiai magyar szájhagyományban /2002/, Sötét éjben fényes csillagunk... II. Rákóczi Ferenc és a kuruc kor emlékezete a szlovákiai magyar tájak néphagyományában /2004/*).

Érdeklődésének elsődleges földrajzi kerete a tágabb szülőföld, a Kisalföld, illetve Duna-mente: *A Fejezetek a szlovákiai Kisalföld néprajzából* (1992), *Ne csak szeresd, ismerd is szülőföldedet. Dolgozatok Kürt község néprajzából* (1994), *Két Duna keríti... Tanulmányok a Csallóköz néprajzához* (2005), *Tündérrózsa. Csallóközi mondák és anekdoták* (2007), *Emberök, ünnepek, hétköznapok. Kőbölkiút a 20. század első felében a korabeli fotográfiák tükrében* (2014).

A népi kultúra határait, tartalmát vizsgálja a *Populáris kultúra* (2010) és az *Átmenetek. Folklor és nem-folklor határán* (2013) c. műveiben.

Az *Ágas-bogas fa. Néprajzi ismeretek alapfokon* c. munkája eddig 4 kiadásban jelent meg. Később, a Selye János Egyetem tanáraként készítette el a *Bevezetés a néprajzba. A magyar néprajz /európai etnológia alapjai* (2006) és a *Bevezetés a folklorisztikába. Szöveges folklor* (2011) c. műveit.

Az Ünnepelet fő műve *A szlovákiai magyarok néprajza* (2002), amely megjelent szlovák és német nyelven is.

Naplójegyzeteit *Termékeny homályban* (2006), illetve *Úton lenni* (2007) címen rendezte sajtó alá.

Liszka József számos elismerést mondhat a magáénak. Legutóbb a Magyar Néprajzi Társaság közgyűlésén vehette át a *Pro Ethnographia Minoritatum* elnevezésű emlékérmét.

Az Ünnepelet sok szállal kötődik Gömörhöz, idézett műveiben gazdag tárházát találjuk a gömöri vonatkozásoknak.

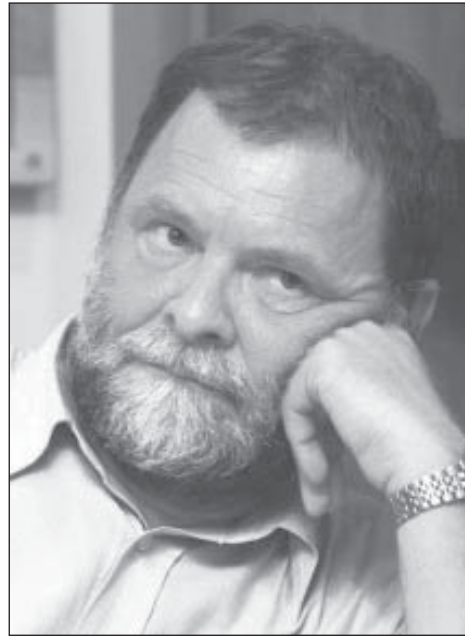
Gömörből való élete párja, **Juhász Ilona**, aki a közműltban, a szímői *Jedlik Anyos Társaságtól* átvehette a *Jedlik Anyos Díjat*.

Juhász Ilona rudnai születésű. A rozsnói gimnáziumban érettségizett 1979-ben, majd 1981-ben Pozsonyban, a könyvtárosi szakközépiskola keretében működő kétéves népművelési felépítményi iskolában szakérettségizett. 1981 és 1985 között a *Gömörhorkai Cellulóz és Papírgyár* üzemi klubjának, 1985-ben és 1986-ban a pelsőci könyvtárnak volt a munkatársa. Innen került a *Csemadok Rozsnói Járásai Bizottságához*, amelynek 1986 és 1990 között volt a szakelődője.

A Díjazott 1990-ben elkerült a szülőföldjéről. Innentől kezdve szakmai munkássága szinte elválaszthatatlanul összefonódik a férje és munkatársa, Liszka József tevékenységével.

Az immáron L. Juhász Ilona 1990-től 1994-ig az *Érsekújvári Honismereti Múzeumban*, majd 1997-ig a komáromi *Duna Menti Múzeum Magyar Nemzetiségi Osztályán* dolgozott, dokumentátorként. Mindeközben, 1991-től 1999-ig a *Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság* titkári teendőit is végezte. Technikai munkatársa, majd társszerkesztője volt a társaság *Hírharang* című tájékoztató füzetének, valamint az *Utánpótlás* és az *Adattári Közlemények* című kiadványoknak. 1997-től lett a *Fórum Kisebbségkutató Intézet* keretében létrehozott komáromi Etnológiai Központnak a munkatársa. 2004-ben a *Debreceni Egyetemen* elvégezte a néprajz szakot és 2006-ban ugyanitt doktorált.

Az L. Juhász Ilona nevéhez fűződik az 1998 és 2003 között 6 kötetben megjelent szlovákiai magyar néprajzi bibliográfia, amely az 1987-től 2002-ig terjedő időszak termését tartalmazza. Ennek folytatásaként, illetve kiegészítéseként, részint az ő, részint a Liszka József jóvoltából, folyamatosan készül a Fórum Kisebbségkutató Intézet komáromi Etnológiai Központjában az az átfogó szlovákiai

magyar néprajzi bibliográfia, amely 1819-től napjainkig kívánja bemutatni a vonatkozó néprajzi / etnológiai / kulturális antropológiai irodalmat. Az anyag a szlovákiai magyar adatbankban érhető el.

A dokumentátori szemlélet későbbi pályáján is érvényesült, mintegy példázva a jól ismert mondást, miszerint nagy ívűnek szánt koncepciók omolhatnak idővel össze, de a pontos adatközlés nem avul el soha! Ennek meggyőző bizonyosságát látom a rudnai temetkezési szokásokról, a kopjafákról, mint a szimbolikus térfoglalás eszközeiről, a szakrális kisémlékekről, a világháborús emlékjelekről, a haláljelekről és halálhelyjelekről, a holokauszt emlékjeleiről, vagy a Felvidékre menekült erdélyiekről írott munkájában is.

L. Juhász Ilona sajátos felfogását, egyedi szemléletmódját igen jól jellemzi a nem szokványos forráscsoportok (hírlapi cikkek, világháló...) felhasználása. Ennek részletes kifejtését Liszka Józseftől olvashatjuk a Díjazott *Rítusok, jelek, szimbólumok* c. kötetének utószavában. Felfogás dolga, hol húzható meg egy-egy tudományszak határa. Az erdélyi menekültekről, Károly király gyermeknyaralattási akcióiról, vagy éppen a rövid haj (bubifrizura) fogadtatásáról szóló dolgozata aligha sorolható a hagyományos néprajz körébe... L. Juhász Ilona azonban a dolgot magát nézi, s nem zavartatja magát, hogy azt kik s melyik skatulában szeretnék elhelyezni – így is van ez rendjén.

Az utóbbi csaknem másfél évtized alatt 8 kötetet tett le az asztalunkra, amihez további tanulmányok, közlések garmada társul. Elismerésre méltó teljesítmény! Eszébe jut a laudátornak a jeles gömöri történész, Forgón Mihály esete. Az utóbbi alig volt 24 éves, amikor 1909-ben megjelent máig alapműnek számító családtörténeti monográfiája. Akadt kritikusa, aki, egyebek közt, azon akadt ki, hogyan lehetséges, hogy valaki ilyen fiatalon erre képes legyen, „hiszen egy napban neki is csak huszonnégy óra jutott”. A megtámadottnak kollégája sietett a védelmére, ezekkel

a szavakkal: „Annyi bizonyos, hogy dr. Forgón Mihály nem agarászással és alsózással töltötte életének eddigi szabad idejét.”

L. Juhász Ilonát sem fenyegette az unalom. Agarászás és alsózás helyett ott volt / van a család. Őt, szerencsére, nem támadták Forgónhoz hasonlóan. Ellenkezőleg, jó szívet fogalmazhatok így: szakmai pályáján sikert sikerre halmoz, amit az elismerések is jeleznek. A *Magyar Néprajzi Társaságnak* 2007-től külföldi levelező tagja, a *Komáromi Zsidó Hitközség Kehila Haver Díját* 2009-ben vehette át, a Magyar Néprajzi Társaság 2011-ben a *Győrffy István Emlékérmét* adományozta neki, 2013-ban pedig megkapta az MTA *Arany János Kiemelkedő Tudományos Teljesítmény Díját*, a *Magyar Szemiotikai Társaság* pedig – a jeltudományban végzett munkássága elismeréseként – a *Neveitek e márványlapon* című monográfiájáért a *Jelismervény* elnevezésű díjában részesítette.

Pályám korai szakaszában szoros emberi-szakmai kapcsolatban voltam Liszka Józseffel, amelynek a kezdetei a közös budapesti egyetemi évekre nyúlnak vissza. 1990 után, immáron hármunk kapcsolata nem korlátozódott kizárólag a szakmai ügyekre, de kiterjedt a közéletre is, kivált a mečiari országlás idején. Az említett időszak megpróbáltatásait aligha sorolhatja bármelyikünk is élete szép emlékei közé. Később, miután megváltuk – és elbuktuk – a szlovákiai magyar múzeumért vívott nemes harcot, az én pályám más irányba fordult...

Kívánunk a Jubilánsnak és a Díjazottnak jó egészséget, további töretlen munkakedvet.*

B. Kovács István

* Az L. Juhász Ilonát érintő szövegrész a Díjátadón elhangzott laudáció felhasználásával készült.

D. Kovács Józsefre emlékezve

2016. április 20-án, életének 52. évében elhunyt D. Kovács József újságíró, a Pátria Rádió szerkesztő-műsorvezetője.

Dobfeneken látta meg a napvilágot 1964. október 9-én. Az alapiskolát Almágyban végezte, a *Füleki Gimnáziumban* érettségizett, majd Pozsonyban, a *Komenský Egyetem Bölcsészettudományi Karán* szerzett újságírói diplomát.

Újságírói pályáját az *Új Ifjúság* (később: *IFI*) szerkesztőjeként kezdte 1987-ben, 1991–1999 között a hetilap főszerkesztője volt. Amikor 1999-ben *Mai Lap* néven kísérlet történt egy másik magyar nyelvű napilap létesítésére, ő vállalta a vezető szerkesztői feladatot. A lap megszűnését követően (2000-tól) a *Pátria Rádió* szerkesztő-műsorvezetője lett, egy ideig főszerkesztő-helyettesi poszton. Évekig volt a *Szabad Újság* külső munkatársa, pár éve a *Felvidék.Ma* hírportál külső munkatársaként is dolgozott.

Saját kötete, a gömri és nógrádi népmesék és anekdoták gyűjteménye, *Gallértalan köpönyeg* címmel 1995-ben jelent meg a Microgramma kiadó gondozásában.

„Személyében az egyik legjobb és legfelkészültebb felvidéki magyar újságíró lávozott, akinek tudásánál csak a szakma iránti elkötelezettsége és alázata volt nagyobb. Tisztelet és korrektség jellemezte minden munkáját, szóban és írásban egyaránt. A legnehezebb, mindent és mindenkit megosztó időkben is hiteles tudott maradni politikai újságíróként. Az igazat és az igazságot kereste, önös érdek nem hajította, az olcsó szenzáció nem érdekelte, ő csak a dolgok mögé akart látni, s azt akarta, olvasói és hallgatói is valós képet kapjanak a dolgokról.

Jóska hűséges volt és ragaszkodó. Ragaszkodott a családjához, két fiához, szülőfalujához, Dobfenekhez, ami számára a világ közepe volt. Ragaszkodott a barátaihoz, hűséges volt az eszméihez, s makacsul hitt a közösségben, melyhez tartozott, s amelynek jobb sorsáért maga is dolgozott.”

Az értő kolléganő, Molnár Judit szavait idéztem.

Bettes István emlékező írásában előbb Pascalt idézte: „Istenhez két ember jut közel: az alázatos, aki bármilyen értelmi fokon álljon is, szívesen hajt fejet, vagy pedig az, akiben elég képesség van arra, hogy meglássa az igazságot még akkor is, ha ellenére van.”

Majd így folytatta:

„Egy régesrégii munkatársamról kell, szomorú szívvel, emlékeznem.

Sokszor ködbe vész a múlt, nálam meg különösképpen, mert, egy-két kezdeti próbálkozástól eltekintve, soha naplót nem vezettem. Az jut eszembe, hogy első verseimet az *Új Ifjúságban* és az *Irodalmi Szemlében* közöltem 1978-ban, Németh Istvánnál és Varga Imrénél. Kovács Józsi később a fiatalok rovatát bízta rám, amiből a későbbiekben némi bonyodalmak és félreértések is származtak. Ugyanis olyan módszerrel válogattam a versekből és kísérőzárókból, hogyha még egy négysoros szösszenetet is közöltem bárkitől, vagyis az indulás esélyét megadtam mindenkinek. Józsitól ehhez teljesen szabad kezet kaptam. A baj csak ott volt, hogy a kezdő írogatók, pláne a költők rendkívül érzékenyek és hiú természetűek. Sokszor aztán az volt, hogy miért pont ő, ha én nem...? Ami aztán rossz vért szült, és a *Kapufa a parnasszuson* című antológia megjelenése után mutatkozott meg. Arra mindenestre büszke lehetek, hogy Csehy Zoli, Polgári Anikó és Németh Zoli zsenyéit közölhettem D. Kovács József főszerkesztőnél.

Am nehogy csak a foglalkozást emlegetsem: gyakran megfordultam Magyarbélén, különösen nyáron, mert a tóval átellenben laktak. Feleségével, Rusznák Juliannával nagyon jól kijöttem, mert velem együtt nagy Hamvas Béla-rajogó volt, és komoly bölcséleti dolgokról lehetett vele beszélgetni. Eljártunk a faluban Dolán Gyurihoz és feleségéhez, Rózsikához, ahol szintén sokat elidőztem. Meg aztán a rádióból, az üres órákat kihasználva, átugrottunk egy-egy fröccsre a zsolnai piacra, ahol a mai napig mindenféle friss csallóközi árút is lehet kapni...

Maradandó élményem az a dobfeneki családi meghívás, ahol először kóstoltam meg a bodzapálínkát, a borzapot, melyet erős, átható illata-szaga miatt magamban csak silópálínkának hívtam, ám lehet, nagyon egészséges, gyomorjavító is egyben. Így múlt az idő...

A kedves régi barátomhoz beszélhettam a rádióba akkor is, mikor már nem dolgoztam ott.

A minap furcsa álmom volt: hogy a Józsihoz hasonlók közül egyre többen vannak, remélem, fenn a mennyországban, pl.: Kenya (Palkovics Laci), Talamon Fonzi, Dúdor Pista, Gyökeres Gyuri, Zs. Nagy Lajos is, akik leszólnak, hogy ugyan, Pista, mit tiprúdsz még ott lenni, abban a földi nyomorúságban, sokkal jobb itt az örökkévaló, mindent átható, életet adó és visszavető fényes ragyogásban.”

Jómagam nem csupán szellemi társat, de – a *palko-Kovács* had tagjaként – rokont is vesztettem. György dédapánk gyermekei közül Ágoston, azaz Gusztó bátya otthon maradt, György, az én számomra *Gyuri atyus* Baracára települt. (Így került a nevembe a „D” helyett a „B” betű.)

Április 24-én, vasárnap temettük el Dobfeneken.

Isten Veled, Jóska!

(a szerkesztő)

Emlékkő a kitelepítetteknek Balogtamásiban

A magyar országgyűlés határozata értelmében április 12-e a Felvidékről kitelepített magyarok emléknapja. Ezen a számkra oly szomorú emlékeket idéző napon emlékkövet avattak Balogtamásiban a kitelepített balogvölgyiek tiszteletére. Nem véletlenül került az emlékkő éppen ide. Arányaiiban innen telepítettek ki legtöbb embert.

Az emlékkő felállítását a *Rákóczi Szövetségnek Homoly Erzsébet* irányításával működő *Balogvölgyi Helyi Szervezete* kezdeményezte. A megjelenteket a község polgármestere, **Gyurán Béla** köszöntötte, majd Varga Kinga tolmácsolta **Mikó István** *Csendes kis falumból* című versét.

Az emlékkövet, melyet egy kis patakocska mellett a falu központjában helyeztek el, a kitelepítésben érintett polgárok közül **Homoly Magda** és **Bán Ilonka** leplezte le. Ünnepi beszédet dr. **Rákos Loránt** kövecses-náprágyi református lelkész tartott. **Pósa Dénes**, a *Rákóczi Szövetség Balogvölgyi Helyi Szervezetének* alelnöke, az emlékkő ötletgazdája kiemelte, hogy az emlékkő súlya jelképesen a kitelepített családok nehéz sorsára emlékeztet. Utalt arra az elvárásunkra, hogy a szlovák állam eltörölje a kollektív bűnösség mindmáig rajtunk lévő billogát. Rámutatott, hogy az emlékkő a szülőföldön való megmaradásunkat is jelképezni hivatott. Az emlékezés koszorúját a szervezők mellett elhelyezte a *Gömöri Református Egyházmegye* képviselőjében Nt. Rákos Loránt és **Bán Zoltán** főgondnok, a *Magyar Közösség Pártja Rimaszombati Járási Elnöksége* nevében **Auxt Ferenc** járási elnök, a *Csemadok Nagybalogi Alapszervezetétől* **Pál Csaba** és **Pál Gabriella**. A megemlékezés a Himnusz közös eléneklésével ért véget.

(szerk.)

Varga Kinga, Homoly Erzsébet és Gyurán Béla
Pósa Dénes felvétele

Az emlékmű leplezése • Varga Kinga felvétele

A felavatott emlékmű • Varga Kinga felvétele

Zászlóavatás Balogiványiban

Amikor 2015. március 15-én a *Rákóczi Szövetség Balogiványi Helyi Szervezete* jelen lehetett Balogiványiban az 1848/49-es forradalom és szabadságharc emlékünnepe, elhatározták, hogy egy nemzeti zászló adományozásával fejezik ki köszönetüket.

Az elhatározást tett követte. A nemzeti ünnep alkalmából idén március 19-én került sor arra az alkalomra, amelynek keretében átadták a Rákóczi Szövetség képviselői a himzéssel díszített nemzeti zászlót. Az ünnepi istentisztelet a református templomban délután 17.00 órakor kezdődött. A vendégeket **Agócsné Galgóczy Tímea** lelkész köszöntötte. Ünnepi igehirdetéssel **Nagy Ákos Róbert**, a *Gömöri Református Egyházmegye* esperese szolgált. A kántori szolgálatot **Szókéné Orémus Zsuzsanna** végezte.

Az istentiszteletet követően fellépett a *Csillagvirág* zenekar, **Páko Mária** vezetésével, a helyi gyerekek pedig szavallatokkal szolgáltak. A rendezvény ünnepi szónoka **Kun Ferenc**, a Rákóczi Szövetség alapítótagja volt.

A zászlót az Úr asztalánál II. Rákóczi Ferenc zászlójának színeiből készített szalaggal látták el. A zászlófelvonáshoz a *Balogiványi Református Egyházközség* presbiterei, valamint **Homoly Erzsébet** és **Pósa Dé-**

A balogiványi református templom • Homoly Erzsébet felvétele

Az átadott, ill. átvett zászló előtt: Kun Ferenc, Pósa Dénes, Homoly Erzsébet, Agócs Zoltán., Galovicz Dezső, Molnár Sándor, id. Csomós Árpád. Hátul (részben takarva): Pósa László és Žilka József

Agócs-Galgóczy Timea, balogványi ref. lelkes Homoly Erzsébet felvétele

A balogványiak ajándékának átadása. Balról jobbra: Pósa Dénes, Szarvas Károly, Homoly Erzsébet és Fejes István Agócs-Galgóczy Timea felvétele

Balyo Tibor, Balogványi polgármestere köszönti a vendégeket • Pósa Dénes felvétele

nes, az adományozó szervezet, a Rákóczi Szövetség Balogvölgyi Helyi Szervezetének vezetői sorakoztak fel. A zászló felvonása alatt **Šimoňák Lilianna** Pósa Lajos *A magyar zászló* című versét mondta el. Az istentisztelet a Himnusszal ért véget.

Az ünnepség szeretetvendégséggel folytatódott a kultúrházban. Köszöntőt mondott **Balyo Tibor**, a község

polgármestere. **Fejes István**, a helyi egyházközpontok zárszavában kifejezte örömét, hogy a község templomába újra visszakerülhetett a magyar nemzeti zászló, mely a balogványi kisközségnek a megmaradását és ehhez a hit, remény, szeretet hármassal való tettekeszségét jelképezi.

(szerk.)

Városdíj a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesületnek

Az idei Városnapok keretében, 2016. május 5-én ismét átadták Rimaszombatban a Városdíjakat. Idén, dr. **Olga Bodorová**, a *Gömör-Kishonti Múzeum* igazgatónöje és dr. **Korcsog Péter** pszichiáter főorvos társaságában egyesületünk is részesült ebben a rangos elismerésben.

A Díjat ünnepi képviselőtestületi ülés keretében vehették át egyesületünk képviselői, **Bodnár Mónika**, **B. Kovács István** és **Malotínská Valéria**.

Az oklevél szövege a következő:

Rimaszombat város képviselőtestülete

Városdíjat

adományoz

a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesületnek

*a muzeális és honismereti tevékenységnek, a kulturális értékek védelmének és gyarapításának,
a regionális és nemzeti öntudatnak, a kulturális identitásnak,
a művészeti és társadalmi-művelődési közéletet érintő kiadói tevékenységnek a fejlesztéséért,
Rimaszombat tudományos kutatásáért
és a város jóhírének terjesztéséért itthon és külföldön.*

*JUDr. Šimko József
polgármester*

Rimaszombat, 2016. május 5-én

Emlékplakett

A Díj átadása • Gecse Attila felvétele

Malotínská Valéria • Gecse Attila felvétele

Bodnár Mónika • Gecse Attila felvétele

Fekete-Körös völgye kincsei Táj- és népismereti konferencia Tenkén

Tenke (románul Tinca) egy Bihar megyei község a Fekete-Körös völgyében, Nagyváradtól délre mintegy 40 km-re. Magyarsága az összlakosságnak csupán 10 százalékát teszi ki, akik részben reformátusok, részben római katolikusok. Maroknyi magyarsága küzd a megmaradásért, ennek érdekében hallatja hangját. Legutóbb, 2016. május 20–21-én ezt oly módon tette, hogy egy tudományos konferencia keretei között csokorba gyűjtötte a Fekete-Körös völgy kincseit.

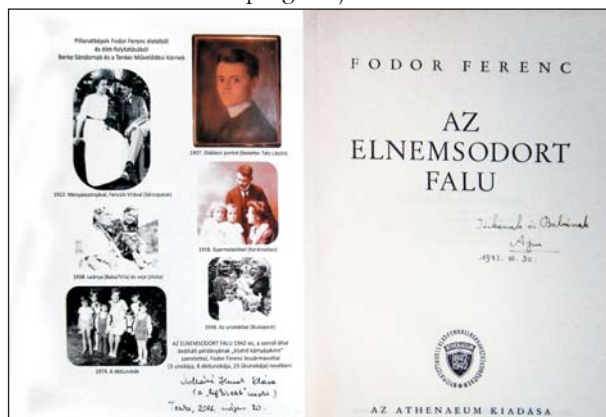
A tudományos konferencia szervezője a *Tenkei Református Egyházközség*, valamint a *Tenkei Művelődési és Honismereti Kör* volt. A kettő szorosan összefügg és nagy az átfedés, hiszen a honismereti kör vezetője, **Berke Sándor** egyúttal az egyházközség lelkipásztora is. Nem tartozik szorosan a konferencia témájához, de azért érdemes megemlíteni, hogy a Tenkei Református Egyházközség a hívek egyházi értelemben vett lelki gondozása mellett nagyon sokoldalú tevékenységet fejt ki: az egyházi tulajdonban lévő földeken gazdálkodik, idősek otthonát hozott létre és működtet, fenntartja a **Csák Kálmán** által éppen 60 évvel ezelőtt létrehozott természetrajzi gyűjteményt, ifjúsági református misszió keretei között összefogja a község és a környék fiataljait. Nem általános, hogy egy egyházközség művelődési házzal rendelkezzen, a tenkei reformátusok ilyenrel is dicsekedhetnek. A konferenciának is ez a művelődési központ adott otthont, s nemcsak az előadások helyszínéül szolgált, de a távolabbi vidékekről érkező vendégeknek a szállása is itt volt.

A kétnapos rendezvény fővédnökei **Csűry István**, a *Királyhágómelléki Református Egyházkerület* püspöke és **Bereczki Ibolya**, a szentendrei *Szabadtéri Néprajzi Múzeum* főigazgató-helyettese voltak. Mindketten személyes jelenlétükkel is megtisztelték a rendezvényt, mely a püspök úr nyitó áhítatával vette kezdetét.

Fodor Ferenc unokája átnyújtja Berke Sándor tiszteletes úrnak
Az elnemsodort falu szerző által dedikált példányát.
A szerző felvétele

A konferencián összesen 16 előadás hangzott el különböző témakörökben. Szó esett a Fekete-Körös vízrajzáról, geológiai viszonyairól, állat- és növényvilágáról, **Györffy Istvánnak** és **Bartók Bélának** a térségben 1910 tájékan végzett néprajzkutatói munkásságáról és népzene gyűjtői tevékenységéről. Előadás hangzott el a Belényesi-medence tájnyelvéről, a térség népességének tárgy újrahasznosító tevékenységéről, a táj figyelemre méltó műemlékeiről (malom, tájház, templomok), irodalmi emlékeiről és jeles szülőiteiről, köztük **Fodor Ferencről**, *Az elnemsodort falu* (Tenke és a szomszédos Bélyenyér „életrajza”) írójáról és a tenkegörszéli születésű **Tóth István** költőről, akinek tiszteletére emléktáblát is avattak a résztvevők. **Meleg Vilmos** nagyváradi színművész jóvoltából gazdag betekintést kaptak a jelenlévők költői életút mellett a gazdag életműbe is. Az előadók között ott volt **Juhász András**, a *Körösvidéki Vízügyi és Környezetvédelmi Igazgatóság* szakmérnöke Gyuláról, **Gebauer Hanga**, a *Néprajzi Múzeum* etnográfusa Budapestről, **Réhon József**, a belényesi származású, de Aradon élő tanár, közíró, **Dénes László**, a Tenkéről Nagyváradra elszármazott közíró, **Domonkos László** író, újságíró Budapestről, **Vura Ferenc** várasfenesi vállalkozó és lokálpatrióta, **Dukrét Géza**, nagyváradi tanár, a *Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság* elnöke, **Benedek Csaba**, a *Damjanich János Múzeum* etnográfusa Szolnokról, **Papp János** restaurátor Nyíradonyból. Jőmagam a Fekete-Körös völgy és Bódva-völgye népességének a történelem homályába burkolódzó esetleges kapcsolatáról, ennek kutatási lehetőségeiről szoltam, illetve e téma kapcsán felmerülő gondolataimat osztottam meg a hallgatósággal. A térség több református lelkésze is aktív közreműködője volt a rendezvénynek. Voltak, akik előadást tartottak, mint **Szabó László** várasfenesi, **Boros István** belényesújlaki, **Köteles László** hegyközpályi, **Szigeti Ferenc** magyarremetei és **Filep Attila Csaba** kisnyégerfalvi lelkész. **Sebestyén László Ede** köröstárkányi lelkész záró áhítatot tartott. A konferencia programját **Szuha Sándor** fotó-

A dedikált könyv, benne a családi táblával • A szerző felvétele

A Fekete-Körös Tenke határában • A szerző felvétele

kiállításának megnyitója, valamint az idén 90 esztendő, és a konferencián személyesen is megjelent és előadást is tartó Csák Kálmán köszöntése is színesítette. Felejthetetlen élményt jelentett a zilahi *Csuprosok* citerazenekará-

A tenkei református templom. A szomszédságában található egykori iskolaépületben van az egyházközség által fenntartott művelődési központ, mely otthont ad a Csák Kálmán által létrehozott természettudományi gyűjteménynek, s melynek tetőterében vendégszobák várták a konferencia távolról érkező vendégeit • A szerző felvétele

nak produkciója **Gáspár Attila** tanár vezetésével, akik Bartók Fekete-Körös völgyi népzenei gyűjtéseiből, valamint **Magyar Zoltán** ugyancsak e vidéken gyűjtött népmondáiból állították össze műsorukat. A zenei programot gazdagított **Markovich Judit** budapesti zenetanár hangszeres produkciója.

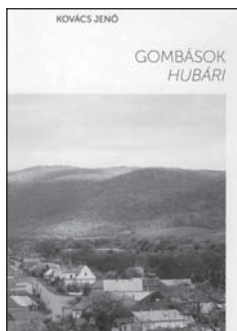
A rendezvényt jelenlétével megtisztelte Fodor Ferenc unokája és Tóth István családjának leszármazottja is. Megható pillanat volt, amikor „a legkisebb unoka” átnyújtotta Berke Sándor tiszteletesnek nagyapja elvülhetetlen munkájának egyik 1942-es, lányának és vejének (az ajándékozó szüleinek) dedikált példányát, benne egy családi tablóval.

A rendezvény számos maradandó emléke – mint a vendéglátók végtelen figyelmessége és szeretete, az esemény családias légköre, az előadók felkészültsége és lelkesedése stb. – közül egyetlen egyet szeretnék kiemelni. Az előadók egyikének, Vura Ferenc, a Várasfenesi Tájház alapítójának személye azért rendkívüli számomra, mert cége profitját közösségépítő és magyarságmegtartó tevékenységekbe fordítja vissza. Ennek kapcsán hozta létre szülőfalujában a tájházat, ugyanott felépített egy közösségi célokat szolgáló új épületkomplexumot, a *Györffy István Táj- és Népismereti Otthont*, Nagyváradon pedig rendbe hozott egy régi pincét, melyben *Vura Vinotéka* néven borkereskedést működtet, mely az alaptevékenység mellett kulturális rendezvények otthonául is szolgál. Sok hasonló tőkeerős és a kisebbségi (de akár többségi is!) magyarság kultúrája iránt elkötelezett vállalkozóra lenne szükség!

A konferencia ötletgazdája és szakmai szervezője Vágner Szabó János, tiszaföldvári illetőségű publicista és tájkatató, az egyik előadó kifejezésével élve „Fekete-Körös völgye fogadott fia” volt. A szervezők ígérete és mindannyiunk reménye szerint a konferencián elhangzott előadások év végére könyv formában minden érdeklődő számára elérhetők lesznek.

Bodnár Mónika

Könyvről könyvre – Lapról lapra

Kovács Jenő: *Gombások / Hubári.* (Rovás, 2014. 287 o.)

Aki a könyv címéből ítélve arra gondolna, hogy gombákkal, gombagyűjtéssel kapcsolatos kézikönyvről van szó, az téved. Gombások – a jabloncaiak gúnyneve, csúfneve, megkülönböztető neve, kinek hogyan tetszik. S ez a könyv

róluk szól.

Van benne egy kis falutörténet, melyből megtudja az olvasó, hogy ez az egykor Torna vármegyei, ma a rozsnyói járáshoz tartozó kisközség több mint 600 éves múltra tekint vissza. Története sokáig szorosan összefüggött Szádvár és a szádvári uradalom sorsával. Mint ahogy az egykori szomszédos település, Derenk sorsa is. A derenkiek és a sziliceik a jabloncaikkal együtt építettek katolikus templomot 1867-ben, Jabloncán.

A kötet gerincét a faluban ismert, „régiek” által gyakran felemlegetett történetek teszik ki, melyeket a szerző meg kíván menteni az utókor számára, mert egy mára már elmúlt kor lenyomatát jelentik. Szól a határfalvakra oly jellemző csempészetéről, a vadászokról és orrvadászokról, ezzel kapcsolatosan egy, a betléri kastélyban kiállított figyelemreméltó szarvas tróféáról. Egy falu életében mindig fontos szerepet játszik a pap és a tanító. Különösen, ha ezek az értelmiségiek nemcsak a kötelező feladataikat látják el, de együtt élnek, együtt lélegeznek a faluval. Ilyen ember volt **Lenkey Barna** református lelkipásztor, aki a közeli Rózsnyóról származott, s 1927-től 1963-ig volt a falu egyik legfőbb lelki támasza. Őt a görgői származású **Hanesz Sándor** követte, akire – a **Deli** tanító házaspárral együtt – szép szavakkal emlékezik a szerző. Ugyancsak megemlékezik a falu rímfaragójáról, aki minden alkalomra rögtönzött egy versikét. Ha valaki a faluban Sógort emlegette, mindenki tudta, hogy kiről van szó, hiszen mindenki ismerte őt a faluban, mint ahogy kolompgyűjteményét is. De nemcsak a „régiekről” esik szó a könyvben, hanem a szerző kortársairól is, köztük a régi osztálytársakról, valamint a jabloncai zenekarokról. Felemlegeti **Csontos Zsuzsi** történetét is, akinek nevét nem örökítették meg a jabloncai anyakönyvek egyikében sem, hiszen ezek a történetek nem egy emberről, hanem egy őzről szólnak.

A szerző természetszeretetére és kritikus szemléletmódjára, féltő odafigyelésére engednek következtetni azok az írások, melyek a falu határában felhagyott gyümölcsösökről, a költséghatékonyak nem nevezhető erdőgazdálkodásról, mezőgazdasági termelésről és a mezőgazdaság poézisének nevezett méhészetéről szólnak. Természetszeretétét és a természet iránti tiszteletét igyekezett átadni az utána jövő nemzedékeknek is, ennek érdekében társaival együtt megszervezte a legközelebbi oktatási intézmény-

ben, a szádalmasi magyar iskolában az Ifjú Vadászbarátok Körét.

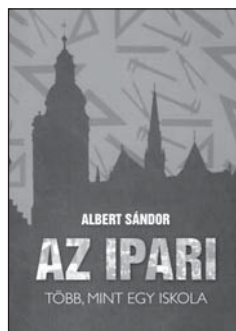
Aktív természetvédőként és vadászként számos vadászélményben volt része, ezeket sem akarta veszni hagyni. A kötet második felét ezek a vadásztörténetek teszik ki.

A kötethez térképmelléklet tartozik, valamint számos szövegek közötti fotó illusztrálja.

Amint a könyv címe is elárulja, a kiadvány kétnyelvű, párhuzamosan olvasható egymás mellett a magyar és a szlovák szöveg.

A gondos szerkesztés a szerző lányának, **Kovács Ágnesnek** a munkáját dicséri. A könyv a kassai székhelyű Rovás gondozásában jelent meg.

Bodnár Mónika

Albert Sándor: *Az Ipari. Több mint egy iskola* (Kiadó megjelölése nélkül, 2016. 242 o.)

A kassai *Gépészeti Felsőbb Ipartanoda Szakkay József* magánintézeteként 1872-ben kezdte meg működését. A 2. világháborút követő időszakban a szlovákiai magyarság egyik legfontosabb oktatási intézményévé fejlődött.

A szerző az iskola egykori diákja, tanára, majd igazgatója.

„Ez az intézet a felvidéki magyarság megmaradásának letéteményese volt. Eredményeivel kivívta a szakma elismerését itthon és külföldön.

A könyv az ipariskolának és legendás tanárainak kíván emléket állítani. Az első részben az ipariskola »hőskorát« mutatja be a szerző saját életútján keresztül.

A második részben csaknem száz öregdiák mesél arról, milyen volt iparistának lenni.

Az emlékező történeteket az összetartozás érzése, az iskola szellemiségének élménye, a tanárok iránt érzett tisztelet és szeretet hatja át.

A könyv az ipariskoláról szól, de egyben kortörténet is, hiszen bemutat egy korszakot és benne egy jelenséget – az iparistákat.

Az olvasó megtudhatja belőle, hogy mitől volt ez az intézmény »az ipari« és az »iparista« miért csak a kassai diákok jelenti.”

A könyvet az iskola egykori tanára, **Pásztó András** lektorálta, tördelőszerkesztője és borítójának tervezője **Nagy Angéla**.

(szerk.)

„Üdvez légy születésed napján, magyar szabadság!”

Mint minden évben, idén is megemlékeztünk március 15-éről. Gömörben sok helyen, Ajnácskötől Almágyon, Alsókálosán, Balogfalán, Balogiványin, Bátkán, Beretkén, Berzétén, Csízen, Egyházasháton, Felsővályon, Gömörhorkán, Hanván, Hosszúszón, Jánosin, Jólészen, Kecson, Krasznahorkaváralján, Lénártfalván, Nagybalogon, Pelsőcön, Péterfalán, Putnokon, Rimaszécsen, Rimaszombaton, Runyán, Simonyin, Tornalján, Rozsnyón, Várgedén és Várhosszúréten át Vecseklőig.

Ezen a helyen, ez utóbbiak részletes ismertetése helyett azt a beszédet adjuk közre, amely mindannyiunkhoz, minden magyarhoz szólt / szól. A *Magyar Nemzeti Múzeum* előtt Magyarország miniszterelnöke, **Orbán Viktor** volt a szónok.

Külön megtiszteltetés a számunkra, s melegséggel tölt el bennünket, hogy beszédében Rimaszombatot is megemlítette.

Botár Gergely / kormány.hu

Hölgyeim és Uraim! Honfitársak!
Magyarok szerte a nagyvilágban!

Mellén a Szendrey Júlia varrta kokárdával, zsebében verseskötettel, fejében a forradalom még borzongató élményével így köszöntötte naplójában Petőfi Sándor március 15-ét. Üdvez légy születésed napján, magyar szabadság! És ma, 168 év múltán is felszabadult örömmel, készülődő tavaszi derülátással, magas reményekkel és emelt lélekkel ünnepelünk az egész Kárpát-medencében, Beregszásztól Szabadkáig, Rimaszombattól Kézdivásárhelyig. Minden magyar egy szívvel, egy lélekkel és egy akarattal.

Az is felvidítja a magyar szíveket, hogy miként a szabadságharc döntő csatáiban, úgy most is itt van velünk egy lengyel légió. Köszöntöm Bem tábornok lelkes utódait, üdvözljük a nagy lengyel nemzet fiait. Miként ezeréves közös történelmünk során mindig, most is mellettek állunk a küzdelemben, amelyet hazátok szabadságáért és függetlenségéért vívtok. Veletek együtt üzenjük Brüsszelnek: több tiszteletet a lengyeleknek, több tiszteletet Lengyelországnak! Isten hozott benneteket. A lengyel-magyar sorsközösség megnyilatkozása, hogy a másik dicsőséges forradalmunk, az '56-os is éppen a Bem-szobor és a Kossuth tér között született meg. A dicsőséges elődök hatalmas erejével támadt fel, és estére már ki is rántotta csizmájából a szovjetek nagy generalisszimuszát.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, Ünneplő Közönség!

A magyar ember olyan fajta, hogy kiáll az igazáért, ha kell. Sőt, harcol is érte, ha muszáj, de nem keresi feleslegesen a bajt. Tudja, gyakran többre juthat béketűréssel, mint kardrántással. Ezért a mi fajtánk ritkán adja forradalomra a fejét. 170 év alatt mindössze kétszer léptünk erre az útra. Amikor mégis ráléptünk, nyomós okunk volt rá, úgy éreztük, nem bírjuk tovább, szétreped a tüdünk, ha nem jutunk végre szabad lélegzethez. Belevágtunk, s ha már forradalmat csináltunk, hát megadtuk a módját. Európa újkori történelme mindkét magyar forradalmat megőrizte a világdicsőség emlékei között: két csillagvillanást, két nemzeti, magyar célokért és magyar érdekből kirobbant népfelkelést, 1848-at és 1956-ot. Dicsőség a hősöknek, tisztelet a bátraknak! A történetírók feljegyezték az 1918–19-es forradalmat is, de azt nem a dicsőség lapjain őrzik, mi több: nemcsak más oldalakon tartják nyilván, hanem egy másik kötetben is. A '18–19-es forradalmat a magyargyűlölő, idegen érdekből és célokért kirobbantott, bolsevik felforgatásokról szóló lexikonban találhatjuk meg, a „szellemi és a politikai elfajzás riasztó példái” címszava alatt. Igen, nekünk, magyaroknak két forradalmi hagyományunk van. Az egyik 1848-tól '56-on keresztül, a rendszerváltáson át az Alaptörvényig és a mai alkotmányos rendig vezet. A másik hagyomány vérvonala a jakobinus európai elődöktől 1919-en át a II. világháború utáni kommunizmusba, a magyarországi szovjetvilágba fut. A mai magyar életet a '48-as és '56-os forradalom szellemi örökösei és leszármazottai rendezték

be. E forradalmi hagyomány szívverése mozgatja és irányítja ma is a nemzet politikai, gazdasági és szellemi életét: törvény előtti egyenlőség, felelős minisztérium, nemzeti bank, közös teherviselés, az emberi méltóság tisztelete, nemzetegyesítés. Ma is a '48-as és az '56-os eszmék pulzusa pumpálja a nemzetbe az életerőt, tartja mozgásban a magyarok szellemi és lelki vérkeringését. Adjunk hálát, hogy ez így lehet, adjunk hálát, hogy végül erre az ösvényre vezetett bennünket a Történelem Ura. Soli Deo gloria!

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Az ünnep emelkedettsége sem feledtetni el velünk, hogy a '19-es hagyomány is velünk él még, bár szerencsére inkább csak pislákol. Ha néha hangoskodik is, de gazdaállat híján meg vannak számlálva a napjai. Ha nem érkezik újabb nagy szellemi és politikai infúziós segélyszállítmány külföldről, akkor a levelek és az ágak után a gyökerek is elszáradnak az internacionalizmus befogadására alkalmatlan magyar anyaföldben. S ez jól van így.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Jóézésű, gyermekeit nevelő, életpályáját munkával építő ember nem szokott felcsapni forradalmárnak, jó gondolkodású, saját lábán álló, magaura ember tudja, hogy a fölfordulásból, az élet szokott rendjének hirtelen megbillenéséből ritkán sülnek ki jó dolgok, jóakarátú, derűs és békésen gyarapodó életre vágyó ember tudja, hogy aki egyszerre akar két lépést megtenni, annak összegabalyodnak a lábai, s nem előrejut, hanem orra bukik. És mégis, ezek a jóézésű, jó gondolkodású és jóakarátú emberek, ezek a derék pesti polgárok első szóra váltak forradalmaink híveivé, ott meneteltek az első sorokban, karnyújtásnyira az egyetemi fiatalság mögött, ők adták a forradalmak és a szabadságharcok derékhadát, és a magyarok becsületéért is az ő vérükkel fizettünk a végén. Minden forradalom olyan, mint azok, akik csinálják. A március 15-ei forradalom Rendre Felügyelő Bizottmányában Petőfi és Vasvári szoborszerű alakjainak árnyékában ott áll Gyurkovics Máté szűcs és Molnár György gombkötő mester is. A mi forradalmainkat tisztos polgárok, katonatisztek, jogászok, írók, orvosok, mérnökök, becsületes iparosok, földművesek és nemzeti érzelmű munkások vezették, a nemzet legszebb vonásait mutató magyarok, a haza színe-java. A magyar forradalmárok nem hagymázos ideológiák, nem holdkóros utópiák és végképp nem a kéretlen világboldogítás zavart elméjű lovagjai, Pesten nyomát sem találjuk a botcsinálta filozófusok délibábos látomásainak vagy kudarcot vallott értelmiségiek vérébe fojtott kielégületlenségének. 1848 forradalmárai nem akartak az abszolutista önkény elbontott köveiből templomot építeni egy újabb zsarnokságnak, ezért a magyar forradalom dalait nem a guillotine acélpengéjére és nem az akasztófakötél húrjára írták, a mi dalainkat nem a lincselő és hóhérrá lelkesült tömeg énekli, a pesti forradalom nem a káosz, nem a bosszú és nem a vérfürdő költeménye. Az 1848-as forradalom történelmünk komoly és méltóságteljes pillanata, amikor ismét fölfakadtak a dicső magyar nemzet sebei. Alkotmányos gyökérszétből sarjadt, a nemzetből elvett és eltagadott jogok

meg- és visszaadását követelte, lelkesítő, de józan, mámoros, de célszerű, dicsőséges, de mértéktartó, velejéig magyar.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

„Hát ti mit csináltok?” – ezt kérde Arany Jánoshoz írt utolsó levelében eleste előtt három héttel Petőfi Sándor. Mi úgy értjük, kérde tőlünk is, kései unokáktól. Hát ti mit csináltok? Hogyan sáfárcodtok az örökséggel? Méltó-e még a magyar régi nagy híréhez? Ismeritek-e még a régi magyarok törvényét, hogy amit tesztek, nemcsak a hasznosság mércéjével kell megmérnetek, hanem a mindenség mérőszalagjával is, mert tetteiteknek nemcsak itt, de az örökkévalóságban is meg kell állniuk.

Tisztelt Ünneplők!

Az örökség megvolna, él magyar, áll Buda még, vagyunk, akik voltunk, s leszünk, akik vagyunk. Hírünk messzire száll, az eszes emberek és az értelmes népek becsülik a magyart. Tartjuk az ősi törvényt, tetteinket a mindenséggel is mérjük, s arra tanítjuk gyermekeinket, hogy látóhatárunk az örökkévalóság legyen. Hogy sikerrel járunk-e, végül felépül-e a szabad, független, méltó és világszerte megbecsült haza, amit a '48-asok a magasba emeltek, s amelyre feltették az életüket – még nem tudhatjuk. Azt azonban tudjuk, hogy ma az európai csillagzat ingatag, ezért próbatételek várnak ránk. A kor, amiben élünk, huszárszablyaként szegezi mellkasunknak újra a kérdést: rabok legyünk vagy szabadok? A magyarok sorsa úgy összefonódott Európa népeivel, úgy belenőtt a közös unióba, hogy ma egyetlen nép, a magyar sem lehet szabad, ha Európa nem az, és Európa ma olyan hervatag, erőtlen és bágyadt, mint a virág, amelyen titkos féreg foga rág. Ma, 168 évvel az európai népek nagy szabadságharcainak után a mi közös otthonunk, Európa nem szabad.

Tisztelt Ünneplők!

Európa nem szabad, mert a szabadság az igazság kimondásával kezdődik. Ma Európában tilos kimondani az igazságot. Fonják akár selyemből is, a szájkosár az szájkosár marad. Tilos kimondani, hogy ma nem menekültek érkeznek, hanem népvándorlás fenyegeti Európát. Tilos kimondani, hogy tízmilliók tömegek állnak készenlétben, hogy meginduljanak felénk. Tilos kimondani, hogy a bevándorlás bűnözést és terrort hoz az országainkba. Tilos kimondani, hogy a más civilizációkból érkezők tömegei veszélyt jelentenek az életformánkra, a kultúránkra, a szokásainkra és a keresztény hagyományainkra. Tilos kimondani, hogy a korábban érkezettek beilleszkedés helyett már saját, külön bejáratú világot építettek maguknak, saját törvényekkel és saját eszményekkel, amelyek szétfeszítik az évezredek európai kereteket. Tilos kimondani, hogy ez nem véletlen és nem szándékolatlan következmények láncolata, hanem kitervelt és irányított akció, ránk irányított embertömeg. Tilos kimondani, hogy Brüsszelben ma azon mesterkednek, hogy minél gyorsabban ideszállítsák és betelepítsék közénk az idegeneket. Tilos kimondani, hogy a betelepítés célja, hogy átrajzolják Európa vallási és kulturális mintázatát, átépítsék etnikai talapzatát, felszámolva ezzel az internacionálé

utolsó akadályát jelentő nemzetállamokat. Tilos kimondani, hogy Brüsszel ma lopakodva nyeli el nemzeti szuverenitásunk újabb és újabb szeleteit, hogy Brüsszelben ma sokan egy Európai Egyesült Államok tervén dolgoznak, amelyre soha senki nem adott felhatalmazást.

Tisztelt Hölgyek és Urak!

A szabadság mai ellenfeleit más fából faragták, mint a régi uralkodókat vagy a szovjetrendszer gazdáit, másfajta eszközökkel kényszerítenek behódolásra. Ma nem börtönöznek be, nem szállítanak lágerekbe, nem foglalják el tankokkal a szabadságukhoz hű országokat. Ma a világsajtó torkollatüzei, a megbélyegzés, a fenyegetés és a zsarolás is elegendő, vagy inkább elegendő volt – eddig. Európa népei most felébredtek, rendezik soraikat, és hamarosan lábra kapnak, az igazság elfojtására épülő Európa gerendái mindenhol recsegnek és ropognak, Európa népei most talán megértették, a jövőjük forog kockán. Nemcsak a jólét, a kényelmes élet, nemcsak a munkahely, de már a biztonságunk és életünk békés rendje is veszélybe került. Európa jólétben szunyókáló népei végre megértették, hogy végveszély fenyegeti az életelveket, amelyekre Európát építettük. Európa keresztény, szabad és független nemzetek együttélése, férfi és nő egyenjogúsága, fair verseny és szolidaritás, büszkeség és alázat, igazság és irgalom.

Ez a veszély most nem úgy támad ránk, mint a háborúk és a természeti csapások szoktak, amelyek egyik percről a másikra kirántják a lábunk alól a talajt. A népvándorlás lassú víz, amely kitarító sodrással mossa el a partot. Humanitárius ügynek adja ki magát, de valódi természete a térfoglalás, s ami térfoglalás nekik, az térvész nekünk. Javíthatatlan emberjogi harcosok falkái éreznek leküzdhetetlen vágyat, hogy kioktasanak és megvádoljanak bennünket. Állítólag kirekesztők és ellenségesek vagyunk, pedig az igazság az, hogy nemzetünk történelme a befogadások és a kultúrák összekapcsolódásának története is. Aki új családtagként, szövetségesként vagy életéért futó jövevényként bekéredzkedett, azt beengedtük, és nálunk új hazát talált magának. Aki azzal a céllal érkezett, hogy átalakítsa az országunkat, a maga képére formálja a mi nemzetünket, aki erőszakkal és akaratunk ellenére jött, az mindig ellenállásba ütközött.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Először csak néhány száزرól, egy-két ezer betelepítettről van szó, de ma egyetlen felelős európai vezető se meri letenni a nagyesküt, hogy az egy-két ezer nem szaporodik-e fel végül tíz- és százazrekre. Ha a népvándorlást meg akarjuk állítani, először Brüsszelt kell megfékeznünk. Európa jövőjét ma nem azok veszélyeztetik első helyen, akik ide akarnak jönni, hanem a nemzetköziség brüsszeli megszállottjai. Nem hagyhatjuk, hogy Brüsszel a törvények fölé helyezze magát. Nem fogjuk hagyni, hogy ránk erőltesse kozmopolita bevándorláspolitikájának keserű gyümölcsseit, nem fogunk bűnözést, terrorizmust, homofóbiát és zsinagógákat gyűjtőgató antiszemitizmust importálni Magyarországra, nem lesznek törvényen kívüli városnegyedek, nem lesznek zavarások, bevándorlózendülések, és nem fognak bandák vadász-

ni asszonyainkra és lányainkra. Nem fogjuk engedni, hogy mások mondják meg nekünk, kit engedjünk be a házunkba és a hazánkba, kivel éljünk együtt, kivel osszuk meg az országunkat. Tudjuk, hogy megy ez. Először megengedjük, hogy megmondják, kit kell befogadnunk, aztán arra kényszerítenek, hogy idegeneket szolgáljunk a saját hazánkban, végül oda jutunk, hogy kiadják az utunkat a saját országunkból. Ezért a kényszerbetelepítést elutasítjuk, és nem fogunk engedni se zsarolásnak, se fenyegetésnek.

Eljött az idő, hogy megkongassuk a vészharangot. Eljött az idő, hogy szembeforduljunk, és ellenálljunk. Eljött az idő, hogy szövetségeket gyűjtsünk. Eljött az idő, hogy felemeljük a büszke nemzetek zászlaját. Eljött az idő, hogy megakadályozzuk Európa tönkretételét, és megmentjük Európa jövőjét. Ezért pártállásra való tekintet nélkül egységbe hívjuk Magyarország minden polgárát, és egységbe hívunk minden európai nemzetet. Európa vezetői és polgárai nem élhetnek többé két külön világban, Európa egységét helyre kell állítanunk, Európa népei nem lehetnek egyen-egyenként szabadok, ha együtt nem vagyunk azok. Ha összefogunk, sikerül, ha széthúznak, elbukunk. Együtt erő vagyunk, szertesztét gyöngeség. Vagy együtt, vagy sehogy – ma ez a törvény.

Ünneplő Magyarok!

A sors könyvében 1848-ban az volt megírva, hogy a Habsburg Birodalom ellen nincs mit tenni, s ha akkor belenyugsunk, be is teljesedett volna rajtunk a végzet, és a német tenger elnyelte volna a magyarokat. A sors könyvében 1956-ban az volt megírva, hogy megszállt és szovjetizált ország maradtunk, míg az utolsó magyarból is ki nem vész a haza szerete. S ha akkor belenyugsunk, be is teljesedett volna rajtunk a végzet, és a szovjet tenger elnyelte volna a magyarokat. A sors könyvében ma az van megírva, hogy a rejtőzködő és arctalan világerők megszüntetnek mindent, ami sajátos, ami különálló, ami ősi, és ami nemzeti. Összevegyítenek kultúrákat, vallásokat és embertömegeket, míg végül a mi sokszínű és büszke Európánk vérszegény és engedelmes nem lesz. S ha mi ebbe belenyugsunk, be is teljesedik rajtunk a végzet, s elnyel bennünket az Európai Egyesült Államok hatalmas bendője. Az a feladat vár ránk, magyarokra, a közép-európai nemzetekre és a józan eszét még el nem vesztett, többi európai népre, hogy legyőzzük, átírjuk és megváltoztassuk a nekünk szánt sorsot. Mi, magyarok és lengyelek tudjuk, hogy kell ezt csinálni. Nekünk megtanították, hogy az ember csak akkor néz szembe a veszéllyel, ha elég bátor. Ezért elő kell kotorni a felejtés hordaléka alól a bátorság ősi erényét. Legelőször is lélekben kell elszánnunk magunkat, érthetően, hangosan, hetedhét határon is túlfutó hangerővel kell válaszolnunk a legelső, a legfontosabb és a sorsunkat eldöntő kérdésre. Ezen áll vagy bukik Európa jövője. Rabok legyünk vagy szabadok? Ez a kérdés, választatok!

Hajrá, Magyarország, hajrá, magyarok!

(Forrás: *kormany.hu*)

Rákos Loránt

„Bizonyágul hívom ellenetek ma a mennyet és a földet”*

Emlékező Ünneplő Gyülekezet! Magyar Testvéreim a szabadság Urának, Jézus Krisztusnak nevében!

A szomorú múlt emlékező kikeletes ünnepségekünkön, ma, amikor nem a harang moraja hívott minket ide egybe, hanem a tépázó történelmen nevelkedett szívek összecsendülése, amely lehet, hogy nem érces zengés, de mindenképp a nagy Isten által teremtett templomok, e szorult keblek egy-egy kis harangjai, melyek rezdülve vágnak és hívnak mindannyiunkat az igazságtalan múltból egy igazságosabb jövő felfedezésére. Így e mai gyászos napon, a II. világháborúból botvacsinált nyereségének ittas mámorában, nemzet- és fajgyűlölő vérszomjában és olcsó nyereségvágyában gyermekeknek, nőknek, férfiaknak, öregeknek és fiataloknak nekitámadó, ifjonc, egykori cseh-szlovák államhatalom által a felvidéki törzsökös magyarság ellen elkövetett, elűző és deportáló gyalázatán elszörnyülködve ma az igazság igényével csak azt kívánhatjuk az áldások Istenétől, hogy adjon e földre gyógyírt a történelmi sebekre és megbocsátást mindezen bűnökre! Adjon Isten vigaszt az életben maradtaknak és csendes békét a vérbe hulló áldozatoknak! Hiszen akár csak a nagy boldogságok idejében, úgy a nagy elkeseredésekben is mindig oly tiszta és egyenes igéjével vetül ránk Isten dicsősége, hogy ma e borús emlékektől átszótt napon is – én magam hivatásomból kifolyólag is – csak az ige fényében közelíthetjük meg az 1947. áprilisi folyamán Felvidékről karhatalommal Magyarországra, majd munkaszolgálatra pedig Csehországba megindított deportáció gyászfelleges múltját, mert ha nem így tennénk, akkor oly sötét lenne minden gondolat ez időről, hogy a jövőből sem tudnánk meglátni semmit. Ma úgy emlékezünk meg előzőtt őseinkről, hogy közben ott látjuk mögöttük az elűzöket is, így az ige igazságánál semmi más nem zengetheti át megemlékezésünket igazságosabban és előremutatóbban, mint ahogy azt az Úr teszi az 5Móz 30,19-ben, amikor így zenget át minden megrendülést bennünk, hogy *„bizonyágul hívom ellenetek ma a mennyet és a földet, hogy az életet és a halált adtam előtökbe, az áldást és az átkot: válaszd azért az életet, hogy élhess mind te, mind a te utódaid.”*

Ez isteni ige pedig 69 évvel e borzasztó események után Isten és ember előtti felelősségre hív bennünket, hogy a romokból és ürességekből is tudjunk új jövőt építeni, a múltat pedig Isten kegyelme szerint megérteni. A múlt megértésére hív bennünket ez az emlékkő is, amely mintegy az 1Sám 7,12 szerinti Eben-Haezerként arra az elfogadásra és békességre invitál valamennyiünket, hogy *„mindaddig megsegített minket az Úr”*, mert ha nem segített volna meg mindaddig, akkor a magunk is kivesszünk volna e földről, de mivel él e mag – életre képesen – nagy lehetőségünk van új életre is hajtánunk – mert mi azt választjuk az örületes ember halálosztogató átka helyett –, csak találjuk meg hozzá az egészséges vezérfényt, amely által új hajtások indulhatnak ki belőle. A mi vezérfényünk pedig Isten igéje e tekintetben, éppen ezért hiszük-valljuk, hogy mindaddig általa élünk még e földön, hogy a nevében nevezhessük a bűnt, bevallhassuk a múltat, életünk jogát pedig e földön egyedül Isten-

Rákos Lóránt ünnepi beszédét tartja • Varga Kinga felvétele

től származtatva, e lezárt história fokára lépve nekivághassunk egy új jövőnek. Ezért aztán a „szigetvári hős” dédunokájának, **Zrínyi Miklós**nak kitörő felhívásával szólítjuk most új életre népünket, miszerint: *„Ki bizik Istenében, szereti hazáját, legyen egy csepp magyar vér benne, kiállson fel az égből az Istenhez.”* (Ne bánksd a magyart) Istenhez, aki az ég és föld ellentanasága szerint mutat rá a bűnös tettekre és terjeszti kegyelmét az életre-vágyakozókra, hogy választván az Ő oldalát (mert mástól ne várjunk igazságot e földön, Testvérek, hiába is ígérnek azt), fátylat lebbentsünk a körünkben ma is működő sötét erők fölött, és érdemes, biztató üzenetet hirdethessünk maradék nemzetünk maradék tagjai között.

Mert hitből fakadóan van mit mondanunk, hacsak a gondolat, a részvét és a kegyelet szárnyán mindazok megbélyegzésén és szenvedésén elmerengünk, akik házukat, szeretteiket, életüket, halottjaikat, hazájukat, mindenüket egy bőrönddel, vagy éppen egy gyolcs-csomaggal a kezükben, vagy éppen fűtetlen marhavagonokban sietve kellett, hogy elhagyják (mert azt mondták nekik, hogy háborús bűnösök, a 4 éves Zsófikára, a 7 éves kis Józsikára, a 12 éves Böskére, és még hosszú sorban sorolhatnánk azokat a neveket, akikre az „értelmiségi” beneői politikum azt mondta, hogy miattuk robbant ki a világháború), akkor valóban könnyek folyamán, vagy egy pozsonyilgettálsi civil magyar ezrek lemészárlásából csorgó véráradat krónikává szilárdult jelzésén keresztül igenis van mit mondanunk ma is az elvetemült ellenségnek és az itt megmaradt magyar utókornak.

Mert mi tudjuk, hogy azokban a marhavagonokban szállított őseink azokban a vagonokban is emberek maradtak teljes méltóságukkal, és kik abba zárták őket, az emberi címre immár méltóvá nem válhatnak, hiába voltak egyenruhában vagy éppen vasalt öltönyben nagy demagóg ígéretek hangoztatva, **Petőfi Sándor** óta mi már azt is tudjuk, hogy *„Vannak hamis próféták, akik / Azt hirdetik nagy gonoszan, / Hogy már megállhatunk, mert itten / Az ígéretnék földje van. / Hazugság, szemtelen hazugság, / Mit milliók cáfolnak meg, / Kik nap hevében, éhen-szomjban, / Késégbesve tengenek.”* (A XIX. század költői) Hiszen nagyobb bűn az, ha egy földhöz valakik harc, ész és becsület nélkül, csalárdsággal jutnak hozzá, mint az a kollektív bűn, amellyel – csecsemőket, gyerekeket, mit

sem sejtő nőket és férfiakat, magatehetetlen embereket megbillogozva – e földről kiűzték őket. Azt kell mondanunk hát, Testvéreim, hogy olcsó ország az, amit ilyen áron szereztek meg: az a ház, amelyet nem kellett felépíteni, csak beleköltözni, az a vár, amelyet nem kellett elfoglalni, csak a zászlót kitűzni rá, az a fa, amelyet nem kellett elültetni, csak a gyümölcsét leszedni, az a hon, amelyért annyi hű kebel nem szakadt meg (mert a szózatos **Vörösmartyól** pedig azt is tudjuk, hogy a saját hazáért kebleknek kell megszakadniuk, különben vagy lopott, vagy kártyán eljátszott az a föld szivarfüst fellegében).

Nem lehet hát elégszer emlegetni azt, Istenfélő Testvéreim, hogy itt bennünket nem megtartani akarnak, hanem eltüntetni; és saját eltüntetésünkben egy szemernyit sem asszisztálhatunk, ha az áldást választjuk Istentől az átok helyett, amely által élni akarunk. Mert meg lehetünk arról győződve, hogy az immár lelki mélységeket érintő kitelepítések ma is folynak, ne engedjük áztatni magunkat: kitelepítenek magyar iskoláinkból, fillérekkel kiűzik tudásainkat külföldre, hogy a magyar értelem kivesszen e földről, aztán kitelepítenek **Kazinczy** újításán, **Kölcsey** nagyrabecslésén, **Széchenyi** tudós társaságán mívelődött anyanyelviségünkben is (ámítván azzal, hogy e földön nem az az érvényesülés nyelve, hazugság, ismét mondom hazugság, mert előbb légy tudós anyanyelveden, aztán dönts el, hogy kívül osztod meg tudásodat); mert csak anyanyelvünkön érthetjük meg a jövőt álmódó költőink üzenetét, 1000 éves történelmünket alakító, harcoss hazafiaink bölcséletét, tudásaink tudását, a magyar igék isteni üzenetét, mert mindez csak az anyanyelven képes a szívig hatolni, és minden más nyelven csak az észig juthat, de az kevés, Testvérek, mert az eszünket elvehetik, de szívünket sosem, amely gömöri református pap-költőnk, **Tompa Mihály** vallomása szerint is annyira a hazához kötődik, hogy egyenesen „szívet cseréljen az, ki hazát cserél”. Ne hagyjuk annyira lebecsülni magunkat, hogy még a szívünket is átengedjük az eltiprásnak, a hazugságnak, mert csak azon keresztül érzékelhetjük Isten igazságát, és ha már az igazság-érzékünk is elveszik, akkor szinte már minden más is elveszett.

Testvérek, azt mondják, hogy nekünk jogunk van innen elmenni, ebben meg is erősítettek minket – a pozsonyi törvényhozás szentesítésével – azáltal, hogy még most is ugyanolyan háborús bűnösök vagyunk, mint 1947-ben kitelepített őseink, utalván a mai államhatalom ezzel arra, hogy ezen a földön ma sem vagyunk szívesen látottak. De mi, itt összegyülekezett „háborús bűnösök”, kik vádlóink ellen hívjuk most Isten egét és földjét, azt valljuk, hogy nem kell nekünk a távozás joga, hanem inkább teljesítjük az ittmaradás kötelességét! A költő is egységre hív bennünket, hiszen „*együtt erő vagyunk, szertesztét gyöngeség*” (**Wass Albert: Vérben és viharban**); mert az itt maradás a legmagasabb eszméjű igényünk kifejezése e föld iránt; ezért aztán ma a kiűzött és elvéreztetett felmenőink életjogán azt kérjük minden mostani nemzettársunktól e földön, kiken múlik a Felvidék történelmi magyarsága, hogy költők írjatok, tanítók tanítsatok, papok prédikáljatok az igét, hirdessetek egyetértést, mérnökök mérjétek, orvosok gyógyítsatok, gazdák a földet műveljétek, a hazát építsétek, igazsággal, magyar szívvel, becsülettel, mert csak ezen az úton lehet kevesen is, de magasztosan győzedelmeskedni azokon, akik gyűlölettel akarnak innen ki-

tűzni bennünket. Táplálkozzon a felismerésünk Isten ígéreiből, aki nemzetünket az állandó trianonizmus vesztségéből a páli teológián keresztül a Zsid. 13,14-ben akképpen vigasztalja, hogy „*nincs itt maradandó városunk, hanem a jövődőt keressük*”. Jól lehet, sok mindent elvettek tőlünk, falvakat, városokat, otthonokat, szeretteket, de ahogy a mieink nem maradhattak, az ige azt is üzeni, hogy az elfoglalóknak sem lehetnek azok maradandók, mert jön az eljövendő, amelyben mi az életet választjuk, és ki e szerzett mulandósághoz ragaszkodik csupán, az nagyon könnyen vele együtt is múlhat el.

69 esztendő távlatából a mi emlékezésünk hangsúlya arra a felismerésre irányul hát, hogy a bűn régivé válik és a reménynek egyre inkább újulnia kell bennünk, a jelenkor lesújtó valósága ellenére is, mert minden valóságot meg kell, hogy haladjon bennünk az Istenbe vetett hitnek ereje, amely óriási tartalommal bír, ahogy ennek az Ez 34,16 is hangot az Úr nevében: „*az elveszettet megkeresem, az elűzöttet visszahozom, a megtöröttet kötözgetem, a beteget erősítem; és a kővért s erőset elvesztem, és legeltetem őket úgy, mint illik.*” Isten tehát egy sokkal fennköltebb kimenetelét ígéri az e földön elszenvedett sorsnak, amelyet nem befolyásolhat immár sem politika, sem erőszak, sem semmilyen fenyegetés; és amelynek tudatában senki sem lehet nyugodt az éppeni helyezte felől, mert Isten az igazságtalanságra igazsággal, a színlelt győzelemre vereséggel, az elűzésre visszahozatallal, a pökhendiségre pedig megtöréssel fog válaszolni, vagy ahogy a mondás is tartja, „Isten malmal lassan őrölnek”, de őrölnek és biztosan, és minden magot felmorzsolnak, hogy az igazság nagy szítáján az igazak átférjenek, a hamisak pedig kihulljanak, mint ahogy a haza üzenő Wass Albert is írja: „(és) *Maradnak az igazak és a jók. / A tiszták és békeességek. / Erdők, hegyek, tanok és emberek. / Jól gondolja meg, ki mit cselekszik! / Likasszák már az égben fönt a rostát / s a csillagok tengelyét olajozzák / szorgalmas angyalok. / És léssen csillagfordulás megint / és miként hirdeti a Biblia: / megmérték az embernek fja / s ki mint vetett, azomképpen arat. / Mert elfut a víz és csak a kő marad, / de a kő marad.*” (Üzenet haza)

A kő marad, Testvérek, mint e haza földjéért meghalt eleink kövei ott a temetőben, kiknek hantjai üzenik nekünk az itteni magyar élet eredetét, és mint ez a kő is, amit most elhelyezünk az igazságtalanság és a cselszövés útján elűzött szeretteink viszonytagságai, fájdalmai, könnyei és sóhajai emlékére. Igen, emlékeztessen ez bennünket azokra az e kőbe szilárdult hangos vagy éppen titkos könnyekre, amelyek több ezer honfitársunk számára (**Erkel Ferenc Bánk bánjának** kifakadása szerint) egy világot oltottak el itt ezen a földön. Legyen emléküik áldott mindig a szívünkben, és áldozatuk – amiben innen menni nem akartak, mégis menniük kellett – indítsa bennünket a **Reményik**-féle magatartásra, miszerint, ha minket is küldene a csábítanának innen (nem sajnálva, csak menjünk innen), akkor is „*Itthon maradok én! / Károgva és sötéten, / Mint téli varjú száraz jegenyén. / Még nem tudom: / Jut-e nekem egy nyugalmas sarok, / De itthon maradok.*” (Eredj, ha tudsz!) Ámen.

* Elhangzott Balogtamásiban, 2016. április 12-én.

Mács József 85 éves

Boros István

A Tő üzenete*

Mács József író azzal büszkélkedhet, hogy egy tősgyökeres bátkai család sarja. Ennek a földnek idevalósi gyermeke ő, aki ezernyi látható és láthatatlan szállal kötődik hozzánk, akit bár az élet forgataga messze sodort szülőföldjétől, mégis, időről-időre, rendszeresen visszatér, mintha valami ellenállhatatlan vonzás kényszerítené erre. Igen, a 'gyökerek', mondják manapság, már tán egy kis gúnyval, iróniával elegyest, hiszen a globalista (gyökeretlen) embertípus kinevelésén fáradozók célja gúny tárgyává, szégyellni valóvá tenni a szülőföldet, a szülőfalut, az öreg szülét, a nyelvet, a hitet... feledtetve velünk, hogy mégiscsak ezek azok a tápláló és megtartó gyökerek, melyektől ha elszakad az ember, sorsa gyors hervadás, hasztalan kapkodás, mely a végén már csak kapálódzás, melynek kínjában vergődve, hadonászva, bizony, sokszor már egymást is ütjük, vágjuk. Kínjában virít – mondják a gyümölcsfára, melynek megszakad a töve. Sok emberi élet válik ilyené: kínjában virít, de gyümölcsöt már nem terem. Ezért jó azt látni, és jó azt láttatni ebben a gyökeretelenné nevelő világban, hogy mire képes, mire viszi az ember, aki nem vágja el, nem szégyelli, s nem tagadja meg testi-lelki szellemi kötődéseit, hanem inkább azokba kapaszkodva, azokból táplálkozva nő önmaga fölé. Mert az igazi nagyság ez. A többi ember fölé emelkedni lehet önerőből, de önmagam fölé nőni – ez csak úgy és akkor lehetséges, ha van valami, ha van Valaki, aki emel. Köszönjük Mács Józsefnek,

hogy eddigi életével megmutatta ezt, tanítást és biztatást adva nekünk, sokszor elbizonytalanodó, olykor csüggedő földijeinek, akiket sokféle megfelelési kényszer zilál szét, köt gúzsba vagy éppen terel az önfeladás útjára. Ezt azért mondtam el, hogy végtére rátérhessek a lényegre.

Mert a lényeg az, hogy én most Mács Józsefnek, e tősgyökeres embernek a Tő üzenetét hozom. Annak a tőnek az üzenetét, melybe mindannyian beleoltattunk, s hogy élünk e tőről fakad-e, vagy sem, ettől függ evilági múlandó életünk előmenetele, s túl azon, az a másik, melyet szem nem látott, fül nem hallott, és embernek szíve meg se gondolt, amit Isten készített az őt szeretőknek.

János Evangéliuma 15. részében ezt olvassuk: *„Én vagyok az igazi szőlőtő, és az én Atyám a szőlősgazda. Azt a szőlővesszőt, amely nem terem gyümölcsöt énbenem, lemetszi; és amely gyümölcsöt terem, azt megtisztítja, hogy még több gyümölcsöt teremjen. [...] Az lesz az én Atyám dicsősége, hogy sok gyümölcsöt teremtek, és akkor a tanítványaim lesztek.”*

85 gyümölcsstermő esztendőért adunk ma Veled együtt hálát a Mindenható Istennek, hálát a kegyelmért, melylyel hordoz ma is, és hordozott végig a megtett úton és úgy őrizte életedet, hogy az Krisztusba oltott tősgyökeres élet lehessen, mely termelt s terem sok gyümölcsöt a mi Atyánk dicsőségére és a rád bízottak javára.

SOLI DEO GLORIA – Egyedül Istené a dicsőség!

Boros István bátkai lelkész köszönti Mács Józsefet • Nagy Gábor felvétele

Nagy Ákos Róbert

„Ne szűnjél meg érettünk könyörögni az Úrhoz”*

Kedves Testvérek!

Ünnepi alkalomra gyűltünk egybe itt a *Bátkai Református Gyülekezet* templomában. Ezen az istentiszteleten **Mács József** szeretett testvérünket köszönhetjük, és az Ő életéért, e megélt 85 esztendőért, s nem utolsó sorban azért, hogy együtt lehetünk, szóval mindezért adunk hálát a Mindenható Istennek. Amikor felkértek, hogy szolgáljak e mai napon a kedves testvérek között, végiggondoltam mennyi minden történt az elmúlt 8 és fél évtizedben: világháború, kitelepítés, államformák váltották egymást. Bennünk, felvidéki magyarokban pedig, akarva-akaratlanul felmerül a gondolat, hogy ebben a 8 és fél évtizedben milyen sokszor nélkülöztük, sőt nélkülözzük ma is a bennünket megillető szabadságot. Pedig milyen természetes igénynek tűnik az, hogy szabadnak szeretnénk érezni magunkat, megkülönböztetés nélkül szeretnénk használni anyanyelvünket, egyenértékű emberként elfogadva egymást ebben a világban. De ez, sokszor mintha hiányzna világunkból. Mi pedig sóhajtozunk, mikor adja meg a mi számunkra a mindenható Isten.

Valami hasonló játszódhatott le az egykori választott nép életében is. Izráel népe mai felolvasott Igénkben bánatosan sóhajtozik. Miért? Azért, mert a nép, Isten választott népe reménytelen helyzetbe jutott. Elgondolkodtató dolog ez. A nép, amely megtapasztalta Isten vezetésének, megtartó kegyelmének ezernyi csodáját, aki száraz lábbal átkelt a Vörös-tengeren, akit az Isten bevezetett az ígéret földjére, akik az Úr segítségével sorra győzték le az ellensé-

ges népeket, az a nép elfordult az Istentől és kiszolgáltatott helyzetbe került: Az Isten jelenlétét szimbolizáló szövetség ládája nincs a helyén és a pogány filiszteusok uralkodnak és garázdálkodnak az országban. Milyen fájdalmas mélységet kellett megjárnia az egykor dicső népnek. Nekünk pedig, ahogy hallgatjuk ezt a történetet, a fájdalmas mélységet, eszünkbe jut saját népünk, nemzetünk sorsa. Mennyi idegen hatalom, tatár, török, habsburg, orosz kívánta a földünket, életünket – fájdalmas és keserű esztendőket szerezve a mi őseinknek. A XX. századról pedig talán már nem is kell szót ejtenünk... Hányszor, de hányszor fakadt fel fájdalmas sóhaj őseink ajkáról, s szóltunk a zsoldárral, s az íróval együtt: „*Öröködbe, uram, pogányok jöttek*”. Sóhajtottak, őseink, és sóhajtottunk mi is, keresve az egyedüli reményt, a Mindenható Istent. Ezt tette Izráel népe is. „*Sóhajtozott az Úr után*”. Ebben a sóhajban pedig nem csupán az önsajnálatot, a kilátástalan reménységet kell meglátnunk, hanem a vágyat Isten szabadító hatalma után. Ez a sóhaj nem csupán a fájdalom hangja, hanem a vágyódás hangja is, az élő Isten után. S erre gondolva, egyből az jutott eszembe: ha ez az Isten után való vágyódás ott lenne a mi sóhajtozásunkban is. Mert mi, magyarok, igencsak „sóhajtozó”, panaszkodó nemzet vagyunk. Persze meglehet, hogy annyi nemzeti katasztrófát kevés nemzet élt át, mint mi, de bennünk ott lehet a reménység, sőt bizonyosság, hogy van Isten felettünk, aki „*annyi balszerencse és oly sok vizsály után*” is megtartott és megtart bennünket, csak merjük mindazt, ami ott van egyéni vagy

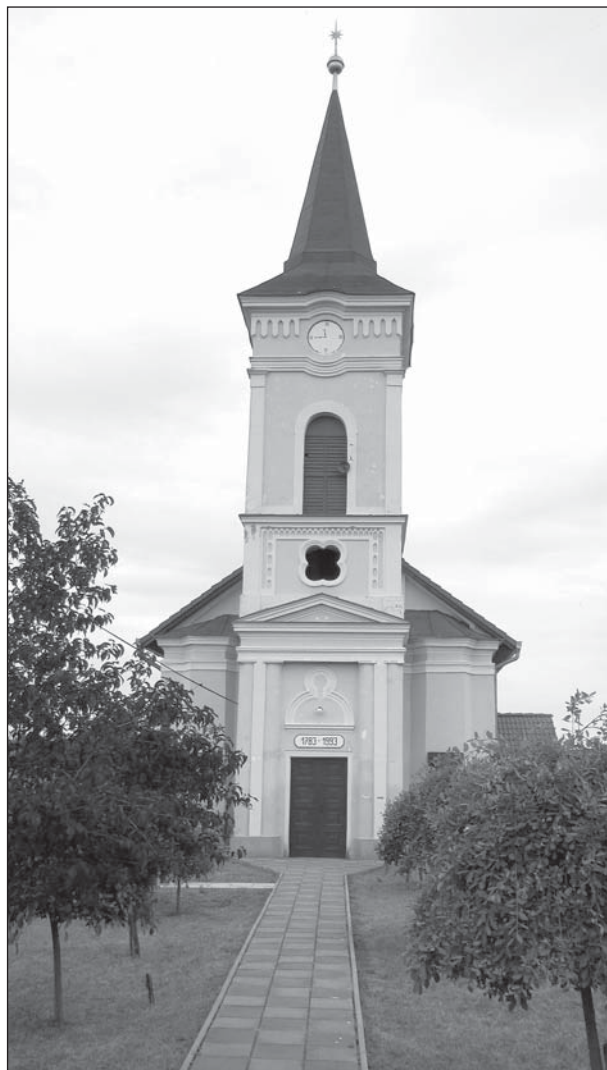
Nagy Ákos Róbert igét hirdet Bátkában. A papi székben Ft. Erdélyi Géza, ny. püspök • Nagy Gábor felvétele

éppen közösségi életünkben, Isten elé vinni. Ezt tette a választott nép – sóhajtozott az Úr után. De a népből ekkor kiválik egy ember, **Sámuel**, a próféta, akinek van látása, aki a nép élére áll és megmondja, mit is kell tennie a választott népnek. Mi mindig azt hisszük, csak sokaság tud döntő változást hozni. Pedig ahhoz, hogy valami elkezdődjön, megváltozzon, elég egy vagy egynéhány ember is.

Ha van hite, ha bízunk Isten rendelésében, szabadító hatalmában, egy ember döntő változtatást hozhat. Sámuel ki is áll a nép elé és elmondja, mit kell tenniük. Vissza kell térni az Istenhez, megtisztítani a szívet. Vagyis a szívben kell először rendet rakni, és úgy várni Isten szabadító csodáit. Komoly útmutatás ez mai világunknak is. Hogyan várunk csodát úgy, hogy közben nincs rend a szívünkben? Hogyan várjuk Isten segítségét úgy, hogy közben nem adjuk át életünket neki, miként várhatjuk áldását, ha közben cselekedeteink megcáfolják az élő Istennel való közösségünket? Isten választott népe ezt felismerte, eldobták a bálványszobrokat, és teljes hittel, reménységgel Isten felé fordultak. Sámuel útmutatása szerint össze is gyűlt az egész nép, hogy imádkozzanak az Istenhez. Ezt is jó meglátnunk, az Istenhez való odafordulás, a közös bűnvallás és imádkozás, az Úr szabadító hatalmába vetett reménység egységet teremtett a nép tagjai között. Ami **Józsue** halála óta, a honfoglalás befejezése óta, sok-sok éve nem valósult meg, az megvalósult: egységes lett a nép. Az ellenséges nép, a filiszteusok, természetesen, nem örültek ennek a hitbeli egységnek. Mert az ellenség csak akkor tud felülkerekedni a nemzeten, ha az megosztott és megosztható. Ezt mi is megtanulhattuk népünk, nemzetünk történetéből. Milyen sokszor győzhettek le bennünket azért, mert hagytuk magunkat megosztani, mert egymás ellen fordultunk, mert hiányzott az egység népünk, nemzetünk életéből. Pedig ha egy hittel, egy reménységgel összefognánk, mennyi áldás, mennyi erő, mennyi ki nem használt lehetőség ajándékára lelhetnénk. Nekünk, magyaroknak erre is van szükségünk: Isten és ember felé odafordulni, keresni az összefogást településen, gyülekezeten és a Kárpát-medencében.

Azért ez, természetesen, nem is olyan egyszerű. A bibliai történetben az épphogy összefogó népet gyorsan meg is támadja az ellenség, nehogy az egység veszélyeztesse a hatalmukat és uralmukat. A filiszteusok erős, harcban edzett vitézek, gyakorlott katonák és jóval többen is vannak mint Izráel népe, látszólag egyértelmű, hogy övék a győzelem. De Isten közbeavatkozik, mert övé a hatalom és nem hagyja veszni az övéit. Amikor a filiszteusok rajta akarnak ütni a népen, Isten maga cselekszik: mennydörgéssel olyannyira összezavarja a népet, hogy azok megfutamodnak. Isten szabadító hatalma nem ismer határokat, s ezt mi, az Újszövetség népe mindennél tisztábban meg is láthatjuk az Úr Jézus Krisztusban.

Erről a szabadító isteni szeretetről tesz bizonyosságot Sámuel próféta is, aki a győzelem emlékére elhelyez egy követ Mispa és SÉN között és elnevezi *Ében-Háezernek*, ami

A bátkai református templom • B. Kovács István felvétele

ezt jelenti: mindaddig megsegített minket az Úr. Miért van erre szükség? Hogy emlékezzenek, nem csupán azok, akik átéltek Isten szabadításának csodáját, hanem nemzedékről nemzedékre megmaradjon a bizonyosság: nincs nagyobb Úr és nincsen más szabadító, csakis a mindenható Isten, aki ránk bízta, hogy emlékezzünk az Ő szabadításának, megtartó kegyelmének a csodájára.

Úgy hiszem, az emlékezésnek, a figyelmeztetésnek és így a jövő felé való útmutatásnak nagyszerű munkása Mács József szeretett testvérünk is. Mács József testvérünk az ő írásaiiban műveiben emlékeztető, intő és egyben útmutató emlékoszlopot állít népünknek, hogy megértsük: jövő csak akkor van előttünk, ha tudunk Istenre és egymásra figyelve, közösséget építeni, emlékezni mindarra amit az Úr értünk tett, és megköszönni az Ő szabadító kegyelmét, melyet kijelentett az Ő szent Fiában és az Úr Jézus Krisztusban.*

* Elhangzottak a bátkai református templomban, 2016. május 10-én. (Szerkesztett változat.)